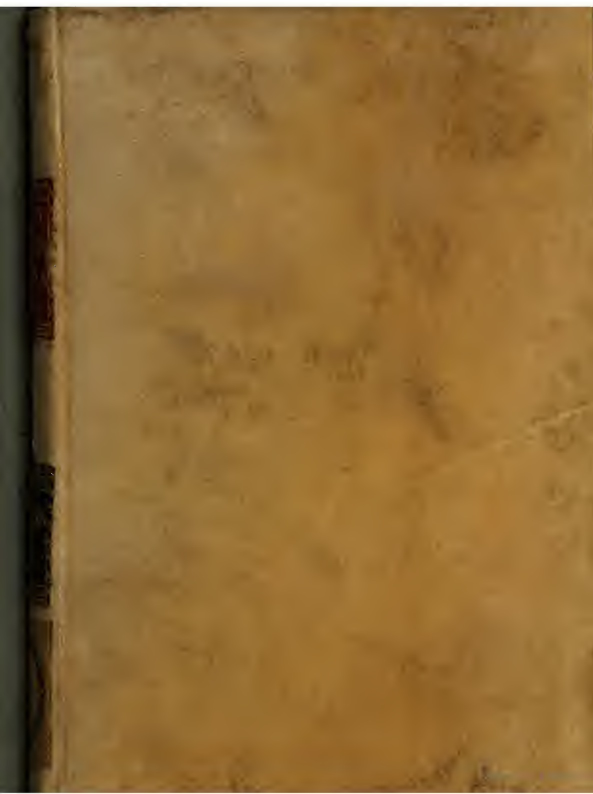
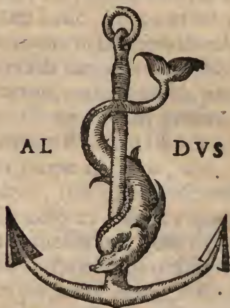

68
6 2 B

Manca l'ultima carta dell' ancora

PAVLI MANVTII
IN ORATIONEM CICERONIS PRO P. SEXTIO commentarius,

AD ANTONIVM AELIVM, POLAE EPISCOPVM.

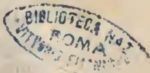
VENETIIS, M. D. LIX.

ANTONIO AELIO,

POLAE EPISCOPO,

Paulus Manutius S. D.

Cvm alia multa, quæ uigebant olim, rerum laudandarum ſtudia perijſſe, atque extincta prorſus eſſe, dolendum eſt, Aeli, uir optime, ac doctiſſime: tum hanc, in qua ſitam omnes uel maximam utilitatem intelligunt, interpretãdi rationem ita amiſimus; ut ex eorum, quibus noſtra patrumq; memoria ſuam hoc in genere induſtriam locare ſtudium fuit, magno ac infinito prope numero, non tamen ita multos, qui tolerabiles uideantur, qui uero excellant, quampauciſſimos, aut fortaſſe neminem liceat inuenire. atque huius quidem incõmodi culpa unde manauerit, exponam. Primum illud in cõtrouerſiam non cadit; quo quidque præſtantius, eo laborioſius, ac difficilius eſſe. alioqui nihil iam excelleret. quod

enim consequerētur multi, in eo dignitas non esset, & ex copia uilitas existeret. est igitur in magnis rebus magna, quæ nos ab earum quasi possessione arcet, cōstituta difficultas. hæc porro simplex nō est, sed in duo genera diuiditur. quædam enim, sicuti existimantur, ita difficilia sunt: quædam, cum non existimentur, tamen sunt. ubi difficultas & est, & apparet; inde multitudo uoluntatem & studium libenter abducit. rem quidem ipsam, quāti est, opinione æstimamus, & uehementer expetimus: magnis uero laboribus & uigilijs ut ematur, nō facile quisquam à seipso impetrat. amat enim hominis natura moderatam quietem, eaq; alitur, & crescit; nimias contentiones, quibus frangitur, & minuitur, recusat. ubi uero facile in speciem aliquid ostenditur, difficultas inclusa latet; cuiusmodi non esse pauca, inanis multorum docuit experientia: cò frequētes, bona spe inuitati, accurrunt; facileq;

cileq; ad eas res aggrediuntur, in qui bus uel mediocrem operam si ponãt, futurum, ut ex animi sententia succe dat, arbitrantur. quos deinde, graui temeritatis infamia, refellit euentus. huius generis hæc est, de qua orationem instituimus, ratio interpre tandi. quis enim est, qui se non existimet Liuium posse, Salustium, Vir gilium, ipsum mehercule Ciceronē ita commode explicare, ut desiderari ab eruditis beneq; intelligentibus uiris nihil queat? atque hi, cum in C. Marij, aut in L. Syllæ nomen inciderint; si Marij, aut Syllæ uitam, à Plu tarcho sumptam, in sua scripta totam trãstulerint; tum se suas præclare par tes absoluisse existimant: cum interim, in quo doctrinæ, quæ paulo sit occultior, appareant notæ, in quo ingenij lumen eluceat, in quo prudētiæ uis, aut iudicij signa cernantur, nihil afferunt. exire uidemus quotidie, à postremi ordinis hominibus factos, speciosis magnaq; pollicenti-

bus titulis insignes, minimi pretij cõ mentarios: quos non modo qui scribunt, falsa de se ipsis opinione decepti, uerumetiam qui typis impressos edunt, ijs, qui hoc de genere iudicare possunt, inconsultis, quodam modo deformant præclara studia litterarum, & de posteritate ipsa pessime merentur. sed cetera, quæ ferenda non sunt, feramus tamen, ac dissimulemus, sane multa: commentarios uero illos, qui passim leguntur, in Ciceronis orationes, (quem librum? latinorum omnium facile principem) grauem inquam illam immensi uoluminis molem quis est qui ferre ullo modo possit? loca sunt in Ciceronis orationibus male mendis affecta quã plurima: sanari nullum uideas. sunt ob antiquitatis obscuram notitiam difficilia: quis est, de tot interpretum numero, qui lumine explanationis illustret? denique communia tantum, quæq; omnibus pene patent, ea sumunt ad explicandum: ex abditis, quò

quò ſine labore & ingenio acceſſus non eſt, doctrinæ fontibus nihil hauriunt. contraq;, multa corrumpunt magis, dum emendare conātur; multa exponēdo peruertunt, & pulcherrimas ſæpe ſententias turpiſſimis inſcientiæ maculis inquinant. quæ me ita cōmouit indignitas, itaq; meum animum, ut uere dicam, miſeratio quædam affecit, quaſi ob illatam uiro optimo, egregieq; de litteris merito, Ciceroni, qui Romanæ terminos eloquentiæ longiſſime protulit, ignominiam; ut ſtatuerim, ſi cum uita ualetudo, & cum ualetudine ocium ſuppetat, triennium, aut quod omnino res exiget ſpatij, in hoc omnium pulcherrimo libro interpretando, ſtudioſorum gratia, conſumere: non quòd ego is ſim, qui mihi tantum arrogem, ut alijs detractam ſcientiæ laudem ad me transferam: abeſt hoc à conſuetudine mea, abeſt à natura plurimum: ſed neque rurſus is ſum, qui, cum ceteros probe noue

 rim,

rim, ipſe me prorſus ignorē; & qui, cum alios accuſem propterea, quia non præſtant ea, quæ ab eorum ſtudio poſtulantur, ego me, ſi quid præſtare poſſe mihi uideor, uelim cõtemnere. non ita laudem fugio: etſi nec nimis appeto. alterum ſtupidæ cuiuſdam ſapientiæ, alterum inſanæ ambitionis eſſe uitium ſemper duxi. neque uero, ſi quid mihi elegantioribus in litteris aſſumpſero, longe admodum ab ijs finibus, quos modeſtiæ ratio præſcribit, diſcedere mihi uidebor. ſcis tu Aeli, pro noſtra uetere amicitia, & familiaritate, per quot annos, quibus laboribus hæc, quæ ab humanitate nomen acceperunt, ſtudia coluerim. ſciebat optime omnium, & mihi, cum uiueret, hoc nomine tribuebat plurimũ, Bernardinus Maffeus Cardinalis, meus ille, in omni mihi uita deflēdus, Maffeus, Vrbis deliciæ, lepor, humanitas, exemplum antiqui officij, flos omnium uirtutum. is amabat hæc ſtudia

dia mirifice, eaq; quibus poterat re bus (poterat autem plurimis) tuebatur, & fouebat. bene autem de hac, quæcunque in nobis eſt, uel potius quantulacunque eſt, latinæ orationis facultate exiſtimabat: meq; quotidie, quantum poſſem ut latine ſcriberem, urgebat: & ſcribebat ipſe, ut ſcis, luculenter, & egregie. probabat omnino meum conſilium, & efferebat maxime, de commentarijs in Ciceronis orationes: ſed exerceri malebat prius induſtriam meam in an tiquitatibus Romanis, ipſo potiſſimum auctore inſtitutis. interim, ut quaſi ex unius partis forma de toto li ceret ædificio conijcere, unam aliquã, quæ ſpecimen ingenij mei præberet, orationem ſubſiciuis horis ut exponendam ſuſciperem, hortatus eſt. ego ſumpſi pro Sextio: nec multis poſt eum ſermonẽ menſibus hunc, qui nunc in tuo nomine, Antoni Aeli, apparebit, commentarium abſolui. et quod, ille ſi uiueret, feciſſem,
ut

ut hoc ei, quidquid eſt, muneris de-
ferrem, ſtudio meo cõmotus, illius
uirtute impulſus; idem nunc, iiſdem
adductus cauſſis, tecum facio liben-
tiſſime. nam cum amicitia inter nos
eſt, quanta inter duos, quorum & uo
luntates, & iudicia conſentiant, eſ-
ſe poteſt maxima: tum habes uirtu-
tem, non eam, quæ petitur à libris,
quæ uno ſcientiæ nomine definitur,
ſed eam, quæ oritur ex animi præſtan
tia, & multas in ſe laudes continet,
ſtudium in ſuſcipiẽdis Eccleſiæ cauſ-
ſa laboribus, cõſtantiam in perferen-
dis; humanitatem in excipiendis ho
minibus, benignitatem in ſubleuan-
dis; comitatem in conſuetudine fa-
miliarium, grauitatem in congreſſu
et ſermone clarorum tuiq; ſimilium
uirorum; denique uoluntatis propé-
ſionem ad optima quæque ſingula-
rem. itaque te ſummus ille artium ho
neſtarum patronus, decus Italiæ, A-
lexander Farneſius Cardinalis in ocu
lis fert; tibi arcana' cõmunicat; tuis
in

in cõsilijs, si quid deliberandum est, multum, si quid perficiendum, in uigilantia plurimum ponit. tu, quo apud illum Maffeus olim loco fuit, eodẽ ipse nunc es: rectissimamq; laudandarum actionum uiam, obseruatis Maffei uestigijs, ingressus, pergis eò fauentibus hominibus, approbãte Deo, ubi debitum ijs, qui bene ac laudabiliter uixerint, præmium summa dignitas persoluitur. Mouit etiã me uehementer illa ratio; quòd erat inter uos coniunctio animorum arctissima; conueniebant sensus, congruebat uoluntas: præterea simplices animi, & puri, nulla simulationis arte obducti, nulla inuidiæ aut maleuolentiæ labe suffusi. quare, quoniã illa Maffei suauitas, illud ingenium, illa uirtus erepta morte, nimium iniquo fato, nobis est; (tametsi memoriam illius uiri neque mihi mors, neque omnino dies ulla unquam eripiet) & quando, quæ illius erant partes in ornandis liberalibus disciplinis,

nis,

nis, eæ translatæ ad te uidẽtur, præclariq; muneris quasi uicarius relictus es: ego quoque, quod in illum studij, quod habui uoluntatis, ac beneuolentiæ, (id erat tantum, ut accedere nihil posset) totum illud in te unum, illi quamsimillimum, contuli: & qui te antea, multis erga me meritis, multis ingenij tui suauitatibus adductus, unice dilexissem, tamen id, quod in amore summum uidebatur, auctum, cum hoc accessit, etiã atque etiã, plenissimeq; cumulatum intelligo. Tibi igitur offero, fructũ ingenii mei, in orationẽ pro Sextio cõmentarium, operis uniuersi, quod maiores à me uigilias postulat, imaginem: quod ipsum, Maffeo promissum, idem tibi, qui eius in locum succesſisti, iam nunc animo dicamus. uerum hoc serius fortasse præstabitur. de re enim, quod ad me attinet, cõstitutum est, et, ut uides, aggressus iam sum: de tempore, is, à quo nostrorum consiliorum pendet euen

tus,

tus, rerum omnium moderator uiderit Deus. habeo nunc in manibus Antiquitates. eas nisi pertexuero, nihil instituere in animo est. pertexere autem ut possim, duo sunt optanda, ualetudo, & ocium: quod utrunque, assiduis annorum superiorum studiis infirmatus, & rei familiaris cura impeditus, nunc quidem magna ex parte desidero. accipe interim hoc, quod adest, argumentum obseruantiæ in te meæ; & illud, quod aliquando, ut speramus, futurum est, suo tempore expecta.

ARGVMEN.

ARGVMENTVM ORATIONIS PRO P. SEXTIO.

P. SEXTIVS, *cum, Lentulo & Metello cos. tribunus pl. eſſet, omnem uim tribunatus ſui ad Ciceronem patriæ reſtituendum maximo animo contulit. eius conatibus cum T. Clodius, qui Ciceronem urbe expulerat, homo ſeditioſus, ac turbulentus, obſiſteret; factum, ut* VIII. *kal. Feb. inter eos qui Ciceroni fauebant, et Clodianos magna pugna, armatis utrinque hominibus, committeretur. eo nomine, anno poſt, Marcellino, & Philippo cos. P. Sextio M. Tullius Albinouanus detulit nomen, eumq; lege Lutatia de ui apud M. Aemilium Scaurum prætoré poſtulauit. defenſus Sextius cum ab alijs, tum à duobus præſtantiſſimis oratoribus, Q. Hortenſio, et M. Tullio Cicerone, atque abſolutus eſt. itaque ipſe Cicero lib.* II. *epiſt. ad Q. fratré, Sextius, inquit, noſter abſolutus eſt* III. *id. Mart. &, quod uehementer interfuit reip. nullam uideri in eiuſmodi cauſſa diſſenſionem eſſe, omnibus ſententijs abſolutus eſt. Exulauit tamen poſtea hic ipſe Sextius: quo crimine condemnatus, pro certo dici poſſe non arbitror: puto tamen, quòd à Pompeio aduerſus Cæſarem ſtetiſſet: id quod conſtare poteſt uel è lib.* VII. *epiſt. ad Atticum. quidquid ſit, certe, niſi poſt interitum Pompeij, non exulauit. extat epiſtola, qua ei Cicero conſolationem adhibet, lib.* V. *earú, quæ familiares nominátur.*

DE GE-

DE GENERE, ET STATV ORATIONIS PRO SEXTIO.

CAVSSA T. *Sextij, quia continet accusationem & defensionem, est in genere iudiciali: quia uero partem habet honestatis, & turpitudinis, in ea generis parte sita est, quam rhetores dubiam & ancipitem nominarunt. turpitudo patebat in eo, quòd Sextius armatorum multitudine contra leges in publico usus erat: honestas in eo, quòd, multis ante uulneribus acceptis, uitam suam, ne uim iterum eandem pateretur, necessario præsidio munierat. pugnat igitur cum turpitudine honestas: utra uincat, apud iudices quæstio est. Quod ad statum pertinet: cum de nomine controuersia sit, quia uim fuisse accusator ait, defensor negat, status est is, qui definitiuus appellatur. quòd si quis caussam Sextij non ad definitiuum, sed ad generalem statum reuocet: hic, ut quidem ego sentio, non omnino nihil uiderit. cum enim in ipsam rei naturam diligenter inspicio; facile fit, ut in hac caussa generalem statum esse putem: quia, cum de Sextij facto conueniat; quale sit, quæritur, iustum scilicet, an iniustum. quam generali statu contineri quæstionem nemo nescit. Et quoniam hic status duas in partes distribuitur, iuridicialem hic agnosco: quia, cum Sextius æquum & rectum fuisse dicat, præsidium uitæ aduersus uim comparare; æqui & recti natura*

tura

tura quæritur. Rursus, cum iuridicialis in absolutam, & assumptiuam diuidatur: hic, exclusa absoluta, locum habet assumptiua: quia res ipsa per se satis est infirma, sed defensione nititur extrinsecus petita. Assumptiuæ autem eam partem intelligo, quæ dicitur remotio: quia factum reus non negat, sed crimen à se remotum in P. Clodiũ transfert. Cum uero in purgatione tria considerentur, imprudentia, casus, et necessitas: necessitatis partem Sextius assumit: cum se, necessitate coactum, armatorum hominum præsidio usum esse confirmet. quid enim faceret, cum in templo Castoris multis uulneribus concisus, ac pene occisus, uitam non iure & legibus, sed ui & armis aduersus inimicorum audaciam ac furorem tuendam esse didicisset? Est igitur Sextij caussæ status generalis, iuridicialis, assumptiuus, ex concessione, cum purgatione per necessitatem. quòd si ad Hermogenis doctrinam, sane in hoc genere præclaram, respiciamus: status erit qualitatis: quia de qualitate rei, utrum iusta fuerit, an iniusta, consideratur. erit autem in qualitate ἀντίςασις; quia Sextius uniuersum factum in se ipsum refert, cum se quidem armis usum esse dicat, uerum ob eam caussam, quæ iustissima est, ut salutem suam uitamq; seruaret.

DE

DE EXORDIO ORATIONIS.

Exordia *oratoribus in genere demonstratiuo libera sunt, in deliberatiuo & iudiciali non sunt, sed caussis deseruiunt, & à caussarum ui ac natura ducuntur. et quia caussarum plura genera sunt: inde fit, ut exordiorum plura quoque genera nascantur. caussa Sextij est in genere iudiciali, et est huius generis in ea parte, quæ anceps appellatur. In ancipiti caussa, cum honestas & turpitudo sibi inuicem aduersentur, à beneuolentia sumitur exordium. cum enim, ut dixi, turpitudo & honestas uersentur in caussa; eæq; iudicis animum diuerse trahant: addendæ sunt uires honestati, quo plus ad commouendum ac persuadendum ualeat. fit autem firmior honestas caussæ, si cum iudicis beneuolentia coniungitur. nam cùm iudicis animus, dubia quadam turpitudinis honestatisq; specie dissimiliter affectus, neutram in partem propendeat: facile, si quid ad alterutram accesserit momenti, commouebitur. cum uero inter eas rationes, quæ ad conciliandam beneuolentiam ualent, minime omnium ea sit imbecilla, quæ à rei persona proficiscitur: nihil enim reo potest esse optabilius, quàm ut ijs, à quibus iudicatur, carus sit: propterea de quatuor locis, unde comparatur beneuolentia, eo primum utitur Cicero, qui est omniũ utilissimus, maximeq; necessarius. Et quoniam non satis est, si à perso-*

na rei beneuolentiam quæramus, sed ab ijs ipsis rebus quærere debemus, quæ inter præclare facta maxime excellunt: hoc ipsum quoque acutissimi orator ingenij & uidit facile, & obseruauit. nam cum recte facta possint esse quamplurima; cumq; inter hæc ipsa nihil præstantius habeatur, quàm de patria bene mereri: optimam ac perfectissimam comparandæ beneuolentiæ rationẽ iniuit, cum à commemoratione beneficiorum, quæ Sextius in remp. contulit, orsus est. Iam, cum eiusdẽ generis non omnia beneficia sint: quod erat omnium maximum, id nominauit. est autem omnium maximum ipsa reip. salus, atque libertas. quam duobus in locis exordij sui Cicero, primum tecte, deinde aperte, P. Sextij summo studio summaq; uirtute conseruatam significat: tecte, cum ait; Qui auderent se, & salutem suam in discrimen offerre pro statu ciuitatis, et pro cõmuni libertate: aperte, cũ illa pronunciat; Vno aspectu intueri potestis eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus remp. afflictam excitarint, & latrocinio domestico liberarint, mæstos, sordidatos, reos. Et quoniam in defensionibus id primũ est, ut reum subleuemus; alterum, ut aduersarios deprimamus; ut alteri beneuolentia, alteris odium concilietur: in hoc exordio & utrunque, &, quo conueniebat, loco factum est. nam cum reo iam consuluisset in eo, Intueri potestis eos, qui remp. afflictam excitarint, mæstos, sordidatos, reos: proxime

proxime intulit, Eos autem, qui omnia diuina, & humana uiolarint, uexarint, perturbarint, euerterint, non ſolum alacres lætosq; uolitare, ſed etiam uoluntarios fortiſſimis atque optimis ciuibus periculum moliri, de ſe nihil timere. ita, cum ex una parte ſummum Sextij beneficium, ex altera grauiſſimas aduerſariorum in remp. iniurias conſtituat; eaq; non diſperſe, & ex interuallo, ſed proxime, nulla interiectione commemoret; quo res utraque ex propinqua rei contrariæ comparatione maior appareat: conſecutus eſt id, quod ad abſolutionem rei quaſi uiam munire iam ſignificauimus, ut et honeſtatem cauſſæ iudicum beneuolentia confirmaret, & turpitudinem, odio in aduerſarios concitato, ita debilitaret, ut cum honeſtate congreſſa facile cederet. Eſt autem & illud non uulgaris artificij; idq; ad comparandam beneuolentiam ualere antiqui rhetores dixerunt; quòd, cum maximum Sextij beneficium oſtendiſſet, maximum eiuſdem incommodum proximum demonſtrauit. ad illud enim, Qui remp. afflictam excitarint, quod ampliſſimis præmijs digniſſimum eſſe beneficium uidebatur, appoſuit, ad eliciendã miſericordiam, Mæſtos, ſordidatos, reos, de capite, de fama, de ciuitate, de fortunis, de liberis dimicantes. Eodemq; conſilio, cum de aduerſarijs dixiſſet, Qui omnia diuina & humana uiolarint, uexarint, perturbarint, euerterint, quod erat crimen pœna grauiſſima notandum;

dum; adiunxit, ad commouendam indignationẽ, Non solum alacres lætosq; uolitare, sed etiam uoluntarios fortissimis atque optimis ciuibus periculum moliri, de se nihil timere. quo facto aduersarijs & odium ex improbitate quæsiuit, qui omnia diuiña, humanaq; uiolarint; & inuidiam ex potentia, quia deinde, alacres lætiq; uolitantes, periculum alijs creent, de se nihil extimescant.

CICE-

CICERONIS ORATIO XI.
PRO P. SEXTIO.

Si quis antea, iudices, mirabatur, quid esset, quòd pro tantis opibus reip. tantaq; dignitate imperii nequaquam satis multi ciues forti, & magno animo inuenirentur, qui auderent se, & salutem suam in discrimen offerre pro statu ciuitatis, & pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potius, si quem bonum, & fortem ciuem uiderit, quàm si quem aut timidum, aut sibi potius, quàm reip. consulentem. nam, ut omittatis de uniuscuiuque casu cogitando recordari, uno aspectu intueri potestis eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus remp. afflictam excitarint, & latrocinio domestico liberarint, mæstos, sordidatos, reos, de capite, de fama, de ciuitate, de fortunis, de liberis dimicantes; eos autem, qui omnia diuina, & humana uiolarint, uexarint, perturbarint, euerterint, non solum alacres lætosq; uolitare, sed etiam uoluntarios fortissimis, atque optimis ciuibus periculum moliri, de se nihil timere. in quo cum multa sunt indigna, tum nihil minus est ferendum, quàm quòd iam non per latrones suos, non per homines egestate,

& scelere perditos, sed per uos nobis, per optimos uiros optimis ciuibus periculũ inferre conantur; & quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos ui, manu, copiis delere non potuerunt, hos uestra auctoritate, uestra religione, uestris sententiis se oppressuros arbitrantur.

Commentarius Pauli Manutii.

NON *est mihi consilium, in hac oratione explicanda facere id, quod à nimium multis hoc tempore factitari uideo, qui annotandis atque enumerandis figuris, quasi colligendis in littore lapillis, pueriliter occupati, si metaphoras aliquot, metonymiasq́; annotauerint, magnum se, ac memorabile præstitisse aliquid arbitrantur: interea neque deprauatis locis medicinam adhibent ullam, &, ubi ex intima historia, antiquitatis ue cognitione promendum aliquid est, aut tacent, aut ita se gerunt, ut, eos in rebus Romanis plane hospites esse facile intelligas. ego istiusmodi artificium aut omnino prætermittam silentio, aut per admodũ paucis locis strictim & modice attingam, cũ alijs de caussis, tum quia de hoc toto genere alius mihi locus, aliud ad dicendum tempus constitutum est; quo ea cum studiosis communicare in animo habeo, quæ non de uulgaribus rhetorum hausta libris, sed, duobus eloquentiæ luminibus, Demosthene ac Cicerone, diligenter & accurate inuicem*

cem conferendis, obseruata à me, atque annotata, non nihil utilitatis ijs, qui de eloquentiæ laude cogitant, allatura esse confido.

SI quis antea: *proprium pene, ac perpetuum hoc Ciceroni est, ut, quas caussas defendit, earum euentum ad publicam utilitatem pertinere demonstret. sicut hic statim à principio ostendit; nisi absoluatur Sextius, fore, ut uix ullus postea ciuis reperiatur, qui se in discrimen offerre pro salute publica uelit.* Opibus reip. *opes reip. dignitatem imperij nominauit; quòd, ubi opes, ibi præmia speramus ubi dignitas, laude commouemur.* Communi: *publicam caussam cum priuata coniunxit; ut hoc dicat. si quis de statu ciuitatis non laborat; suæ tamen libertatis caussa, quam in communi esse inclusam intelligit, ad subeunda pericula, ad repellendos improborum impetus excitetur.* Ex hoc tempore: *multo enim magis, quàm antea, dominatur improbitas. quod ex eo patet, quia P. Sextius, T. Milo, P. Lentulus, optime de rep. meriti, acerbissime uexantur. erant autem rei, de ui uterque, Sextius, & Milo. de Lentulo rogationem promulgauerat C. Cato tribunus pl. ut Ciliciæ, quam regebat, imperium ei abrogaretur. quæ colliguntur in orationis epilogo.* Bonum, & fortem: *Bonum, ut sentiat; fortem, ut audet quæ reip. ratio postulat. in multis enim recte sentientibus fortitudo desideratur.* Sibi potius: *qui bonus ciuis*

esse non potest: cum ad remp. boni ciues omnia referant. Vt omittatis: *uelim, quæ abierunt, omittatis: spectate, quæ adsunt.* Eos: *quos intelligit, iam nominaui.* Liberarint: *me restituto, debilitatis perditorum uiribus.* Sordidatos, reos: *reos, de Sextio, & Milone dictum. reus enim Lentulus non erat. sordidatos, & ad eosdem, & ad Lentulum præterea refero. nam, Catonis rogatione de abrogando ei imperio promulgata, uestitum filius mutauit ad misericordiam commouendam. ad Q. fratrem lib. II. epist.* De capite: *non de uita, (ciuem enim Romanum nullo crimine, perduellione excepto, interfici licebat) sed, De capite, hoc est de ciuitate. nam de ui damnatos exilij pœna sequebatur. ideoq; capitalis caussa dicebatur, & capite diminuti qui ciuitatem amittebant.* De liberis: *quibus priuantur in exilium legibus eiecti.* Volitare: *uerbum hoc securitatem quandam, arrogantia, impudentiaq; coniunctam, significat. sic infra: Cum illa coniuratio ex latebris, atque ex tenebris erupisset, palamq; armata uolitaret. & in Pisonem: Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuisset, ludos facere, & prætextatum uolitare passus es.* Optimos uiros optimis ciuibus: *optimos uiros, religiosissimos, & sanctissimos in iudicandis rebus. optimis ciuibus, studiosissimis reip. præclareq; de ea meritis. non est autem eadem uirtus optimi uiri, & optimi ciuis:*

uis: quod declarat Aristoteles III. *politicorum.*

ORATIO.

Ego autem, iudices, qua uoce mihi in agendis gratiis, commemorandoq; eorum, qui de me optime sunt meriti, beneficio esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis: iis potissimum uox hæc seruit, quorum opera & mihi, & uobis, & populo R. restituta est. & quanquam à Q. Hortensio, clarissimo uiro, atque eloquentissimo, caussa est P. Sextii perorata; nihilq; ab eo prætermissum est, quod aut pro rep. conquerendum fuit, aut pro reo disputandum: tamen aggrediar ad dicendum; ne mea propugnatio ei potissimum defuisse uideatur, per quem est perfectum, ne ceteris ciuibus deesset. atque ego sic statuo, iudices, à me hac in caussa, atque hoc extremo dicendi loco, pietatis potius quàm defensionis, querelæ quàm eloquentiæ, doloris quàm ingenii partes esse susceptas. itaque, si aut acrius egero, aut liberius, quàm qui ante me dixerunt; peto à uobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum & pio dolori, & iustæ iracundiæ concedendum putetis. neque enim officio coniunctior dolor ullus

lius esse potest, quàm hic meus, susceptus ex hominis de me optime meriti periculo: neque iracundia magis ulla laudanda, quàm ea, quæ me inflammat eorum scelere, qui cũ omnibus salutis meæ defensoribus bellum esse sibi gerendum iudicauerunt. sed quoniam singulis criminibus ceteri responderunt, dicam ego de omni statu P. Sextii, de genere uitæ, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de studio conseruandæ salutis communis, atque ocii; contendãq;, si modo id consequi potero, ut in hac confusa, atque uniuersa defensione nihil à me, quod ad uestram quæstionem, nihil, quod ad reum, nihil, quod ad remp. pertineat, prætermissum esse uideatur. & quoniam in grauissimis temporibus ciuitatis, atque in ruinis euersæ atque afflictæ reip. P. Sextii tribunatus est à fortuna ipsa collocatus: non aggrediar ad illa maxima atque amplissima prius quàm docuero, quibus initiis, ac fundamentis hæ tantæ summis in rebus laudes excitatæ sint.

COMMENTARIVS.

Ego autem: *commemoratio hæc fraudatæ expectationis suæ efficax inprimis est ad misericordiam concitandã*. In hac caussa, atque hoc

extremo

extremo dicendi loco : *cum plures eandem caussam agerent, extremum sibi fere concedi solitum à ceteris dicendi locum, ipse in Oratore testatur his uerbis: Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, quòd, etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant: in quo ut uiderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar.* Confusa, atque uniuersa: *in qua non de uno aut altero crimine agetur, sed de omni statu P. Sextij, de genere uitæ, de natura &c. quæ ipsa tamen ita agemus, ut, quod ad uestram quæstionem pertinet, (quæritis autem de ui, & uis in hoc iudicio iudicatur) quod item ad ipsum reum, hoc est ad ea, quæ reo obyciuntur, crimina, quod etiam ad remp. nihil prætermittamus.* Grauissimis temporibus ciuitatis, atque in ruinis euersæ, atque afflictæ reip. *non est superuacaneum, rei publicæ, quia dixerit, ciuitatis: sed est amplificatio quædam: quia plus est in republica, quàm in ciuitate: similiter ut cum dixit, ruinis; cum dixisset iam, grauissimis temporibus. plus enim aliquanto significant ruinæ, quàm grauissima tépora. et est hoc Ciceroni, ob eximiá ingenij ubertatem, usitatum, maximeq; frequens in orationibus ornamentum.* Euersæ, atque afflictæ reip. *plus est, afflictæ, quàm euersæ. nam euersa non stant, erigi tamen uidentur posse: afflicta uero neque stant, neque, fractis iam ac debilita-*

tis

tis uiribus, erigi amplius possunt. A' fortuna ipsa: *amicissima reipublicæ, quæ fecerit, ut, quo anno maxime ciuitas consilio atque ope ciuiũ optimorum indigebat, is Sextio petendi tribunatus annus esset. quodam igitur modo eius anni laudem & gloriam cum Sextio fortuna communicauit. itaque prius exponam ea, quæ ad Sextium tota referuntur, minime a fortuna pendent.* Illa maxima, atque amplissima: *quæ gessit in tribunatu, pro salute Ciceronis, lege Clodia exulantis, hoc est, ut ipse accipi uult, pro salute reip. significat enim, sua caussa remp. Sextio debere: quandoquidem eá euersam atque afflictam tum fuisse dixit, cũ à Clodio pulsus exularet. Et apte, maxima, atque amplissima: ut & maximi momenti, & late diffusa significet. quo modo & in epistola ad Lentulum magna, & ampla negotia nominauit.* Summis in rebus: *quas in quæstura, & in tribunatu Sextius gessit: quæ infra enumerabuntur.*

ORATIO.

PARENTE P. Sextius natus est, iudices, homine, ut plerique meministis, & sapiente, & sancto, & seuero; qui cum tribunus pl. primus, inter homines nobilissimos, temporibus optimis factus esset, reliquis honoribus non tam uti noluit, quàm dignus uideri. eo auctore duxit, honestissimi & spectatissimi uiri, C. Albini filiam: ex

qua

qua hic est puer, & nupta iam filia. duobus his grauissimis antiquitatis uiris sic probatus fuit, ut utrique eorum & carus maxime, & iucundus esset. ademit Albino soceri nomen mors filiæ, sed caritatem illius necessitudinis, & beneuolentiam non ademit. hodie sic hunc diligit, ut uos facillime potestis ex hac uel assiduitate eius, uel solicitudine, & molestia iudicare. duxit uxorem patre uiuo optimi & calamitosissimi uiri filiam L. Scipionis. clara in hoc P. Sextii pietas extitit, & omnibus grata, quòd & Massiliam statim profectus est, ut socerum uidere, consolariq; posset fluctibus reip. expulsum, in alienis terris iacentem, quem in maiorum suorum uestigiis stare oportebat: & ad eum filiam eius adduxit, ut illo insperato aspectu, complexuq; si non omnem, at aliquam partem mæroris sui deponeret: et maximis officiis & illius ærumnam, quoad uixit, et filiæ solitudinem sustentauit. Possum multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu mil. de prouinciali in eo magistratu abstinentia: sed mihi ante oculos obuersatur reip. dignitas, quæ me ad sese rapit, hæc minora relinquere hortatur.

Com-

Sapiente: *non loquitur de illa summa sapientia; quam qui habet, nullam uirtutem desiderat:(cur enim adderet, sancto?) sed communem quandam in rebus gerendis prudentiam intelligit. &, sapiente dixit, cum ad rerum actionem respiceret: sancto, ad ipsius uitam: seuero, ad domesticam disciplinam.* Tribunus pl. primus inter homines nobilissimos temporibus optimis factus esset *: considerandum, cur dixerit, Primus, inter homines nobilissimos, temporibus optimis. non modo enim tribunus pl. Sextij pater factus est, sed primus inter eos, qui simul facti sunt; neque primus modo inter collegas, sed primus inter eos collegas, qui nobilitate florebant: neque hoc modo, sed etiam temporibus optimis. nam si et tribunus pl. et primus, & inter homines nobilissimos factus esset, nec tamen optimis temporibus: non ita laudabile uideretur. potuisset enim & primus, & inter homines nobilissimos tribunatum consequi non uirtute, sed malis artibus, puta ambitione, pecunia, ui. ergo non sine caussa copiosus Cicero. cuius uerba, qui non intelligunt, quò spectent, & quàm apte in sententiam conueniant: uerbosum, si dijs placet, appellant. quibus ipsis quia deest, quod loquantur, aut scribunt; aut, si quid habent, non suppetit unde ornent: diuitias orationis, inopiæ suæ conscij, in alijs ferre non possunt.* Reliquis honoribus:

gesto

gesto tribunatu, petebant ædilitatem, præturam, consulatum, censuram. quos honores pater Sextij non petijt: qua caussa, ignoratur: sed oratorie Cicero conuertit in laudem: quòd, eos consequi cum posset, moderatione tamen quadã abstinuerit: qui plus in ipsa re, hoc est in recta uiuendi ratione, quàm in honorum specie, poneret. hoc significat, cum ait: Non tam uti noluit, quàm dignus uideri. Honestißimi, & spectatißimi uiri: *laudat et familiam, & hominem. honestißimi, honestißimo loco nati: spectatißimi, sua uirtute insignis.* C. Albini: *hic, ut opinor, honores non habuit, sed senator fuit: ut in quadam epistola legimus, quæ est libro fam.* XIII. 241. Hic est puer: *L. Sextius: ut ex ea, cuius proxime facta mentio est, epistola cognoscitur. quanquam Publium infra nominat, cum ait, Recita quæso P. Sexti. aut igitur in ea epistola Publius, non Lucius, legendũ: aut hic Lucius, non Publius. Hic: qui adest in iudicio. paruulos enim filios ad eliciendam misericordiam in iudicium adducere moris erat.* Antiquitatis: *magis laudat, quàm si tantum, grauißimis uiris, dixisset. est enim ad antiquitatem comparatio. quàm præstare nostris temporibus semper existimamus. itaque dicimus, homo antiqua uirtute, antiqui officij: & illud, nihil mihi est antiquius, pro, præstantius.* Et carus, & iucundus: *carus, quia filius, & gener: iucundus, quia bene moratus, & bono ingenio praditus.*

tus. Optimi,& calamitosissimi: *cur bonitatem cum miseria coniunxit? ut indignum ea calamitate Scipionem ostenderet.* Scipionis: *Asiatici: qui cum C. Norbano consul fuit. epitome Liuiana lib.* LXXXV. *Philippica* XII. *&* XIII. *ad Atticum lib.* IX. *Orosius.* Massiliam: *sic et Milo, qui P. Clodiũ interfecit, Massiliã in exilium abijt.* Fluctibus: *bellis ciuilibus. & proprie fluctibus, quia, sicut fluctibus iactatur nauis, sic bellis ciuilibus agitatur, & quasi fluctuat resp.* In alienis terris iacentem: *respondet ad hoc id, quod sequitur: ut ita opponas; in alienis terris, maiorum suorum uestigijs; iacentem, stare.* Domesticis officiis: *quæ contulit in suos: quæ prætermitto, non quia minima, sed quòd illa, quæ contulit in rempublicam, multo pluris æstimanda.* Tribunatu mil. *tribunorum militarium, inquit Pedianus, duo genera, primum eorum, qui Rufuli dicuntur: hi in exercitu creari solent. alij sunt Comitiati; qui Romæ comitijs designantur.* Magistratu: *καταχρηστικῶς magistratum appellat. tribunatus enim militum honor quidem est, magistratus autem non est: ut in libro de magistratibus docebimus.* Abstinentia: *cum ceteri militum præfecti prouincias rapinis exhaurire consuessent: unde Scaptius ille in epistolis ad Atticum.*

ORATIO.

QVAESTOR hic C. Antonij, collegæ mei, iudices

iudices, fuit ſorte, ſed ſocietate conſiliorum meus. impedior non nullius officii, ut ego interpretor, religione, quo minus exponam quàm multa ad me detulerit, quanto ante prouiderit. atque ego de Antonio nihil dico, præter unum, nunquam illum in illo ſummo timore ac periculo ciuitatis neque communem metũ omnium, neque propriam non nullorũ de ſe ipſo ſuſpicionem aut inficiãdo tollere, aut diſſimulando ſedare uoluiſſe. in quo collega ſuſtinendo atque moderando ſi meã in illum indulgentiã, coniunctã cum ſumma cuſtodia reip. laudare uere ſolebatis: par prope laus P. Sextii eſſe debet, qui ſuũ ita cõſulẽ obſeruauit, ut & illi quæſtor bonus, & uobis omnibus optimus ciuis uideretur. idem, cum illa coniuratio ex latebris, atque ex tenebris erupiſſet, palamq; armata uolitaret, uenit cum exercitu Capuam; quam urbem propter plurimas belli opportunitates ab illa impia & ſcelerata manu attẽtari ſuſpicabamur; & inde M. Aulanium, tribunum mil. Antonii, præcipitem eiecit, hominem perditum, & non obſcure Piſauri, & in aliis agri Gallici partibus in illa coniuratione uerſatum. idemq; C. Marcellum, cum is non ſolum Capuam ueniſſet, uerum etiã

se, quasi armorum studio, in maximam familiam coniecisset, exterminandum ex illa urbe curauit. qua de caussa & tum conuentus ille Capuæ, qui, propter salutem illius urbis consulatu conseruatam meo, me unum patronũ adoptauit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit: & hoc tempore iidem homines, nomine commutato coloni decurionesq;, fortissimi atque optimi uiri, beneficium P. Sextii testimonio declarant, periculumq; decreto suo deprecantur.

COMMENTARIVS.

Quæstor: *gesto tribunatu militum, quæsturam petebant: isq; primus in urbe gradus honoris erat. hæc agemus in libro de magistratibus.* Collegæ mei: *in consulatu: quo gesto, in Macedoniam iuit pro consule: & ex ea reuersus, accusatus à M. Cœlio, condemnatus est. in oratione pro Cœlio.* Sorte: *sorte enim quæstores ibant in prouincias.* Societate consiliorum: *quia cum Cicerone consule de republica, quæ ad patefaciendam & opprimendam Catilinæ coniurationem pertinebant, communicauit, & ad eum C. Antonij, cuius erat quæstor, consilia detulit. ad quem lib.* VII. *fam.* 108. *ita scripsit. Si falsa fuerunt, quæ tu ad me, ut ais, detulisti: quid ego tibi debeo? sin uera: tu es optimus testis, quid mihi populus R. debeat.* Non nullius officii religione:

gione: *quia, cum sit quæstoris & consulis maxima necessitudo, uidetur ab officio Sextius discessisse, qui consilia sui consulis alteri consuli prodiderit. uel expone sic. non explicabo quæcunque ad me Sextius detulit: quia contra officium uidear fecisse, si, quæ Sextius ad me secreto detulit, ut potius republicæ saluti quàm consulis sui uoluntati satisfaceret, ea nunc omnia commemorem.* De Antonio nihil dico: *occurrit suspicioni. nam quòd intelligit, ex eo, quod dictum est, posse aliquem colligere, & existimare participem Catilinæ cōiurationis Antonium fuisse: ingeniose facit, ut hanc suspicionem neque confirmet, ne hominem eum, quem in consulatu collegam habuerit, in exilio satis misere uiuentem, suo testimonio condemnet; neque tollat, ne, quæ à Sextio de illius consilijs ad se delata significat, ficta & inania uideantur. propterea, ne obijciat aliquis, ergo tu cum Catilina consensisse Antonium confirmas: ego, inquit, nihil dico, neque participem illius coniurationis fuisse, neque non fuisse: hoc unum dico; si negare noluisset, se Catilinæ partibus hærere; aut saltem dissimulare; futurum fuisse, ut ille metum ciuitatis, & eam, quæ de ipso erat, suspicionem aut omnino tolleret, aut certe sedaret. neutrum tamen fecit. & est animaduertendum, quòd, cum hic quasi lubrico in loco Cicero uersetur, quia, si Sextij quæsturam laudat, Antonium uituperat; si Antonium excu-*

 sat,

ſat, Sextij cauſſam non ſubleuat; lubrico, ut dixi, in loco conſtitutus, ad Sextium, cuius periculum agebatur, potius, quàm ad Antonium, inclinat: & cùm ait, nunquam illum neque negare, neque diſſimulare uoluiſſe, non alienum à Catilinæ conſilijs fuiſſe tacite ſignificat: aperte non exponit, ne miſerum hominem ſuo teſtimonio premat. Suſtinendo: *retinendo; ne longius progrederetur; ne coniuratorum in ſocietatem ſeſe totum daret. eſt enim hic, ſuſtinere, pro retinere, ut in epiſtola ad Varronem: Expectabam omnino iam diu, meq́; ſuſtinebam, ne ad te prius ipſe quid ſcriberem, quàm aliquid accepiſſem. & in libro de amicitia: Eſt prudentis, ſuſtinere, ut curſum, ſic impetum beneuolentiæ. & ad Atticum, ſuſtinere equos, ſuſtinere currum.* Moderando: *ut, ſi minus eum ad tuendam reip. cauſſam poſſem traducere, à ſtudio tamen coniurationis abducerem. hoc eſt enim, moderando. quo uerbo uitij correctio ſignificatur; ut modus imponatur in ea re, quæ immoderate facta turpitudinem habet. moderatus autem Cicero, quia Macedoniam illi decernendam curauit: ut, cum æris alieni cauſſa ſenſiſſe cum Catilina putaretur, rurſus lucri ſpe ad reipublicæ ſtudium ſeſe conuerteret. quod & Plutarchus in Ciceronis uita notauit.* Par prope laus: *callide, Prope, addidit: ne Sextium ſibi in laude conferat; quòd ille quidē quæſtor multum rempublicam iuuerit, non tamen*

men, quantū ipse consul. Antonii: *C. Antonij consulis, labe coniurationis infecti.* Agri Gallici: *Galliæ cisalpinæ, quæ ad Rubiconē amnem terminabatur:* C. Marcellum: *non eum, qui fuit M. Marcelli, uiri clarissimi, frater; & consulatum est adeptus, de quo in oratione pro Marcello, & epist. fam. lib. x. sed eū, de quo mentio fit in oratione in Catilinam.* Quasi armorum studio: *quasi & ipse una cum iis in ludo gladiatorio exerceri uellet: nam serui gladiatores, rudes in armis, exercebantur à lanistis in ludo, hoc est in loco, ubi non cædis, sed artis caussa arma tractabantur. cum igitur Capuæ maxima familia, hoc est maximus seruorum numerus, (familiam enim pro seruis non semel usurpat Cicero) in arte armorum ludicra uersaretur: C. Marcellus, qui eos ad coniuratorum partes cuperet adiungere, admiscuit se ad eos, simulato armorū studio.* Conuentus: *sic dicitur de præfecturis, erat autem omnis Italia coloniæ, municipia, præfecturæ.* Patronum: *in ditione Romana patronos sibi ciues subiectæ urbes deligebant, quem quæque maxime probabat. sic Allobroges Fabiorum, Syracusani Marcellorum patrocinio utebantur. de Capua uero à se consule seruata etiam in oratione meminit pro Milone.* P. Sextio: *non satis constat, abundet, nec ne; cum dixerit, huic.* Nomine commutato: *quia Cicerone consule conuentus Capuæ dicebatur: tunc enim*

erat præfectura; quod legimus in Velleio: cum autem hæc oratio est habita, coloni dicebantur, post coloniam C. Cæsare consule, lata ab ipso lege, missam: qua de re Dio, Appianus, Plutarchus, ipse Cicero. Decuriones: *erant decuriones in colonia, quod senatus Romæ; duumuiri autem id, quod consules. hos & in municipijs puto fuisse: uideo enim eos cum quatuor uiris coniungi, in epistola libri* XIII. *fam. quatuor uiri porro municipijs, non colonijs, præerant. quod ad Atticum lib. v. &* x. *constat.* Fortissimi, atque optimi: *propria, & absoluta colonorum laus. nam & fortes esse debent, ut eũ, quò missi sunt, locum tueri possint; & boni, ut uelint.*

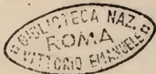
ORATIO.

RECITA, quæso, P. Sexti, quid decreuerint Capuæ decuriones: ut iam uirilis tua uox posſit aliquid significare inimicis nostris, quidnam, cum se corroborarit, effectura esse uideatur. DECRETVM DECVRIONVM: non recito decretum officio aliquo expressum, uicinitatis, aut clientelæ, aut hospitii publici, aut ambitionis, aut commendationis gratia; sed recito memoriam perfuncti periculi, prædicationem amplissimi beneficii, uicem officii præsentis, testimonium præteriti temporis. Atque illis temporibus iisdem

dem cum iam Capuam metu Sextius libe raſſet; urbem ſenatus atque omnes boni, deprehenſis atque opprеſsis domeſticis hoſtibus, me duce, ex periculis maximis extraxiſſent: ego litteris eum Capua acceſiui cum illo exercitu, quem tum ſecum habebat. quibus hic litteris lectis, ad urbem confeſtim incredibili celeritate aduolauit. atque ut illius temporis atrocitatem recordari poſsitis, audite literas, & ueſtram memoriam ad timoris præteriti cogitationem excitate. LITTERAE CICERONIS COS. hoc aduentu P. Sextii tribunorum pl. nouorum, qui tum extremis diebus conſulatus mei res eas, quas geſſeram, uexare cupiebant, reliquiq; coniurationis impetus, & conatus ſunt retardati. ac poſteaquàm eſt intellectum, Catone tribuno pl. fortisſimo atque optimo ciue, remp. defendente, per ſe ipſum ſenatum populumq; R. ſine militum præſidio tueri facile maieſtatem ſuam, & dignitatem eorum, qui ſalutem communem periculo ſuo defendiſſent: Sextius cum illo exercitu ſumma celeritate eſt Antonium conſecutus.

P. SEXTI: *patet, non esse reum, sed puerum, rei filium: cuius tamen in uoce uirile quiddam fuisse dicit.* Officio aliquo: *officium refert ad illa tria, uicinitatis, clientelæ, officij publici. est autem inter uicinos, clientes, & hospites, ipso uicinitatis, clientelæ, hospitij iure, in conferendis officijs mutua uoluntas.* Vicinitatis: *oppidorum: ut, si Arpinates, exempli caussa, aliquem Tusculanum, in uitæ aut fortunarum discrimen adductum, decreto commendarent, uicinitate adducti.* Clientelæ: *ut, si Siculi aliquem è Claudia Marcellorum familia, in periculo constitutum, missis Romam publicis litteris subleuandum curarent.* Hospitii publici: *erant enim ciues Romani non modo priuatorum hominum, sed oppidorum etiam, ac ciuitatum hospites: non aliqua, inquit, huiusmodi de caussa petitum à nobis hoc decretum, impetratumq; est. id enim ualet, expressum: quasi studiose petentibus concessum: cum hoc sponte cupideq; ab ipsis Campanis factum sit, ad grati animi memoriam significandam.* Ambitionis: *ut, cum aliquem candidatum officiose commendamus.* Commendationis: *quo gratior aliquis sit, bonamq; opinionem nostro testimonio consequatur.* Perfuncti periculi: *passiue dixit: quo scilicet Capua Sextij uirtute ac uigilantia liberata est.* Vicem: *parem gratiam: quia præsenti*

ti officio acceptum à Sextio beneficium remuneratur. Domesticis hostibus: *quinque coniuratis, de quibus Salustius, Dio, ipse Cicero in Catilinam, Lentulo, Cethego, Gabinio, Cepario, Statilio*. Illius temporis atrocitatem: *quænam atrocitas, cum iam domestici hostes deprehensi oppressiq; essent? ipse se paulo post exponit, cum ait, Tribunorum pl. nouorum, reliquiq; coniurationis impetus conatusq; retardati sunt*. Tribunorum pl. nouorum: *maxime Q. Metellum Nepotem significat: qui Ciceronem extremo consulatus die concionis habendæ potestate priuauit. in quo Plutarchi ἀνιστορησίαν licet cognoscere; qui Ciceronem concionandi potestate à duobus tribunis pl. Q. Metello Nepote L. Calpurnio Bestia priuatum esse dicat: cum ea se ignominia ab uno tribuno pl. esse affectum, ipse Cicero in oratione in Pisonem, & fam. lib. v. confirmet. ut omittam id, quod à Salustio docemur, Bestiam Cicerone consule tribunum pl. fuisse. ut extremis consulatus diebus Ciceronem concione prohibere non potuerit: cum v. Idus Decembris, quod ex Dionysio & Liuio constat, ultimus tribunorum pl. in magistratu dies fuerit. Metellum autem anno, qui Ciceronis consulatum secutus est, tribunatum pl. gessisse, nemo nescit*. Reliqui coniurationis impetus: *cum adhuc in urbe coniurationis occultæ reliquiæ supercessent*. Catone: *qui Vticensis postea cognominatus. hic,*

hic, cum audisset, Q. Metellum Nepotem tribunatum esse petiturum, quem de republica non optime cogitare compertum habebat, ex itinere in urbem rediit, ut tribunatum peteret, indeq; perniciosis Metelli collegæ rogationibus aut conatibus obsisteret. Plutarchus, alii.

ORATIO.

Hic ego quid prædicem, quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitarit? quot stimulos admouerit homini studioso fortassis uictoriæ, sed tamen nimium communem Martem belliq; casum metuenti? longum ea dicere; sed hoc breue dicam. si M. Petreii non excellens animo & amore reip. uirtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari extitisset; neque adiutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset datus: illo in bello esset hiemi locus; neque unquam Catilina, cum è pruina Appennini, atque è niuibus illis emersisset, atque æstatem integram nactus, Italiæ caulas, & pastorum stabula præclara cepisset, sine multo sanguine, ac sine totius Italiæ uastitate miserrima concidisset. Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sextius: ut quæsturam Macedoniæ relinquam, & aliquando ad hæc propiora ueniam.

niam: quanquam non eſt omittenda ſingularis illa integritas prouincialis; cuius ego nuper in Macedonia uidi ueſtigia, non preſſa leuiter ad exigui prædicationem temporis, ſed fixa ad memoriam illius prouinciæ ſempiternam. uerum hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes, & reſpectantes relinquamus. ad tribunatum, quia ipſe ad ſeſe iam dudum uocat, & quodam modo abſorbet orationem meam, contento ſtudio, curſuq; ueniamus. de quo quidem tribunatu ita dictum à Q. Hortenſio, ut eius oratio non defenſionem modo criminum uideretur continere, ſed etiam memoria dignam reip. capeſſendæ auctoritatem, diſciplinamq; præſcribere. ſed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextii nihil aliud niſi meum nomen cauſſamq; ſuſtinuit; neceſſario mihi de iiſdem rebus eſſe arbitror, ſi non ſubtilius diſputandum, at certe, iudices, dolentius deplorandum.

COMMENTARIVS.

NIMIVM communem Martem &c. *latenter ſignificat Antonium conſulem non alienum à coniuratis fuiſſe, qui à pugna prorſus abhorreret.* M. Petreii: *hic Antonii conſulis legatus, ipſo Antonio conſule abſente, quòd ex poda-*

gra laboraret, Catilinam cum sua manu uicit, ac trucidauit. idem postea Magni Pompeii legatus in Hispaniis fuit, cum duobus collegis, Varrone, & Afranio. ad extremum in Africa cum Iuba rege pugnans, cum quo de mutua cæde consenserat, ne in C. Cæsaris potestatem ueniret, occisus est. Excellens animo, & amore reip. *cum ad naturalem animi magnitudinem eximia quædam uis amoris in remp. accederet.* Esset hiemi locus: *hieme non esset bello finis impositus.* Stabula: *unde se, suasq; copias alere posset.* Quæsturam Macedoniæ: *quæstor fuit Antonii consulis, eiusdemq; Macedoniam proconsulari imperio regentis. quam prouinciam cum haud satis abstinenter administrasset, accusatus, & condemnatus est. ad Atticum libro I. pro M. Cælio, in Vatinium, Florus.* Nuper: *cum abessem, lege Clodia pulsus.* Auctoritatem: *quia, cum res à Sextio in tribunatu gestas commemoraret, uidebatur reliquis ciuibus præscribere, quid pro salute patriæ bonorumq; ciuium in magistratu esset agendum. auctoritatem autem dixit, uel quia Sextii, qui præclare tribunatum gessisset, uel quia ipsius, qui narraret, Hortensii auctoritas ad excitandos ciuium animos ualere plurimum deberet.* Disciplinam: *quid ciues P. Sextii exemplo discerent, & in quo se exercerent.* Nisi meum nomen: *quia nihil egit in tribunatu Sextius, nisi de Cicerone reuocando.*

ORATIO.

ORATIO.

QVAE in oratione si asperius in quosdam homines inuehi uellem; quis non concederet, ut eos, quorum sceleris furore uiolatus essem, uocis libertate perstringerem? sed ut agam moderate, & huic potius tempori seruiam, quàm dolori meo: si qui occulte à salute nostra dissentiunt, lateant: si qui fecerunt aliquid aliquando, atque iidem nunc tacent & quiescunt, nos quoque simus obliti: si qui se offerunt insolenter, & insectantur; quoad ferri poterunt, perferemus: neque quenquam offendet oratio mea, nisi qui se ita obtulerit, ut in eum non inuasisse, sed incurrisse uideamur. sed necesse est, antequàm de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum superioris anni reip. naufragium exponere. in quo colligendo, ac reficienda salute communi omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, consilia uersata. Fuerat ille annus in reip. magno motu, & multorum timore tanquam intentus arcus in me unum, sicut uulgo ignari rerum loquebantur; re quidem uera, in uniuersam remp. traductione ad plebem furibundi hominis ac perditi, mihi irati, sed multo acrius ocii, & communis salutis inimici. hunc uir clarissimus, mihiq́;

mul-

multis repugnantibus amicissimus, Cn. Pompeius omni cautione, fœdere, execratione deuinxerat, nihil in tribunatu contra me esse facturum.

COMMENTARIVS.

VT eos: *satis patet, Clodium, Pisonem, Gabinium præcipue significari.* Sceleris furore uiolatus: *his tribus uerbis respondent illa, uocis libertate perstringerem.* Potius tempori: *quod postulare uidetur, ut ea tantummodo, quæ cum Sextii caussa coniuncta sunt, exponat.* Se offerunt insolenter, & insectantur: *duo significat hominum genera, de quibus proxime dixit; unum eorum, quos latere uellet; alterum, quos tacere, & quiescere: qui si, inquit, non latebunt, sed se offerent insolenter; non tacebunt, & quiescent, sed insectabuntur; eos, quoad licebit, perferemus.* Superioris anni: *quo Cicero lege Clodia pulsus est.* Reip. naufragium: *recte: nam contra leges tribunus pl. factus est P. Clodius, & contra leges Cicero eiectus est. leges autem cum negliguntur, quasi naufragium respublica facit.* In quo colligendo, ac reficienda salute communi: *pergit in metaphora. nam post naufragium primum dispersæ res colliguntur: deinde reficitur nauis: nisi si ui tempestatis fracta penitus, demersaq; est.* Dicta, facta, consilia uersata: *hæc addidit, ne extra caussam futura narratio uideatur.* Ille

annus:

annus: *is, quo C. Cæſar conſul P. Clodium Pulchrum ad plebem traduxit, iratus Ciceroni, quia ſtatũ reipublicæ quodam in iũdicio paulo liberius deplorauerat. Suetonius: idemq; ipſe Cicero ſignificat in oratione pro domo ſua.* Intentus arcus: *quòd, quemadmodum arcus intentus ſagittam emiſſurus uidetur, ſic ille annus aliquam iniuriam in me coniecturus putaretur. cum igitur ad plebem à Cæſare conſule traductus eſt Clodius, tum in Ciceronem tanquam arcus intentus: iniuria uero, tanquam ſagitta ex arcu, coniecta eſt anno inſequenti, Clodio tribuno pl. facto, Piſone & Gabinio conſulibus.* Mihi irati: *quòd in ipſum, de inceſtu accuſatum, teſtimoniũ dixerat. libro* I. *ad Atticum, Plutarchus, alii.* Multis repugnantibus: *Pompeii gratiam aucupatur. cupit enim ei perſuaſum eſſe, nullam apud ſe acceptæ iniuriæ memoriam ſupereſſe, cum ſibi contra Clodium auxilio non fuit.* Cautione, fœdere, execratione: *de hoc ad Atticum libro* II. *ſic. Pompeius affirmat non eſſe periculum: adiurat, addit etiam, ſe prius occiſum iri ab eo, quàm me uiolatum iri.*

ORATIO.

At ille nefarius, ex omnium ſcelerum colluuione natus, parum ſe fœdus uiolaturum arbitratus, niſi ipſum cautorem alieni periculi ſuis propriis periculis terruiſſet; hanc tetram immanemq; belluam, uin&am

uinctam auſpiciis, alligatam more maiorum, conſtrictam legum ſacratarum cathenis, ſoluit ſubito legum uinculis conſul, uel, ut ego arbitror, exoratus, uel, ut non nemo putaret, mihi iratus, ignarus quidem certe & imprudens impendentiũ tantorum ſcelerum ac malorum. qui tribunus pl. felix in euertenda rep. fuit, nullis ſuis neruis. qui enim in eiuſmodi uita nerui eſſe potuerunt, hominis fraternis flagitiis, ſororiis ſtupris, omni inaudita libidine infamis? ſed fuit profecto quædã illa reip. fortuna fatalis, ut ille cæcus atque amens tribunus pl. nanciſceretur, quid dicam conſules? hoccine ut ego appellem nomine euerſores huius imperii? proditores ueſtræ dignitatis? hoſtes bonorum omnium? qui ad delendum ſenatum, affligendum equeſtrem ordinem, extinguenda omnia iura, atque inſtituta maiorum ſe illis faſcibus, ceteriſq; inſignibus ſummi honoris atque imperii ornatos eſſe arbitrabantur. quorum, per deos immortales, ſi nondum ſcelera uulneraq; inuſta reip. uultis recordari, uultum, atque inceſſum animis intueamini. facilius facta eorum occurrent mentibus ueſtris, ſi ora ipſa oculis propoſueritis. Alter unguentis affluens, calamiſtrata coma, deſpiciens

ſpiciens conſcios ſtuprorum, ac ueteres uexatores ætatulæ ſuæ, Puteali & fœneratorum gregibus inflatus, atque perculſus, olim, ne Scyllæo illo æris alieni in freto ad columnam adhæreſceret, in tribunatus portum perfugerat, contemnebat equites R. minitabatur ſenatui: uenditabat ſe operis, atque ab iis ſe ereptum, ne de ambitu cauſſam diceret, prædicabat; ab iiſdemq; ſe, etiam inuito ſenatu, prouinciam ſperare dicebat; eamq; niſi adeptus eſſet, ſe incolumem nullo modo fore arbitrabatur.

COMMENTARIVS.

Ex omnium ſcelerum colluuione natus: *non diſſimile illud de eodem, in Piſonem: Animal ex nefariis ſtupris, ex ciuili cruore, ex omnium ſcelerum & flagitiorum impunitate concretum. non enim Clodium dicit ſceleratis parentibus eſſe natum, ſed, multis ſceleribus iam commiſſis, talem poſtremo fuiſſe, qualẽ exiſtere, & tanquam gigni neceſſe eſſet. ſimile & illud in* III. *Phil. Quid eſt in Antonio præter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? ex his totus conglutinatus eſt.* Ipſum cautorem alieni periculi: *Pompeium, qui mihi à Clodio cauere uoluerat: cum non intelligeret, ne ſibi quidem ipſi ab homine omnium perditiſſimo caueri poſſe.* Propriis periculis: *de quibus in oratione pro*

Milone, & in Pediani commentario 86. Vinctam auspiciis: *quia, si patricii fierent plebeii, contra auspicia uidebatur. quæ cum patriciorum tantum essent, ut & Liuius, & ipse Cicero non semel significat; nimirum, si ad plebem homines patricii traducerentur, interitura auspicia uidebantur, cum, à quibus haberentur, patricij deessent.* Alligatam more maiorum: *nó uetabat lex ulla è patriciis plebeios fieri: sed apud maiores omnino pauci facti erant. itaque Clodio ad plebem transire cupienti mos maiorum obsistere uidebatur.* Legum sacratarum cathenis: *leges sacratæ dictæ, quæ in Sacro monte plebis caussa latæ sunt. in iis hoc maxime sancitum est, ne tribunatus plebis homini patricio mandari posset. quam ob caussam soluisse uidetur eas leges Cæsar consul, cum Clodium ad plebem traduxit, ut deinde, quod factum est, tribunus pl. crearetur.* Subito: *cur subito? quia, ut ait Suetonius, & ipse pro domo sua, quo die Cicero in iudicio C. Antonii de statu reipublicæ questus est, eo Cesar consul, cum antea nihil eiusmodi cogitasset, Clodium ad plebem traduxit.* Legum uinculis: *cathenis, proxime dixit.* Exoratus: *Cæsaris culpam artificiose in alios transfert:* Mihi iratus: *hæc uere Cæsarem induxit caussa, ut Clodium plebeium faceret: non enim aliorum precibus exoratus, sed ira incitatus, quia cicero C. Antonium in iudicio defendens, paulo liberius de statu*

tu reipublicæ questus erat, Clodium traduxit ad plebem. quod ut ita esse demostremus, recitentur ipsius uerba in oratione pro domo sua. Hora, inquit, fortasse sexta diei questus sum in iudicio, cum C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de rep. quæ mihi uisa sunt ad illius miseri caussam pertinere. hæc homines improbi ad quosdam uiros fortes longe aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. & infra, cum ait: Ipse autem Cæsar, quem maxime ignari homines ueritatis mihi esse iratum putabant, erat ad portas. in oratione autem de prouinciis consularibus non negat Cæsarem sibi fuisse iratum, sed iræ caussam dissimulat, & pro uera falsam ponit. Traduxit, inquit ibi, ad plebem inimicum meum; siue iratus mihi, quòd me secum ne beneficijs quidem uidebat posse coniungi; siue exoratus &c. Ignarus: *quod erat improbitatis crimen, imprudentiæ uitium facit oratorie. nam ut augere culpam in inimicis, sic in iis, quos defendere sibiq; conciliare student, imminuere oratores solent.*

Scelerum ac malorum: *quæ tribunus pl. Clodius patrauit. nam ut omittam de Cicerone pulso, Catone in Cyprum amandato, perniciosissimæ reipublicæ leges ab illo tribuno pleb. latæ sunt: de quibus in hac ipsa oratione mentio fit infra, & in oratione de prouinciis consularibus, & in ea in Pisonem, inque Pediani commentario* 74: Qui tribunus pl. *hoc ad illud, Hanc*

tam tetram immanemq; belluam, referri posse uideo. tamen, quia non satis cohæret cum superioribus, planeq; disiunctum uidetur, uereor ut emendatus sit locus: non quòd ex his uerbis mendosum ullum esse suspicer: sed quòd aliquid fortasse desit. Felix in euertenda republica: *felicem uocat, non ad ueritatem, sed ad Clodii mentem ac uoluntatem spectans. tantum enim abest, felix ut esse possit, ut miserrimus omnium sit, qui pessime de patria meretur. felix igitur, quia consecutus est id, quod uolebat Clodius, ut rempublicam perderet.* Nullis suis neruis: *non ad uim corporis, sed ad auctoritatem opesq; refert. quod indicat subscripta dictio, infamis. nam si infamis Clodius; qui potuit auctoritate tantum ualere, ut rempublicam euerterit? euertit igitur, non suis neruis, sed auxilio consulum, Gabinii & Pisonis.* Fraternis flagitiis: *quæ flagitia commisit in fratrem? multa scilicet, quæ litteris tradita non sunt, sed illud maxime, de quo in oratione pro Milone ita scriptum est: Appium fratrem, hominé mihi coniunctum fidelissima gratia, absentem de possessione fundi deiecit.* Sororiis stupris: *tres Clodii sorores nupserunt, una Q. Marcio Regi, altera Q. Metello Celeri, tertia L. Lucullo. de duabus, Metelli & Luculli uxoribus, à Clodio fratre stupratis, præcipua significatio est in oratione pro Cœlio, in ea pro Milone, in Plutarcho. de ea, quam Q. Marcius habuit in matrimonio, nihil*

nihil proprie legi: sed communiter de omnium inceſtu patet in epiſt. fam. lib. 1. & apud Plutarchum in uita Ciceronis. Omni inaudita libidine: *non hoc ad ſorores, de quibus iam locutus eſt, ſed ad ſacra Bonæ deæ, quæ Clodius inceſtu aut uiolauit, aut uiolare conatus eſt. patet hiſtoria in epiſtolis ad Atticum lib. 1. in Suetonio in Iulii uita, in Dione, Plutarcho, epitome Liuiana.* Cæcus, atque amens: *Cæcus mente; qui, quid rectum, quid fas piumq; eſſet, non diſpiceret.* Nanciſceretur: *fuit enim fortunæ cuiuſdam, ut eodem anno duo perditiſſimi conſules eſſent, quorum uterque cum tribuno pl. Clodio conſenſit. itaque in oratione poſt reditum in ſenatu, Audieram, inquit, è ſapientisſimo homine, atque optimo ciue, & uiro, Q. Catulo; non ſæpe unum conſulem improbum, duos uero nunquam, excepto illo Cinnano tempore, fuiſſe. quare meam cauſſam ſemper fore firmiſſimam dicere ſolebat, dũ uel unus in republica eſſet conſul. quod uere dixerat, ſi illud de duobus conſulibus, quod ante in rep. non fuerat, perenne ac proprium manere potuiſſet.* Proditores ueſtræ dignitatis? *ad iudices, ut ad bonos uiros, beneq; in patriam animatos, loquitur; quorum in tuenda republica omnis dignitas eſſet poſita.* Ad delendum ſenatum: *acerbo utitur uerbo, ut ſenatum à conſulibus prorſus contemptum ac repudiatum ſignificet. ſic infra: Senatum de rep.*

tollere: pro, senatum spernere, eiusq; uoluntatem minime spectare. cum enim Ciceronem senatus defensum uellet; consules oppugnarunt. idem lege in Ciceronem promulgata, cum uestitum mutasset; consules, ut ad suum uestitum rediret, edixerunt. Affligendum equestrem ordinem: *spectat ad illud, quòd L. Lamiam, principem equestris ordinis, pro salute Ciceronis acerrime pugnantem, Gabinius consul in concione relegauit, edixitq; ut ab urbe abesset millia passuum ducenta. de quo in oratione post reditum in senatu, & epist. fam. lib.* XI. 205. Ceterisq; insignibus: *toga prætexta, curuli sella: quæ, præter fasces, insignia consulum erant. pro Cluentio, & in Pisonem, quæ consulatum in urbe summum honorem esse, summamque potestatem significant.* Si nondum scelera: *alius enim mihi locus ad ea uobis in memoriam reuocanda constitutus est.* Vnguentis affluens: *Gabinium significat, qui ob mollitiem odoratis liquoribus perfundebatur. de quo & in oratione post reditum in senatu, Ille, inquit, unguentis oblitus irrisit squallorem uestrum. & in oratione in Pisonem. Erant illi compti capilli, & madentes cincinnorum fimbriæ.* Calamistrata coma: *de eodem in eadem oratione. Cur in lustris, & helluationibus huius calamistrati saltatoris tam eximia uirtus tam diu cessauit? & post reditum in senatu, de eodem: Vnguentorum odor,*

uini

uini anhelitus, frons calamistri notata uestigiis. est autem calamistrum tenue ferrum, quo in cinere calefacto crispantur capilli, unde fiunt illi tanquam annuli, qui cincinni uocantur. intorquebat igitur sibi capillos calamistro Gabinius consul, mollior, atque effeminatior, quàm & ætas illius, & eius, quam sustinebat, personæ dignitas ferebat. de quo in ea pro domo sua. Quo uultu Cincinnatus ganeo patriæ preces repudiauit? Stuprorum: *Gabinium in pueritia male audisse præposteræ libidinis uitio, eaq; passum esse, quæ honeste nominari non possunt, etiam aliis in locis Cicero significat, ut in oratione post reditum in senatu sic: Quorum alter à me Catilinã amatorem suum, alter Cethegum, consobrinum suum, reposcebat. Et ibidem paulo post: In concionem ascendit, eaq; dixit, quæ, si eius uir Catilina reuixisset, dicere non esset ausus.* Puteali: *Puteal basilica fuit, à Scribonio Libone facta: ubi caussæ fœnebres agebantur. significat igitur, cum ait, Puteali eorum iudiciorum ministros, ut scribas, uiatores, rabulas: deinde litigatores ipsos addit; cum ait, fœneratorum gregibus. erat igitur in consulatu inflatus, maximeq; sibi placens eorum comitatu Gabinius, à quibus antea magnopere timuerat, cum fœneratoribus immensam pecuniam deberet. concidisset enim graui ære alieno oppressus, nisi tribunus pl. factus esset. in quem magistratum, tanquam in portum, perfu-*

 git:

git: tum ne à creditoribus appellari posset: (nam magistratum gerenti molestus esse priuatæ rei caussa nemo poterat) tum ut legem aliquam in eo magistratu pretio ferret. quod eum fecisse, significatur in oratione post reditum in senatu. apte igitur, & congruenter ad sententiam traducit similitudinem maris: quòd æs alienum Gabinio fuerit tanquã mare illud nauigãtibus infestissimum, Scyllæ & Charybdis: quo certe obrutus esset, nisi in tribunatus quasi portum perfugisset. crederem autem, illud, Atque perculsus, mendosum esse. neque enim tota horum uerborum structura satis apte cohæret. sententia quidem obscura non est. Ad columnam: *puto eos, quibus, unde creditoribus satisfacerent, non erat, ad columnam Mæniam perductos esse, ut ibi per aliquot horas turpiter & magna cum infamia populo paterent. quam ignominiam ut uitaret Gabinius, tribunatum petiit, & obtinuit. aut igitur hoc, aut illud intellige, ad illam columnam proscribi solita esse debitorum bona. quam rem & in oratione post reditum in senatu satis plane his uerbis exposuit. Qui nisi in aram tribunatus confugisset; neque uim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset. quo in magistratu nisi rogationẽ de piratico bello tulisset; profecto, et egestate, et improbitate coactus, piraticam ipse fecisset. Et quoniã, Siciliensis freti mentione facta, de colũna subiunxit: Rhegiã*

colum-

columnam potuit intelligere; quam Plinius ait in Siciliensi freto fuisse: ut, cum Maeniam significaret, simul tamen ad Rhegiam, similitudinis caussa, respiceret: quae naufragis idem erat, quod Maenia debitoribus: cũ ad illam è naufragio proiecti sic adhaerescerent, ut ad Maeniam, fortunis amissis, debitores. Rhegia uero columna dicebatur, quòd ab urbe Rhegio non longe distaret. Contemnebat equites R. utpote qui L. Lamiam, ut iam diximus, edicto relegauit. Ereptum: metu accusatoribus iniecto, aut fortasse disturbato iudicio. De ambitu: ob consulatum non more maiorum, sed pecunia quaesitum. Inuito senatu: sperabat enim, etiam si prouinciã ei senatus denegaret, fore tamen, ut rogatio à tribuno pl. Clodio, adiuuantibus corruptis hominibus, perferretur. idq; sibi maxime necessarium uidebat esse: qui sine ingentibus rapinis contractũ aes alienum dissoluere non posset. de hoc in oratione in Pisonem sic: Gabinium sine prouincia stare non posse: spem habere à tribuno pl. si tua consilia cum illo coniunxisses: à senatu quidem desperasse. Et argute, oratorio more, inducit Gabinium Cicero ea dicentem, quae, quo tempore habita est haec oratio, facta iam erant. nam Gabinius, neglecta senatus auctoritate, lege Clodia in Syriam prouinciam ierat. Se incolumem nullo modo fore: ad rem familiarem, & ad dignitatem refero. nam de utraque actum iri uide-

bat,

bat, nisi ad diripiendas pecunias prouinciam statim post consulatum habuisset. hoc est, quod dixit in ea in Pisonem, Sine prouincia stare non posse.

ORATIO.

ALTER, ò dii boni, quàm teter incedebat, quàm truculentus, quàm terribili aspectu. unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii ueteris, imaginem antiquitatis, columem reip. diceres intueri. uestitus aspere, nostra hac purpura plebeia, ac pene fusca, capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse tum, imaginis formandæ caussa, duumuiratum gerebat, Seplasiam sublaturus uideretur. nam quid ego de supercilio dicam, quod tum hominibus nõ supercilium, sed pignus reip. uidebatur? tanta erat grauitas in oculo, tanta frontis contractio, ut illo supercilio resp. tanquam Atlante cælum, niti uideretur. erat denique hic omnium sermo. Est tamen reip. magnum firmumq; subsidium. habeo, quem opponam labi illi, atque cœno. uultu mediusfidius collegæ sui libidinem, leuitatemq; franget. habebit senatus, in hunc annum quem sequatur: non deerit auctor, & dux bonis. mihi denique homines præcipue gratulabantur, quòd habiturus essem contra tribu-

tribunum pl. furiosum, & audacem cum amicum, & affinem, tum etiam fortem & grauem consulem: atque eorum alter fefellit neminem. quis enim clauum tanti imperii tenere, & gubernacula reip. tractare in maximo cursu ac fluctibus posse arbitraretur hominem emersum subito ex diuturnis tenebris lustrorum, ac stuprorum, uino, ganeis, lenociniis, adulteriisq; confectum, cum is præter spem in altissimo gradu alienis opibus positus esset, qui non modo tempestatem intueri impendentem temulétus, sed ne lucem quidem insolitam aspicere posset?

COMMENTARIVS.

Quàm teter: *Gabinius & nitenti uultu, cerussatisq; buccis, ut est in oratione in Pisonem, & coma in cincinnos intorta significare nequitiem & leuitatem uidebatur: Piso contra tristi obscuraq; facie, horrido capillo, seueritatem illam ueterem, & constantiam præseferebat. Gabinius, quod uultus indicabat, id præstitit: fuit enim nequissimus, atque improbissimus consul. Piso longe aliter, quàm homines opinabantur, consulatum gessit, nefarie scilicet, maximeq; contra rempublicam. itaque paulo post, Alter, inquit, fefellit neminem: alter multos plane in omnes partes fefellit. Teter opponitur claro: unde illud de M. Marcello in epistola Ser. Sulpicij: Vir clarissimus*

mus

mus ab homine teterrimo est interfectus. Ex barbatis illis: *qui olim rempublicam summa cum laude administrarunt. Sic pro Cælio: Aliquis mihi ab inferis excitandus est ex barbatis illis, non hac barbula, qua ista delectatur, sed illa horrida, quam in statuis antiquis, & imaginibus uidemus. barbas alere ante minoris Africani tempora Romani consueuerunt. is radi primus instituit: itaque post inualuit consuetudo, ut, qui non raderentur, quasi lasciui homines, nimiumq; delicati, non optime audirent. itaque cum probro scripsit illud Cicero ad Atticum lib. I. Concursabant barbatuli iuuenes, totus ille Catilinæ grex, duce filiola Curionis.* Nostra hac purpura plebeia, ac pene fusca: *tunica, & toga Romani utebantur, tunica carnem tegente, toga tunicæ superinducta. tunica solis erat senatoribus purpurea, cum lato clauo: toga quo quisque colore uellet, solis magistratibus purpureo prætexta limbo. nostra igitur, qua nos senatores utimur. plebeia, ac pene fusca, alterum de tunicæ prauitate dixit, alterum de colore. nam neque filo erat tunica Pisonis, ut reliquæ tunicæ senatoriæ, subtili, ac diligenter contexto; sed plebeiis tunicis, crasso filo satis temere factis, admodum similis: &, quod ad colorem attinet, ita longe aberat à purpureo, ut ad fuscum accedere uideretur.*

Imaginis formandæ caussa duumuiratum gerebat: *colonijs duumuiri, & ex ipsa colonia,*

&

& ex ordine decurionum creati; municipijs quatuoruiri, ex ipsis municipijs; præfecturis missi à populo, aut prætore, ut ait Festus, ciues Romani, præerant. quid autem differrent inter se ciues Romani, coloni, municipes, & ij, qui conuentus in præfecturis dicebantur, alio loco docebimus. Coloniæ, Capuam C. Cæsare consule deductæ, creati sunt duumuiri L. Piso, & Cn. Pompeius Magnus, ille socer, hic gener C. Cæsaris. de Pisone cum hic, tum in oratione in ipsum, & in ea post reditum in senatu satis constat. de Pompeio in oratione post reditum in senatu, & in ea pro Milone, aperta mentio est: etiam in ea de prouinciis consularibus, in Pisonem, pro domo sua, significatur.
Imaginis formandæ: *ut fingeret, ac componeret uultum ad illam seueritatem, quam in urbe postea consul præ se ferre meditaretur.*
Seplasiam: *platea fuit Capuæ, in qua unguenta uenibant. at Piso ita capillo erat horrido, ut odisse unguenta uideretur. ideoq; de tollenda ab eo Seplasia pro ea potestate, quam Capuæ duumuir habebat, argute Cicero comminiscitur. de Seplasia in oratione in Pisonem, & Pedianus, & in agraria II.* Pignus reip. *à fœneratoribus transtulit: quòd, ut hi, accepto pignore, pecunias suas putant se tuto committere; sic respublica Pisoni, cui se commiserat, supercilio, tanquam pignore, confidere, optimeq; sperare uidebatur.*
Grauitas in oculo: *uel, oculo, pro oculis dixit,*

xit, quòd Pisonis oculi non temere mobiles, sed stabiles, & attenti significationem quandam optimæ mentis hominibus afferrent; sicuti contra, quibus arguti, & , ut ita dicam, uolucres oculi sunt, leues homines minimeq́; sapientes plerique reperiuntur: uel, quod facile suspicor, in alterum Pisonis oculum, aliquo uitio deprauatum, tacite ludit. nam & in oratione in ipsum, Sex. Clodium, inquit, qui nunquam anteà prætextatus fuisset, ludos facere, & prætextatum uolitare passus es, hominem impurum, atque non modo facie, sed etiã oculo tuo dignissimum. quasi dixerit: hominẽ ita turpi uita, ut tibi turpis facies, turpisq́; oculus est. ecce aliud exemplum, quod eodem, ut opinor, spectat, in oratione post reditum in senatu, L. Piso, tu ne ausus es isto oculo, non dicam isto animo; ista fronte, non uita; tanto supercilio. & cetera. Amicum & affinem: *amicum ita, ut suis comitijs primum custodem prærogatiuæ Ciceronem præfecerit. de quo in oratione in ipsum his uerbis: Tu non modo ad eum Ciceronem, (mitto enim domestica, quæ negari non possunt: hæc commemoro, quæ sunt palam) non modo, inquam, ad eum, cui primam comitijs tuis dederas tabulã prærogatiuæ, quem in senatu sententiam rogabas tertium. nunquam aspirasti, sed omnibus consilijs, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solum, uerum etiam crudelissime præfuisti. & in ea post reditum*

tum in senatu. Tu misericors me affinem tuum, quem comitiis prærogatiuæ primum custodem præfeceras, quem kalendis Ian. tertio loco sententiam rogaras, constrictum inimicis reipub. tradidisti. Affinem: *ob Tulliam C. Pisoni Frugi, L. Pisonis propinquo, in matrimonium collocatam. post reditum in senatu.* Alienis opibus: *Pompeius Magnus A. Gabinium, quem hic Cicero significat, neque sua uirtute, neque maiorum commendatione insignem, suis opibus ad consulatum produxit.* Insolitam: *quia lustrorum ac stuprorum in tenebris diu latuerat: subitam autem post tenebras lucem oculi non sustinent. & est præclara à mari ad rempublicam translatio: quam ita regere ac tueri debet consul in periculo constitutam, ut gubernator nauem in mari fluctuantem.*

ORATIO.

ALTER multos plane in omnes partes fefellit: erat enim hominum opinioni nobilitate ipsa, blanda conciliatricula, commendatus. omnes boni semper nobilitati fauemus, & quia utile est reip. nobiles homines esse dignos maioribus suis, & quia ualet apud nos clarorum hominum & bene de rep. meritorum memoria etiam mortuorum. quia tristem semper, quia taciturnum, quia subhorridum atque incultum uidebant, & quòd erat eo

nomine,

nomine, ut ingenerata familiæ frugalitas uideretur; fauebant, gaudebant, & ad integritatem maiorum spe sua hominē uocabant, materni generis obliti. ego autem (uere hoc dicam iudices) tantum esse in homine sceleris, audaciæ, crudelitatis, quantum ipse cum rep. sensi, nunquam putaui: nequam esse hominem, & leuem, & falsa opinione, errore hominū, ab adolescentia commendatum sciebam. etenim animus eius uultu, flagitia parietibus tegebātur. sed hæc obstructio nec diuturna est, nec obducta, ita ut curiosis oculis perspici non possit. uidebamus genus uitæ, desidiam, inertiam: inclusas eius libidines, qui paulo propius accesserant, intuebantur. denique etiam sermonis ansas dabat, quibus reconditos eius sensus tenere possemus. laudabat homo doctus philosophos nescio quos: neque eorum tamen nomina poterat dicere: sed eos tamen laudabat maxime, qui dicuntur præter ceteros esse auctores, & laudatores uoluptatis: cuius, & quo tempore, & quo modo, non quærebat: uerbum ipsum omnibus modis animi, & corporis deuorabat: eosdemq; præclare dicere aiebat, sapientes omnia sua caussa facere, remp. capessere hominem bene sanum nō oportere,

tere, nihil esse præstabilius ociosa uita, & plena, & conferta uoluptatibus: eos autem, qui dicerent dignitati esse seruiendum, reip. consulendum, officii rationem in omni uita, non commodi, esse ducendam, subeunda pro patria pericula, uulnera excipienda, mortem oppetendam, uaticinari atque insanire dicebat.

COMMENTARIVS.

Nobilitate ipsa: *non quòd esset patricius Piso, sed quia maioribus ortus clarissimis. nam nobilissimos homines etiam eos, qui plebeijs familijs nati erant, appellatos esse animaduerti.* Blanda conciliatricula. *ut ad conciliandum amorem aptæ sunt blanditiæ, sic ad opinionem hominũ excitandam nobilitas ualet plurimum.* Eo nomine: *nomen pro familia ueteres usurpabant, ut ab exemplis planum fit: hic tamen pro cognomine dictum uidetur. ut cognomen Frugi, quo Pisones appellabantur, intellexerit potius Cicero, quàm Calpurniæ gentis nomen. quò spectant ea, quæ proxime sequuntur, uerba: Vt ingenerata familiæ frugalitas uideretur. præterea nostram sententiam confirmat illud in oratione in ipsum Pisonem: Quod minimum specimen in te ingenii, ingenii autem? immo ingenui hominis, ac liberi? qui colore ipso patriam aspernaris, oratione genus, moribus nomen. quo in loco non pro familia, sed pro-*

E cogno-

cognomine nomen esse positum, Pedianus interpres significat his uerbis. Tametsi hæc oratio inscribitur, in L. Pisonem: tamen non puto uos ignorare, hunc Pisonem ex ea familia esse, quæ Frugi appellata sit. & ideo dicit aspernari eum moribus nomen. Frugalitas: *ob cognomen. sunt autem frugi homines, ut in re domestica, sic in republica continentes, & temperati, ideoq; præter ceteros iusti. Piso igitur, qui publicam rem pessime curauit, degenerasse à suo cognomine uidetur.* Materni generis obliti: *L. Piso matrem habuit, non Romanam, sed homine Gallo natam: qui cum Placentiæ consedisset, in eam ciuitatem ascitus, postea Romam uenit, & Pisoni Cæsonino, eius Pisonis filio, quem ab Heluetiis interfectum Cæsar scribit, filiam collocauit. hinc illa in Pisonem; O familiæ non dicam Calpurniæ, sed Caluentiæ, neque huius urbis, sed Placentini municipii, neque paterni generis, sed brachatæ cognationis dedecus. Hoc autem ideo dixit, quòd Piso ex materno genere cognatos haberet homines brachatos, hoc est Gallos transalpinos, qui brachis utebantur. & in eadem oratione: O tenebræ, ò lutum, o sordes, ò paterni generis oblite, materni uix memor. & in ea post reditum in senatu: Is non me (quanquam equidem non cognoram eum propter Pisonú affinitatem, quem longe hinc ab hoc genere cognatio materna transalpini sanguinis abstulisset) sed*

nos populumq́; R. non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpe accidit, sed rugis, supercilioq́; decepit. Is autem, qui patris huius Pisonis socer fuit, Caluentius est appellatus. Pedianus. Vultu: *quia tristis, taciturnus, subhorridus, incultus. quod proxime dixit.* Desidiam, inertiam: *plus inertia uituperationis habet, quàm desidia. desidem enim appellamus, qui nihil agat; quasi desidentem: inertem autem, qui etiam agendi arte, non modo uoluntate, careat. ergo in desidia uoluntas, in inertia simul cum uoluntate notatur inscitia. hoc paulo clarius ostenditur in epistola ad Cornificium, his uerbis. Quòd si, ut es, cessabis; lacessam: ne tua ignauia etiam inertiam afferat: id est, ne, dū nihil unquam scribis, etiam scribere dediscas, & scribendi artem obliuiscare.* Paulo propius: *in ædes ipsius. dixit enim iam: Flagitia parietibus tegebantur. et infra: Videbam, quibus cum hominibus in interiore ædium parte uiueret.* Tenere: *apte uerbum cum nomine cōiunxit: nam ansa est, quam in uasē manu apprehendimus.* Neque eorū nomina poterat dicere: *satis plane indicat, non doctrina, sed uoluntate, quia scilicet uoluptatē diligeret, Pisonem fuisse Epicureum. qui enim eorum nomina, quorum sectam sequebatur, ignoraret, ex hominum sermonibus, & ex naturali quadam propensione potius, quàm ex libris, genus illud philosophiæ cognouisse putandus est. Est*

igitur & Epicureus Piso, id est non admodum laudandæ philosophiæ studiosus; & indoctus tamen Epicureus. aperta enim ironia in proximis uerbis: Laudabat homo doctus. quod infra quoque patet, cum subiungit: cuius, & quo tempore, & quo modo, non quærebat. non enim libros legebat Epicureorum: in quibus uoluptas quidem una ante omnes res, non omnis tamen, nec omni tempore, aut modo, laudabatur. Omnibus modis: *contra quàm reliqui Epicurei, qui, doctrina à libris accepta, non omnibus modis amplectendam uoluptatem existimabant.* Omnia sua caussa facere: *hoc quoque, et quæ continuo sequuntur, ad Epicureos referenda. congruit autem cum hoc loco locus in epistola ad Trebatium, in qua scripsit hæc. Indicauit mihi Pansa meus Epicureum te esse factum. sed quonam modo ius ciuile defendes, cum omnia tua caussa facias, non ciuium? & paulo post ibidem: Quid fiet populo Vlubrano, si tu statueris πολιτεύεσθαι nō oportere?* Eos autem: *philosophos ab Epicuro dissentiētes, Stoicos, Academicos, Peripateticos, qui honestatem uel unā, uel maxime expetendam affirmabant.* Vaticinari: *non est hic, diuinare, sed, allucinari, errare, ut in epistola ad Cœlium: Sed ego fortasse uaticinor, & hæc omnia meliores habebūt exitus.*

ORATIO.

Ex his asiduis eius quotidianisq; sermonibus, & quòd uidebam, quibus cum hominibus

nibus in interiore ædium parte uiueret,& quòd ita domus ipsa fumabat, ut multa eius sermonis indicia redoleret, statuebam sic, boni nihil ab illis nugis expectandum, mali quidem certe nihil pertimescendum. sed ita est iudices. ut, si gladium paruo puero, aut si imbecillo seni, aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat; sin ad nudum uel fortissimi uiri corpus accesserit, possit acie ipsa & ferri uiribus uulnerare: ita, cum hominibus eneruatis, atque exanguibus consulatus, tanquam gladius, esset datus; qui per se pungere neminem unquam potuissent, hi, summi imperii nomine armati, rempublicam contrucidauerunt: fœdus fecerunt cum tribuno pl. palam, ut ab eo prouincias acciperent, quas ipsi uellent; exercitum, & pecuniam, quantam uellent, ea lege, si ipsi prius tribuno pl. afflictam remp. tradidissent: id autem fœdus meo sanguine ictum sanciri posse dicebant. qua re patefacta, (neque enim dissimulari tantum scelus poterat, nec latere) promulgantur uno eodemq; tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie, & de prouinciis consulum nominatim.

MALI nihil: *cum se Piso totum gulæ, uentri, crapulæ dedisse uideretur, nihil de perturbanda rep. cogitare.* Imbecillo seni, aut debili: *quasi, non modo imbecillo, sed debili quoque: ut maior sit in imbecillo infirmitas, quàm in debili.* Cum tribuno pl. *P. Clodio.* Prouincias acciperent, quas ipsi uellent: *non enim in eo legum ratio habita est: quia Gabinius Syriam accepit, cum ei iam Cilicia data esset: Piso autem Achaiam, Thessaliam, cunctam Græciam, quos populos Cæsar, eius gener, sua lege liberos esse iusserat. de quo sic in oratione pro domo sua: Quis prouinciam homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, quis illam opimam fertilemq; Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam ui ex Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. quid? homini teterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libidinumq; maculis notatissimo, L. Pisoni non ne nominatim populos liberos, multis S.C. etiam recenti lege soceri ipsius liberatos, uinctos, constrictos tradidisti? Quo in loco manifestum in omnes impressos libros irrepsit mendum. nõ enim,*

lege

lege soceri, legendum est, sed, lege generi: quia C. Cæsar, Pisonis gener, in consulatu eam legem tulerat. quod in oratione in Pisonem declarant illa uerba: Obtinuisti prouinciam consularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui pepigerat. nam lege Cæsaris, iustissima, atque optima, populi liberi plane, & uere erant liberi: lege autem ea, quam nemo legem præter te, & collegam tuum putauit, omnis erat tibi Achaia, Thessalia, Athenæ, cuncta Græcia addita. Et in ea de prouincijs consularibus. Emisti à fœdissimo tribuno pl. tum in illo naufragio huius urbis, cum tu idem, qui gubernare debueras, euerteres; tum, inquam, emisti grandi pecunia, ut tibi de pecunijs creditis ius in liberos populos cōtra S. C. & contra legem generi tui dicere liceret. Pecuniam quantam uellent: *quam deinde cum iis Clodius partitus est. unde infra, Omitto, inquit, gratulationes, epulas, partitionem ærarij. Et pro domo sua, & in Pisonem.* Afflictam rempublicam: *consulum præsidio nudatam, minimeq; ualentem.* De mea pernicie, & de prouinciis consulum nominatim: *non, nominatim de mea pernicie, sed, nominatim de prouincijs consulum. nā lex Clodij, ut in Dione, Velleio, et epistola quadam ad Atticum legimus, Ciceronem non nominabat, sed in eos generaliter scripta erat, si qui ciues Romanos indicta caussa condemnassent. in quo tamen præcipuum Ciceronis*

factum notabatur, qui coniuratos sine populi iudicio damnauerat. prouincias autem consulum in ea lege nominatas esse, indicant illa, quæ proxime recitauimus ex oratione pro domo sua. Vos equites: *præsentes iudices. nam ex tribus ordinibus iudicia constabant senatorio, equestri, plebeio.* Summo imperio: *ipsis consulibus. paulo ante: Hi, summi imperij nomine armati, remp. contrucidandam putauerunt.*

ORATIO.

HIC tum senatus solicitus, uos equites excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum, atque ordinum ciues summæ reip. à consulibus, atque à summo imperio petendum esse auxilium arbitrabantur; cum illi soli essent, præter furiosum illum tribunum, duo reip. turbines, qui non modo præcipitanti patriæ non subuenirent, sed etiam nimium tarde concidere mœrerent. flagitabatur ab his quotidie cum querelis bonorum omnium, tum etiam precibus senatus, ut meam caussam susciperent, agerent aliquid, denique ad senatum referrent. hi non modo negando, sed etiam irridendo, amplissimum quenque illius ordinis insequebantur. hic subito, cum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe, cunctaq; Italia conuenisset, uestem mutandam

dam omnes, meq; etiam omni ratione priuato consilio (quoniam publicis ducibus resp. careret) defendendum putarunt. erat eodem tempore senatus in æde Concordiæ, quod ipsum templum repræsentabat memoriam cõsulatus mei, cum flens uniuersus ordo cincinnatum consulem orabat. nam alter ille horridus, & seuerus consulto se domi continebat. qua tum superbia cœnum illud, ac labes, amplissimi ordinis preces, & clarissimorum ciuium lacrymas repudiauit? me ipsum ut contempsit helluo patriæ? nam quid ego, patrimonii, dicam? quod ille, cum quasi quæstum faceret, amisit. cum uenisset ad senatum, uos, uos, inquam, equites R. & omnes boni, ueste mutata, uos pro meo capite ad pedes lenonis impurissimi proiecistis, cum, uestris precibus à latrone illo repudiatis, uir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, L. Mummius ad senatum de rep. retulit, senatusq; frequens uestem pro mea salute mutandam censuit.

COMMENTARIVS.

In æde Concordiæ: *qua in æde factum est Cicerone consule senatus consultum de coniuratis occidendis. ideo subiicit: Quod ipsum templum repræsentabat memoriam consulatus mei. qua de re in*

Phi-

Philippica v. *In hac, inquit, cælla Concordiæ; (ò dij immortales) in qua me consule salutares sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem uiximus, cum gladiis homines collocati stant.* Cincinnatum consulem: *ad contemptum: quòd amplissimus ordo nequissimum consulem, qui sibi calamistro comam in cincinnos intorqueret, cùm lacrymis oraret.* Consulto se domi continebat: *dissimulat caussam, qua Piso domo non exibat. non enim consulto se domi continuit, ut hic Cicero ad creandam inuidiam fingit; sed aduersa ualetudine impeditus: quod in Dionis historia legimus lib. 38. idemq; ex oratione in ipsum facile cognoscitur.* Quod ille, cum quasi quæstum faceret, amisit: *salse simul & acerbe. mirum enim, qui quasi meretrix diuulgato corpore quæstum faciat, eum patrimonium amittere: notat impudicitiam, & nequitiam Gabinij.* L. Mummius: *tribunus pl. qui deinde retulit ad senatum de reditu Ciceronis, ut est infra.* Vestem mutandam: *non modo senatui, ut hic Cicero uidetur significare; sed populo quoque Mummius persuasit, ut, tanquam in aliqua publica calamitate, pro salute Ciceronis uestem mutaret. Dio. lib. 38.*

ORATIO.

O diem illum, iudices, funestum senatui bonisq; omnibus, reip. luctuosum, mihi ad domesticum mœrorem grauem; ad poste-

ritatis

ritatis memoriam gloriosum. quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quàm, pro uno ciue & bonos omnes priuato consensu, & uniuersum senatum publico consilio mutasse uestem? quæ quidem tum mutatio non deprecationis caussa est facta, sed luctus. quem enim deprecarentur, cum omnes essent sordidati? cumq; hoc satis esset signi esse improbum, qui mutata ueste non esset? hac mutatione uestis facta, tanto in luctu ciuitatis, (omitto, quid ille tribunus, omnium rerum diuinarum humanarumq; prædo, fecerit, qui adesse nobilissimos adolescētes, honestissimos equites R. deprecatores salutis meæ, iusserit, eosq; operarum suarū gladiis, & lapidibus obiecerit: de consulibus loquor, quorum fide resp. niti debuit) exanimatus euolat ex senatu, nō minus perturbato animo, atque uultu, quàm si ante annis paucis in creditorum conuentum incidisset: aduocat cōcionem: habet orationem talem consul, qualem nunquam Catilina uictor habuisset: errare homines, si etiam tum senatum aliquid in rep. posse arbitrarentur: equites uero R. daturos illius dies pœnas, quo, me consule, cum gladiis in cliuo Capitolino fuissent: uenisse tempus iis, qui

qui in timore fuissent, (coniuratos uidelicet dicebat) ulciscendi se. si dixisset hoc solum, omni supplicio esset dignus; nam oratio ipsa cõsulis perniciosa potest rep. labefactare: quid fecerit, uidete: L. Lamiam, qui cum me ipsum pro summa familiaritate, quæ mihi cum fratre, cum patre eius erat, unice diligebat, tum pro rep. uel mortem oppetere cupiebat, in concione relegauit, edixitq;, ut ab urbe abesset millia passuum ducenta, quòd esset ausus pro ciue, pro bene merito ciue, pro amico, pro rep. deprecari.

COMMENTARIVS.

Bonos omnes: *hominum uiginti millia pro salute Ciceronis uestem mutarunt*. Rerum diuinarum: *potissimum ob uiolata sacra Bonæ deæ. historia satis nota*. Adesse: *cum legem perferre uellent. erat enim consuetudo, ut, ante quàm ferretur lex, prodirent, qui uellent, ad suadendum, aut dissuadendum. de quo satis multa diximus in lib. de comitijs*. Gladiis, & lapidibus: *hac ipsa de re in oratione pro domo sua his uerbis: Cum eos, qui in conuentu uirorum bonorum uerba de salute mea fecerant, adesse iussisti, eorumq; aduocationem manibus, ferro, lapidibus discussisti, tum profecto ostendisti uim tibi maxime displicere*. In creditorum conuentum: *æris alieni plurimum habuisse Gabinium, supra diximus*.

Illius

Illius dies: *dies, hoc loco, non diei, legendum esse, admonet Gellius libro* IX. In cliuo Capitolino: *circa templum Concordiæ, in cliuo Capitolino, cum in eo templo de coniuratis consul Cicero ad senatum retulisset, armati equites R. præsidij caussa circumsteterant. de quibus in oratione* I. *in Catilinam. Illi, inquit, equites R. honestissimi atque optimi uiri, ceteriq; fortissimi ciues, qui circumstant senatum, quorum tu & frequentiam uidere, & studia perspicere, & uoces paulo ante exaudire potuisti. quorum ego uix abs te iamdiu manus ac tela contineo, eosdem facile adducam, ut te hæc, quæ iampridem uastare studes, relinquentem usque ad portas prosequantur. & hac ipsa de re in ea post reditum in senatu his uerbis. In concionem ascendit, ea quæ dixit, quæ, si eius uir Catilina reuixisset, dicere non esset ausus: nonarum Dec. quæ me consulem fuissent, cliuiq; Capitolini pœnas ab equitibus R. esse repetiturum: neque solum id dixit, sed, quos ei commodum fuit, compellauit: L. uero Lamiam, equitem R. præstanti dignitate hominē, & saluti meæ pro familiaritate, reip. pro fortunis suis amicissimum, consul imperiosus exire urbe iussit. Quod autem de cliuo Capitolino, ut inique factum Gabinius accusabat, idem & M. Antonius Ciceroni multis post annis obiecit: in quem illa sunt in Philippica* II. *At etiam ausus es, (quid autem est, quod tu non audeas?) cliuum Capitolinum,*

dicere,

dicere, me consule, plenum seruorum armatorum fuisse. ut illa, credo, nefaria senatus consulta tum fierent, uim afferebam senatui. ò miserum, siue tibi illa nota non sunt; nihil enim boni nosti; siue sunt, qui apud tales uiros tam impudenter loquare. quis enim eques R. quis præter te adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se ciuem meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in cliuo Capitolino non fuit? Vere. quod enim Cicero tuendi senatus caussa fecerat, id, quasi contra leges regio more commissum, Gabinius & Antonius accusarunt. Quod autem dixit, Illius dies: *intellige illum diem, quo senatus consultum de necandis coniuratis, referente Cicerone, factum est. quanquam non illo tantum die cum gladiis in cliuo Capitolino equites R. fuisse, satis constat ex iis uerbis, quæ ex oratione I. in Catilinam recitauimus: quæ habita est aliquot diebus ante illum diem, quem hic Cicero significat.*

ORATIO.

QVID hoc homine facias? aut quò ciuem tam importunum, aut quò potius hostem tam sceleratum reserues? qui, ut omittam cetera, quæ sunt ei cum collega immanii mpuroq; coniuncta atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem R. non ornatissimũ, atque optimum uirum, non amicissimum reip. ciuem, nõ

illo

illo ipſo tempore una cum ſenatu, & cum bonis omnibus caſum amici reiq; pub. lugentem, ſed ciuem R. ſine ullo iudicio aut edicto ex patria conſul eiecerit. nihil acerbius ſocii Latini ferre ſoliti ſunt, quàm id, quod perraro accidit, ex urbe exire à conſulibus iuberi. atque illis tum erat reditus in ſuas ciuitates, ad ſuos lares familiares: & in illo communi incommodo nulla in quenquam propria ignominia nominatim cadebat. hoc uero quid eſt? exterminabit ciues R. edicto cõſul à ſuis diis penatibus? expellet à patria? deliget quẽ uolet, damnabit, atque eiiciet nominatim? hic, ſi unquam uos eos, qui nunc eſtis in rep. fore putaſſet; ſi denique imaginem iudiciorum, aut ſimulactum aliquod futurum in ciuitate reliquum crediditſſet; unquam auſus eſſet ſenatum de rep. tollere, equitum R. preces aſpernari, ciuium denique omnium, nouis, & inauditis edictis, ius, libertatemq; peruertere?

COMMENTARIVS.

Quid hoc homine facias? *antiqua locutio, huic noſtro ſatis uſitata: quam & à comicis uſurpatam inuenimus. ſubaudiri uidetur, de. huic autem loco ſimillimus eſt ille ex primo accuſationis: Quid hoc homine faciatis? aut quam ad ſpem tam perfidioſum, tam importunum animal reſeruetis?*

nec

nec dissimile illud in epistola ad Terentiam: Quid Tulliola mea fiet? Sine ullo iudicio, aut edicto: *quo modo, sine edicto, cum infra pateat, edicto Gabinij pulsum esse Lamiam? Exterminabit, inquit, ciues R. edicto consul à suis dijs penatibus? & paulo ante edixisse Gabinium dixit, ut ab urbe abesset Lamia millia passuum ducenta. aut igitur pro, aut, legerem suo; ut ad grauioré inuidiam excitandam dixerit, sine ullo iudicio magistratus, uel populi, suo edicto consul ciuem R. eiecit ex patria: aut omnino ipsam particulam, aut, quasi superuacaneam tollerem. de quo tamé ut antiqui libri consulantur, statuo.* Socii Latini: *dicebant ueteres, socij Latini, &, socij & Latini, item socij Latini nominis, socij & Latini nominis; cum tamen de solis Latinis intelligerent. exempla sunt & apud hunc nostrum, & apud Liuium quamplurima.* Id quod perraro accidit: *bis omnino; quod quidem ego legendo obseruauerim; primum, edicto Proculi Virginij consulis, cũ Sp. Cassium Viscellinum collegam haberet, anno ab urbe condita* CCLXVII. *qua de re scriptum est apud Dionysium Halicarnasseum lib.* VIII. *bis uerbis:* Ἐπισημήναντος δὲ τοῦ πλήθους ὡς τὰ κράτιστα ὑποθεμένῳ, καὶ καταλύειν ἐκ τοῦ νόμου τὸ ποιοῦν διχοστασίαν μέρος, ἀξιοῦντος, ἀπορῶν ὅτι χρὴ πράττειν ὁ Κάσσιος, καὶ οὔτε ἀναθέσθαι τὴν γνώμην προαιρούμενος, οὔτε μένειν ἐπ᾽ αὐτῆς, ἀντιπραττόντων τῶν δημάρχων, διωχλούμενος, τότε μὲν διέ-

λυσε τὴν ἐκκλησίαν: ταῖς δὲ ἑξῆς ἡμέραις ἀῤῥωστίαν σκηπτόμενος, οὐκέτι κατέβαινεν εἰς τὴν ἀγορὰν, ἀλλ' ὑπομένων ἔνδον ἐπραγματεύετο βίᾳ, καὶ χειροκρατίᾳ κυρῶσαι τὸν νόμον. καὶ μετεπέμπετο Λατίνων τε, καὶ ἑρνίκων ὅσους ἐδύνατο πλείστους ἐπὶ τὴν ψηφοφορίαν. οἱ δὲ συνῄεσαν ἀθρόοι. καὶ δι' ὀλίγου μεστὴ ξένων ἦν ἡ πόλις. ταῦτα μαθὼν Οὐεργίνιος κηρύττειν ἐκέλευσε κατὰ τοὺς στενωποὺς, ἀπιέναι τοὺς μὴ κατοικοῦντας ἐν τῇ πόλει, χρόνον ὁρίσας οὐ πολύν. ὁ δὲ Κάσσιος τἀναντία ἐκέλευε κηρύττειν, παραμένειν τοὺς μετέχοντας τῆς ἰσοπολιτείας, ἕως ἂν ἐπικυρωθῇ ὁ νόμος. *deinde anno post* V. C. DCXXXI, *cũ C. Fannius cos. uocatos à C. Graccho ad suffragiũ ferendum Latinos, eodem die exire urbe iussit. qua de re Appianum aperte, nec obscure admodum Cicero in Bruto.* Eos, qui nunc estis: *magna prædítos auctoritate, et cum potestate iudicandi. sperauit enim fore, ut boni iacerent, improbi dominarentur.* Imaginem iudiciorum: *si iudicia, aut omnino imaginem, aut simulacrum ullum iudiciorũ fore credidisset; in remp. non tam nefarie peccasset. peccauit autem, quia credidit, extinctis iudicijs, pœnam delinquentibus nullam futuram.* Ius, libertatemq;: *ius, et libertatem Gabinius eripuit ciuibus, cum eos, suum dolorem ueste mutata significantes, ad uestitum, quem deposuerant, redire iussit.*

ORATIO.

Etsi me attentissimis animis summa cum

 beni-

benignitate auditis iudices: tamen uereor, ne quis forte ueſtrum miretur, quid hæc mea oratio tam longa, ac tã alte repetita uelit, aut quid ad P. Sextii cauſſam, eorum, qui ante huius tribunatum remp. uexarunt, delicta pertineant. Mihi autem hoc propoſitum eſt oſtendere, omnia cõſilia P. Sextii, mentemq́; totius tribunatus hanc fuiſſe, ut afflictæ, & perditæ reip. quantum poſſet, mederetur. ac ſi in exponendis uulneribus illis de me ipſo plura dicere uidebor, ignoſcitote. nam & illam meam cladem uos, & omnes boni maximum eſſe reip. uulnus iudicaſtis: & P. Sextius eſt reus non ſuo, ſed meo nomine: qui cum omnem uim ſui tribunatus in mea ſalute conſumpſerit; neceſſe eſt meam cauſſam præteriti tẽporis cum huius præſenti defenſione eſſe coniunctam. Erat igitur in luctu ſenatus: ſqualebat ciuitas, publico conſilio mutata ueſte: nullum erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ ſocietas uectigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune conſilium, quod tum non honorificentiſsime decreuiſſet de mea ſalute: cum ſubito edicunt duo cõſules, ut ad ſuum ueſtitum ſenatores redirent. quis unquam
conſul

cõsul senatum ipsius decretis parere prohibuit? quis tyrannus miseros lugere uetuit? parum ne est Piso,(ut omittam Gabinium) quòd tantum homines fefellisti, ut negligeres auctoritatem senatus? optimi cuiusque consilia contemneres? remp. proderes? consulare nomen affligeres? etiam ne edicere audeas, ne mæreret homines meam, suam, reip. calamitatem? ne ue hunc suum dolorem ueste mutata significarent? nam, siue illa uestis mutatio ad luctum ipsorum, siue ad deprecandum ualet; quis unquam tã crudelis fuit, qui prohiberet quenquam aut sibi mærere, aut ceteris supplicare?

COMMENTARIVS.

Ante huius tribunatum: *quia Gabinius anno ante, quàm Sextius tribunus pl. fuit, consulatum gessit.* Illam meam cladem: *iniuriam iniquissima Clodii lege illatam.* Non suo, sed meo nomine: *non quòd ipse deliquerit, sed quòd me inique pulsum restituerit.* Necesse est meam caussam &c. *necesse, inquit, est, cum Sextium defendo, de me ipso dicere: quia & multas defensionis meæ partes ab illius tribunatu cogor petere; & tribunatus in mea salute totus est consumptus.* Reus non suo, sed meo nomine: *accusatur enim à meis inimicis, non quòd ipse contra leges aliquid commiserit, sed quòd in tribuna-*

tiu de mea salute laborarit. Municipium: *inter municipium, coloniam, & præfecturam quid intersit, dictum est in libro de ciuitate Romana.* Societas uectigalium: *societates eorum, qui uectigalia redimebant, equitum R. omnes erant.* Collegium: *de collegiis paulo infra dicemus.* Concilium: *conuentus hominum, ad aliquid agendum institutus.* Ad luctum ipsorum: *siue, inquit, uestem mutauerant, ut meam pariter & suam lugerent calamitatem, siue ut meam salutem deprecarentur; neutram ob caussam facere id, quod fecisti, æquum fuit: cum nemo unquã tam crudelis fuerit, qui prohiberet quenquam aut mærere in suo dolore, aut ceteris in amici periculo supplicare.*

ORATIO.

QVID? sua sponte homines in amicorum periculis uestitũ mutare non solent? pro te ipso Piso nemo ne mutauit? ne isti quidem, quos legatos, nõ modo nullo S.C. sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti? ergo hominis desperati, & proditoris reip. casum lugebunt fortasse, qui uolent: ciuis florentissimi beneuolentia bonorum, & optime de salute patriæ meriti periculum coniunctum cum periculo ciuitatis lugere senatui non licebit? Iidẽ cõsules (si appellandi sunt cõsules, quos, nemo est, qui non modo ex memoria, sed ex

ex faſtis euellendos non putet) pacto iam fœdere prouinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia, ac peſte patriæ, maximo cũ gemitu ueſtro, omnia, quæ tum contra me, contraq; remp. dixerant, uoce ac ſententia ſua cõprobauerunt. Iiſdem conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus, lata lex eſt, ne auſpicia ualerent, ne quis obnunciaret, ne quis legi intercederet, ut omnibus feſtis diebus legem ferri liceret, ut lex Aelia, lex Fuſia ne ualeret. qua una rogatione, quis eſt, qui non intelligat, uniuerſam remp. eſſe deletam? Iiſdem conſulibus inſpectantibus, ſeruorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cum uicatim homines conſcriberentur, decuriarentur, ad uim, ad manus, ad cædem, ad direptionem incitarentur.

COMMENTARIVS.

PRO te ipſo; *apoſtrophe ad Piſonem abſentem, nam hoc tempore Macedoniam proconſulari imperio adminiſtrabat. quod ſignificant illa uerba: Cum ſciat, illa duo reip. pene fata, Gabinium, & Piſonem, alterum haurire quotidie ex pacatiſſimis atque opulentiſſimis Syriæ gazis innumerabile pondus auri. & quæ ſequuntur. Vt illam rationem omittam; quòd hæc oratio pro Sextio habita*

 eſt

est Marcellino & Philippo cos. Piso autem sequenti anno, Pompeio & Crasso cos. rediit è prouincia: quod in argumento orationis in ipsum Pedianus probat. Apparet autem in hoc loco, Pisonem ante consulatum reum fuisse: quo crimine, incertum est. loquitur enim Cicero de iis, quorum in periculis amici uestitum mutare solent. Nullo s. c. *cum antea, qui in prouincias ibant, legatos, quos secum adducerent, à senatu petere consuessent: quam consuetudinem primus neglexit P. Vatinius, & post eum anno proximo Piso & Gabinius, legis, ut opinor, Clodiæ priuilegio. sunt enim in ea in Vatinium hæc uerba. Quis legatos unquam audiuit sine S.C? ante te nemo, post continuo fecit idem in duobus prodigiis reipublicæ Clodius. Idem in hac ipsa pro Sextio significatur. Quis, inquit, prouinciam, quis pecuniam, quis legationem ab senatu petebat?* Hominis desperati: *qui ut recte agat, aut sentiat, sperari non potest. eodem sensu dicebant, homo perditus: quasi, qui rectam mentem prorsus amisisset.* Lugebunt fortasse: *addidit, fortasse, ut dubitari posse indicet, an aliquis omnino in hominis desperati & proditoris reipublicæ casu lacrymas daturus sit.* Ex fastis: *libris, in quibus consulum nomina scribebantur. ad Atticum lib.* IIII. Pacto iam fœdere prouinciarum: *ut prouincias acciperent à Clodio tribuno pl. quas uellent, ea lege, si ipsi prius ei permitterent, ut, quæ uellet*

uellet, in remp. perficeret, hoc est ut leges reipublicæ perniciosissimas perferre posset. Circo Flaminio: *tres fuere Romæ circi, Maximus, Flaminius, qui & Apollinaris dictus est; item circus Neronis.* Tum contra me &c. *confert, opinor, in duos consules, quod ad unum Gabinium pertinebat. à quo consule talem orationem habitam esse, iam dixit, qualem nunquam Catilina uictor habuisset. sic infra, quod unius erat, utrique consuli adscripsit. Cum, inquit, equester ordo à consulibus citaretur.* Lata lex est: *quatuor leges reip. perniciosas tulit P. Clodius in tribunatu pl. de annona, ut populo frumentum, quod antea semissibus & trientibus dabatur, gratis daretur: alteram; ut collegia restituerentur: tertiam, ut infirma censorum potestas esset: quartam hanc, de qua hic Cicero loquitur. uide infra in Pisonem, Pedianum 74: Dionem lib. 38.* Ne auspicia ualerent: *significat Dio lib. 38. auspiciorum duo fuisse genera, unum sine obnunciatione, alterum cum obnunciatione. utroque genere potestas agendi cum populo tollebatur: primo, uel si nulla omnino signa de cælo monstrarentur, nec obnunciaretur quidquam: altero, cum, cælesti aliquo signo uiso, quod publicam calamitatem portendere uideretur, obnunciaret is, qui auspicabatur, ei, qui agere cum populo uellet. utrunque genus hic attigit Cicero, cum ait, Ne auspicia ualerent, ne quis obnunciaret.* Ne

quis legi intercederet: *hoc erat, tribuniciá poteſtatem tollere. nam nouem tribunis pl. legem ferentibus unius obſiſtebat interceſſio. ſed quia ſenatus cauſſa ius intercedendi comparatum erat, ut eſſet quo tribuniciæ rogationes impediri poſſent: Clodius, optimatibus infenſus, amator nouitatis, liberam & ſolutam in ferenda lege tribunorum poteſtatem eſſe uoluit. itaque interceſſionem lege lata ſuſtulit, non tamen omnem interceſſionem, ſed tantum cum intercederetur legi. nam præterea & ſenatus conſultis, & iudicijs tribuni pl. intercedebant. in quo ius tribunicium imminui Clodius noluit: quia totum ad impediendam ſenatus & optimatum uoluntatem pertinebat.*
Omnibus feſtis: *non dubito, quin, faſtis, legẽdum ſit. nam, cum diebus faſtis omnibus quidem lege agere, non omnibus tamen cum populo agere liceret: Clodius faſtos omnes comitiales eſſe iuſſit, hoc eſt, ut, quod quibuſdam faſtis licebat, id omnibus liceret. item in ea de prouincijs conſulari bus, Vobis, inquit, ſtatuendum, legem Aeliam manere, legem Fuſiam non eſſe abrogatam, non omnibus faſtis legem ferri licere; cum lex feratur, de cælo ſeruari, obnunciari, intercedi licere.*
Lex Aelia & Fuſia ne ualeret: *dicit idem, quod proxime. nam lex Aelia & Fuſia de auſpicijs & obnunciatione erat. ſed legem nominat, ut inuidiam in Clodium augeat.* Nomine collegiorum: *collegia, hoc eſt infimorum hominum,*
cer-

certas artes pariter exercentium, conuentus, iam inde à Numa rege esse instituta, in Plinij naturali historia, & in Plutarcho scriptum est. postea, cum horum collegiorum numerus esset auctus; omnia, præter pauca atque certa, ut fabrorum, fictorumq́;, quæ ciuitatis utilitas desiderabat, pluribus legibus sublata sunt, neque solum legibus, sed etiam senatus consultis, ut L. Cæcilio Q. Marcio cos. nec enim hominum humilium coitiones in ciuitate satis tutæ uidebantur. Clodius autem, ut inopem plebem, quæ paruo negocio ad facinus impellitur, sibi conciliaret, utpote qui nouitatem & uim meditaretur; collegia non solum uetera restituit, sed etiam noua innumerabilia constituit. de quo & in hac ipsa oratione infra, & in Pisonem Cicero meminit. præterea Dio libro 38. Pedianus in commentario Cornelianæ. Hæc autem collegia non è solis peregrinis, aut è seruis, sed è peregrinis, qui postea ciues fiebant; è nouis ciuibus, ex ueteribus Romanis inopia laborantibus, è seruis constabant. est enim ridiculum, eos putare fuisse peregrinos, quorum patres & maiores multis ante annis artem aliquam sedentariam administrassent. peregrini quidem & erant, & dicebantur, ante quàm essent censi: sed, cũ Romæ domicilium iam per aliquot annos habuissent, professi apud prætorem, ciuium Romanorum iura consequebantur; & uel easdem, quas antea, artes administrabant, uel in militiam proficiscebantur. in

qua

qua cum non nulli fortem fidelemq; operam reipublicæ nauassent; equestris loci dignitatem, si modo HS quadringenta millia possiderent, consequebantur, uel tribuni militum fiebant: ex quo postea tribuni pl. facile creabantur: unde ad alios magistratus erat ascensus. Romanos autem ciues, alios magistratibus, alios militiæ, alios mechanicis artibus operam dedisse, facile mihi & Plinius persuadet, qui de collegijs ærariorum fabrum, & figulorū, à Numa rege institutis, mentionem facit; & L. Florus idem aperte demonstrat: cuius hæc sunt uerba: A Ser. Tullio rege populus Romanus relatus in censum, digestus in classes, decurijs atque collegijs distributus: summaq; regis solertia ita est ordinata respublica, ut omnia patrimonij, dignitatis, ætatis, artium, officiorumq; discrimina in tabulas referrentur, ac si maxima ciuitas minimæ domus diligentia contineretur. Collegia nominat, & artes: quæ duæ dictiones manifesto declarant, contra quàm Dionysius Halicarnasseus quodam in loco affirmat, artes illas, quæ in officinis tractantur, etiam ab ijs, qui multis ante annis iure ciuium Romanorum uterentur, esse cultas. hoc & Cicero demonstrat in oratione pro domo sua: ait enim sic: Nullum est in hac urbe collegium, nulli pagani, aut montani, (quoniam plebi quoque urbanæ maiores conuenticula, & quasi concilia quædam esse uoluerunt) qui non amplissime non modo de salute mea, sed etiam

de

de dignitate decreuerint. Et in eadem, non ita multo post: Quem tu populum, nisi clausis tabernis, frequentare non poteras. Praeterea libro VI*.epist. ad Att. iudicem esse Romae significat Turpionem sutorium. quid autem? Pedianus, qui fuit antiquitatum Romanarum bene peritus, non ne in orationis pro Milone commentario & concionem, & populum nominat, cum de ijs, qui mechanicas artes tractarẽt, manifeste loquatur? nam cum exponit illud, Contra hesternam concionem illam; subiungit haec: Idem T. Munatius Plancus, ut saepe diximus, post audita & obsignata testium uerba, dimissosq; interim iudices, uocata concione cohortatus erat populũ, ut, clausis tabernis, postero die ad iudicium adesset, nec pateretur elabi Milonem. At M. Aemilii Scauri pater, quamuis patricius, negocium carbonarium, ut in libello de uiris illustribus narratur, ob paupertatem exercuit: & C. Terentii Varronis, qui ad Cannas male pugnauit, patrem laniũ fuisse ferunt. quo quid sordidius? Erant igitur opificum collegia ex quatuor hominũ generibus, è seruis, ex inopi ueterum ciuium Romanorum plebe, ex nouis ciuibus, ex iis, qui cum proxime in urbem uenissent, censi nondum erant. sed illa, quae P. Clodius restituit, qui etiam, ut ait Cicero in Pisonem, noua quaedam è seruitiorum faece constituit, Dio historiae suae lib. 34. τὰ ἑταιρικὰ κολλήγια nominat: quòd nihil aliud essent, quàm opificum*

pificum ſodalitates; quales Venetiis uidemus eſſe quamplurimas. quod etſi ita ſit: ad aliam tamen ſententiam conuertendum eſt illud, quod in libro de ſenectute ex perſona Catonis Cicero pronunciat; Sodalitates paulo ante me quæſtorem conſtitutæ ſunt. non enim de collegiis opificum eſt intelligendum, ſed de ſodalitatibus honeſtorum ciuium, animi cauſſa conſtitutis. &, quemadmodum ſodalitates, item collegia non ſemper de artificum cœtibus dicuntur. non enim, quod lib. 11. ad Quinctum fratrem ſcriptum eſt, M. Furium Flaccum, equitem Romanum, Capitolini & Mercuriales de collegio eiecerunt; ſic exponendũ eſt, ut de collegio eorum, qui mechanicas artes exercerent, ſed de collegio aliquo ſacerdotum eiectum eſſe Flaccum intelligamus. non enim ſuſpicari aliter poſſumus; cũ eques Romanus eſſet; artes autem quæſtuariæ ab infima plebe tractarentur, argentaria tamen excepta; quam à Q. Cæcilio, equite Romano, Põponii Attici auunculo, eſſe adminiſtratam, libro 1. ad Atticum Cicero ſignificat: ſi modo fœnerator, & argentarius idem fuit. erat igitur inter quæſtuarias artes paulo honeſtior, uel, ut dicam uerius, paulo minus turpis argentaria: cui tamen operam dare, probro ducebatur. itaque Octauio, qui poſtea eſt Auguſtus appellatus, auum argentarium M. Antonius & Caſſius Parmenſis exprobrare ſoliti ſunt. Pro tribunali Aurelio: *in tribunali*

nali Aurelio. nam, pro, et ante significat, et in: ante, ut in Philip. 11. *Hasta posita pro æde Iouis Statoris: in, ut apud Salustium in Iugurthino: Numidæ pro muris dies noctesq; agitare. Festus etiam ueteres ita locutos auctor est: ait enim sic: Pro significat in, ut pro Rostris, pro æde, pro tribunali. Quòd si quis, cur in hoc loco, pro, potius pro in accipiam, quàm pro ante, caussam quærit: illa fuit, quòd in oratione post reditum ad Quirites eadem de re sic est scriptum: Ego, cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi, centuriariq; uidissem. Et pro domo sua: Cum in tribunali Aurelio conscribebas palam non modo liberos, sed etiam seruos ex omnibus uicis concitatos. Fuit autem hoc tribunal in foro: quod ex oratione cognouimus in Pisonem: in qua hæc notauimus: Cum seruorum delectus haberetur in foro, arma in templum Castoris luce et palam comportarentur.* Vicatim: *quòd per uicos facinorosum quenque legeret.* Decuriarentur: *loquitur de iis, qui collegiorum nomine uicatim cōscribebantur. nam, decuriare, commune uerbum est de iis, qui quamlibet ob caussam ita congregantur, ut eorum ordo quidam, & descriptio sit. & quanquam, cum decuria, uel decuriare dicitur, certus numerus, hoc est decem, significari uidetur: de plurimis tamen & hic à Cicerone, & alibi cum ab ipso, tum ab aliis usurpatum esse constat. dixit igitur, decuriarentur, pro, in col-*

legia

legia conſcriberentur, in ordines cogerentur. ſic in oratione pro domo ſua: Cum deſperatis ducibus decuriatos ac deſcriptos haberes exercitus perditorum. libro autem II. ad Quinctũ fratrem, cũ non de his collegiis, ſed de ambitioſa hominum coitione intelligat, Eodem, inquit, die ſenatus conſultum factum eſt, ut ſodalitates, decuriatiq; diſcederent.

ORATIO.

IISDEM conſulibus arma in templum Caſtoris palam cõportabantur; gradus eiuſdem templi tollebantur; armati homines forum, & conciones tenebãt; cædes, lapidationes fiebant; nullus erat ſenatus, nihil reliqui magiſtratus; unus omnem omnium poteſtatem armis, & latrociniis poſſidebat, non aliqua ui ſua, ſed cum duos conſules à rep. prouinciarum fœdere retraxiſſet: inſultabat, dominabatur, aliis pollicebatur, terrore, ac metu multos, plures etiam ſpe, & promiſſis tenebat. quæ cũ eſſent eiuſmodi iudices; cũ ſenatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potius apertos hoſtes haberet; equeſter ordo reus à cõſulibus citaretur; Italiæ totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarentur; alii metu, ac periculo terrerentur; arma eſſent in templis, armati in foro; eaq; nõ ſilentio

ſilentio conſulum disſimularentur, ſed et uoce, & ſententia comprobarentur; cũ omnes urbem nondum exciſam, & euerſam, ſed iam captam, atque oppreſſam uideremus: tamen his tantis malis, tanto bonorum ſtudio, iudices, reſtitiſſemus: ſed me alii metus, atque aliæ curæ, ſuſpicionesq́; mouerunt. exponam enim hodierno die, iudices, omnem rationem facti, & conſilii mei; neque huic ueſtro tanto ſtudio audiendi, neque uero huic tãtæ multitudini, quanta mea memoria nunquã ullo in iudicio fuit, deero. Nã ſi ego in cauſſa tã bona, tanto ſtudio ſenatus, cõſenſu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem contẽtionem expedita, cesſi tribuni pl. deſpicatisſimi hominis, furori, contemptisſimorum cõſulum leuitatem, audaciamq́; pertimui; nimium me timidũ, nullius animi, nullius conſilii fuiſſe confiteor.

COMMENTARIVS.

In templum Caſtoris: *hinc apparet, leges in templis latas eſſe. nam in Caſtoris templum propterea comportabantur arma, ut legem Clodius, ſi quis intercedere aut impedire uellet, ui perferret. cognoſcitur maxime ex ea pro domo ſua, et in Piſonem.* Reus à conſulibus citaretur:

taretur: *significat illud, quod in concione Gabinius consul dixerat: Equites R. daturos illius dies pœnas, quo, Cicerone consule, cum gladiis in cliuo Capitolino fuissent.* Reus *igitur, præclarissimi facti.* Italiæ totius: *quæ meá caussam suis decretis susceperat.* Nominatim relegarentur: *patet L. Lamiam significari.* In templis: *de templo Castoris proxime dixit.* Alii metus, aliæ curæ: *quæ sunt hæc? illa, de quibus infra, quòd Clodius ea, quæ contra Ciceronem faceret, se facere auctoribus Pompeio, Crasso, Cæsare, in concionibus clamabat. qui cum tacerent, confiteri uidebantur. his igitur, inquit, cessi, non, homini despicatissimo, Clodio, non, contemptissimis consulibus, Pisoni, & Gabinio.* Ad omnem contentionem expedita: *quod ex decretis poterat intelligi.*

ORATIO.

QVID enim simile fuit in Q. Metello? cuius caussam, etsi omnes boni probabant, tamen neque senatus publice, neque ullus ordo proprie, neque suis decretis Italia tota susceperat. ad suam enim magis quandam ille gloriam, quàm ad perspicuã salutem reip. spectarat, cum unus in legẽ per uim latam iurare noluerat. denique uidebatur ea conditione tam fortis fuisse, ut cum patriæ caritate constantiæ gloriam commutaret. erat autem ei res cũ

exercitu C. Marii inuicto: habebat inimicum C. Marium, conseruatorem patriæ, sextum iam illum consulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino iterum tribuno pl. uigilante homine, & in caussa populari si nõ moderate, at certe populariter abstinẽterq; uersato. cessit; ne aut uictus à fortibus uiris cum dedecore caderet, aut uictor multis & fortibus ciuibus rẽp. orbaret. meam caussam senatus palam, equester ordo acerrime, cuncta Italia publice, omnes boni proprie enixeq; susceperant. eas res gesseram, quarũ non unus auctor, sed dux omnium uoluntatis fuissem, quæq; non modo ad singularem meam gloriam, sed ad salutem communem omnium ciuium, & prope gentium pertinerent; ea conditione gesseram, ut meum factũ semper omnes præstare tueriq; deberent. erat autem mihi contentio nõ cum uictore exercitu, sed cũ operis conductis, & ad diripiendam urbem concitatis. habebam inimicum non C. Marium, terrorem hostium, spem, subsidiumq; patriæ, sed duo importuna prodigia, quos egestas, quos æris alieni magnitudo, quos leuitas, quos improbitas tribuno pl. constrictos addixerat.

Quid enim simile fuit in Q. Metello? *discedendum, inquit, fuit Q. Metello illi Numidico: quòd eius caussam nō senatus publice susceperat: quòd ei res esset cum exercitu C. Marii inuicto, cum ipso C. Mario, conseruatore patriæ, sextum consule, cum L. Saturnino iterum tribuno pl. homine uigilāte: quòd, si pugnare uellet, aut ipsius interitum ex inimicorum uictoria, aut, si ipse uinceret, magnam reip. calamitatem è fortissimorum uirorum cæde prospiceret. mea ratio fuit alia. cum enim & meam caussam senatus, equester ordo, cuncta Italia publice suscepisset; & mihi res esset, non cum C. Mario, sed cum duobus contemptissimis consulibus, non cum L. Saturnino, sed cum tribuno pl. P. Clodio, omnium hominum nequissimo, atque turpissimo; quos homines si occiderem, nemo neque meum factum reprehenderet, neque illorum morte mæreret: hæc cū ita essent, ualde me timidum, atque imprudentem confiterer fuisse, si horum hominum metu discessissem. cur igitur cessi? mouerunt me illa, quæ de Pompeio, Crasso, Cæsare Clodius prædicabat: quæ illi tacendo confiteri uidebantur.* Neque ullus ordo: *non modo equester, qui meam caussam suscepit, sed nullus omnino.* Salutem reip. *non enim in eo seruabatur respublica, si unus Metellus in legem, quam Saturninus, Mario gratificans, per uim ferret, iurare nollet. nihilo enim minus, ipso non iurante, lata lex est. Appianus lib. 1.*

lib. I. *Plutarchus in Mario.* Vt cum patriæ caritate: *patriæ caritas postulat, ut ab ea ne discedamus. at Metellus uoluntarium in exilium abiit; quia suam gloriam pluris, quàm patriæ caritatem, fecit. poterat enim aliquis obijcere. magna laus Metello debetur, qui de patria maluit, quàm de sententia, decedere. uerum, inquit Cicero, cum aspectu patriæ carissimo se priuauit, constantiæ laudem quæsiuit, patriæq; amissionem gloriæ fructu compensare uisus est. cessit igitur Metellus, non quòd in eo sitam esse reipublicæ salutem intelligeret, sed quòd ei carior constantiæ gloria, quàm aspectus patriæ, fuit.* Inuicto: *semper enim Marius ex hostibus reipublicæ uictoriam retulerat, Numidis, Germanis, Italis. Plutarchus, Velleius, Appianus.* Inimicum C. Marium: *iam inde à bello Iugurthino. cuius gloriam, multis præclaris factis Metello debitam, Marius intercepit. nam cum senatus Numidiam Metello, in qua bellum iam gerebat, decreuisset; Marius consul designatus effecit, ut eam sibi prouinciam populus mandaret; cum Metellum, hominem inanem, imperio nimis gaudentem, bellum de industria ducere criminaretur. erat autem in mandanda prouincia maior populi potestas, quàm senatus.* Conseruatorem patriæ: *in eo potissimum, quòd innumerabiles Cimbrorum Teutonumq; copias cecidit. de legibus quoque lib.* II. *duos ex Arpinati municipio reipublicæ*

conseruatores à Cn. Pompeio uocatos signifi-cat, ipsum, & C. Marium. sunt etiam in epi-tome Liuii hæc uerba: Primores ciuitates, qui aliquantulum ut nouo homini ad tantos honores euecto inuiderant, conseruatam ab eo rempubli-cam fatebantur. Sextum illum consula-tum: *oppressis Glaucia & Saturnino insignem. primo consulatu Iugurthã debellauit: secundi pri mo die, id est kalendis Ianuarii, de eo triumphans urbem ingressus est: tertium in apparatu belli Cimbrici consumpsit: quarto trans alpes circa a-quas Sextias cum Cimbris, quæ Germanorum genus fuit, prospera fortuna conflixit: quinto citra alpes in campis Raudis eosdem uicit: sexto Glau ciam prætorem, & Saturninum tribunum pl. per niciem reipublicæ molientes, occidit: septimo pau cis post, quàm inierat, diebus uita decessit.* Sa-turnino: *Metelli inimico; quòd ab eo censore no-tatus erat. Appianus lib. 1. fuit è gente Ap-puleia, homo seditiosus: ideo Clodius Appuleia uocatur in epistola quadam ad Atticum, ob inge-nii similitudinem: muliebri autem genere potius, quàm uirili, ob mollitiem & libidines. Plutar-chus, Appianus, Velleius, epitome Liuiana.* In caussa populari: *quia legem agrariam fe-rebat.* Si non moderate: *quòd A. Numium, tribunatum petentem, & C. Memmium, consu-latus candidatum, Glauciæ competitorem, occi-dendos curauerat. Plutarchus, epitome Liuii,*

Ap-

Appianus, Cicero in IIII. in Catilinam. Florus. Populariter: *populi cum gratia: quia nihil omisit, ut populi commodo consuleret*. Abstinenterq;: *hoc uerbo usus est, ut Saturninū, etsi non moderatum, tamen præ P. Clodio tolerabilem fuisse demonstret. non enim ille, ut Clodius, alieni appetens, non testamentarius, non latro, non (ut hoc etiam ad libidines referatur) sororis adulter, stuprorum sacerdos*. Ad salutem communem: *cum Metellus ad suam magis gloriam, quàm ad salutem reipublicæ, spectasset*. Omnes præstare: *quòd eas res ex omnium uoluntate gessissem. præstare alienum factum dicitur is, qui alieni facti defensionem suscipit. præstare autem debet is, qui, ut fieret, auctor fuit. ideo se non unum earum rerum auctorem, sed ducem alienæ uoluntatis dixit fuisse*. Egestas, æris alieni magnitudo: *hæc ad Gabinium spectare facile cognoscet is, qui, quæ supra dicta sunt, meminerit*. Leuitas: *ad eundem refero, ob unguenta, cincinnos, choreas*. Improbitas: *de Pisone dictum: quem sceleratum, audacem, crudelem appellauit*.

ORATIO.

Nec mihi res erat cum Sarurnino, qui, quòd à se quæstore Ostiensi per ignominiam ad principem & senatus, & ciuitatis M. Scaurum rem frumentariam translatā sciebat, dolorem suum magna cōtentio-

ne animi persequebatur; sed cum scurrarum locupletum scorto, cum sororis adultero, cum stuprorum sacerdote, cum uenefico, cum testamentario, cum sicario, cum latrone. quos homines si, id quod facile factu fuit, & quod fieri debuit, quodq; à me optimi & fortissimi ciues flagitabant, ui armisq; superassem: non uerebar, ne quis aut uim ui repulsam reprehenderet, aut perditorum ciuium, uel potius domesticorum hostium morte mæreret. sed me illa mouerunt. omnibus in concionibus illa furia clamabat, se, quæ faceret contra salutem meam, facere auctore Cn. Pompeio, clarissimo uiro, mihiq; & nunc, & quoad licuit, amicissimo. M. Crassus, quocũ mihi erant omnes amicitiæ necessitudines, uir fortissimus, ab eadem illa peste infestissimus esse meis fortunis prædicabatur. C. Cæsar, qui à me nullo meo merito alienus esse debebat, inimicissimus esse meæ saluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur. his se tribus auctoribus in consiliis capiendis, adiutoribus in re gerenda esse usurum dicebat: ex quibus unum habere exercitum maximum in Italia, duos, qui priuati tum essent, & præesse, & parare, si uellent, exercitum posse, idq; facturos

esse

esse, dicebat. nec mihi ille iudicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec disceptationem, aut caussæ dictionem, sed uim, arma, exercitus, imperatores, castra denunciabat. quid ergo? inimici oratio, uana præsertim, tam improbe in clarissimos uiros coniecta, me mouit? me uero non mouit illius oratio, sed eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur.

COMMENTARIVS.

Quæstore Ostiensi: *recitanda sunt, quæ in oratione legimus de aruspicum responsis: pertinent enim ad hunc locum. Saturninum, inquit, quòd in annonæ caritate quæstorem à sua frumentaria procuratione senatus amouit, eiq; rei M. Scaurum præfecit, scimus dolore factum esse popularem. Apparet ex utroque loco, eum, cui quæstura Ostiensis obtigisset, rei frumentariæ præfuisse: propterea quòd, cum frumenta nauibus importarentur, omne nauigiorum genus, quibus ad urbem cursus esset, portus excipiebat Ostiensis. ideo in oratione pro Muræna, huic prouinciæ, cum sortitio fieret, quæstores acclamare solitos esse dicit: quia scilicet non tacitam esse, & quietam, sed negociosam, molestamq; scirent. Paterculus etiam lib.* II. *hæc de Ti. Nerone scripsit: Quæstor maximam difficultatem annonæ, ac rei frumentariæ inopiam ita Ostiæ, atque in urbe moderatus est, ut*

per id, quod agebat, quantus euasurus esset, eluceret. Principem senatus, & ciuitatis: *senatus, quòd eum in recitando senatu censores primum legissent*: *ciuitatis, ob summos honores eximia cum laude administratos. erat autem fere, qui princeps senatus, idem ciuitatis: quòd censores principem eum legere solerent, cuius inter omnes ciues dignitas emineret.* M. Scaurum: *è patricia Aemiliorum gente, magni animi uirú, & constantiæ laude insignem. epist. fam. lib. 1. et Pedianus* 68: Scurrarum: *homines intemperantes, nullam pudoris partem retinentes, scurras à similitudine nominat: quòd scurræ impudentes sunt, nec in facetijs modum seruant.* Sororis adultero: *uxoris L. Luculli, qui Tigranem Mithridatemq; acie uicit. pro Milone, Plutarchus in Lucullo, Cæsare, Cicerone. Velleius lib.* II. Stuprorum sacerdote: *iocose: quòd, ut Pompeiá C. Cæsaris uxorem stupraret, ad aras Bonæ deæ quasi sacerdos accessisset: ut, quemadmodum sacrorum sacerdotes sunt, sic ipse stuprorum sacerdos esset. simile illud libro* I. *ad Atticum* 16: *M. Luculli uxoré Memmius suis sacris initiauit. historiam hac de re nemo paulo humanior ignorat.* Testamentario: *de corruptis aut suppositis à Clodio testamentis nihil, quod cum hoc loco consentiret, hactenus inuenimus; sed in eum, cuius esset ad omne facinus immanis audacia, conuenire nefaria quæque possunt.* Quos homines: *Clodium,*

Clodium, Pisonem, Gabinium. Optimi & fortissimi ciues: *maxime L. Lucullus: ut in Plutarcho scriptum est*. Quoad licuit: *latenter excusat Pompeium, quòd aliquando sibi officium amici non præstiterit, nec à Clodio inique oppugnatum defenderit. non enim ei per Cæsarem socerum licuit: qui, ut ea, quæ consul contra leges & auspicia gesserat, confirmarentur, alienare à se tribunum pl. popularem nolebat. infra, & proxime, et in Pisonem*. Nullo meo merito: *falsa fuisse, quæ ab illo in Cæsarem dicta certi homines detulerunt, & hic significat, & aperte ostendit in ea pro domo sua. Plutarchus autẽ non ideo infensum Ciceroni Cæsarem fuisse dicit, quia Cicero contra eum locutus esset, sed quia cum eo legatus in Galliam ire, quod pollicitus iam erat, quasi de Clodio nihil timens recusasset. Velleius ait, quòd inter* x x.*uiros diuidendo agro Campano esse uoluisset. ego eam caussam, quam Cicero ipse ponit, quam & Suetonius confirmat, ueriorem duabus reliquis existimo*. In consiliis capiendis: *de pernicie mea*. In re gerenda: *in me eiiciendo*. Vnum: *C. Cæsarem: qui Galliam Cisalpinam, quæ Italiæ pars olim fuit, cum exercitu imperioq; obtinebat*. Exercitum maximum: *legiones quatuor, præter auxiliares. Plutarchus in Pompeio, Cæsare, Catone*. Duos: *Cn. Pompeium, M. Crassum*. Præesse: *magistratus habere*. Facturos: *ut ipsum*

ipsum, si opus esset, adiuuarent in re gerenda. Iudicium populi: *populum enim in caussa capitali, centuriatim coactum, iudicem esse oportebat:* idq; *& sacratis legibus, &* XII. *tabulis sancitum erat. quod infra patet, & libro de legibus* III. Legitimam: *si non ad populum, at ante aliquem magistratum, publicumue consiliũ.* Disceptationem: *propria uox ad explicandã inter litigantes contentionem. itaque in epistola ad Metellum, Nihil, inquit, illi tam propositũ fuit, quàm me non iudicio, ac disceptatione, sed ui, atque impressione euertere. et pro Plancio his uerbis: Erat non iure, non legibus, non disceptãdo decertandum.* Caussæ dictionem: *ciuem enim Romanum indicta caussa condemnari, leges uetabant. quo nomine & ipse Cicero à P. Clodio tribuno pl. lege lata pulsus est. coniuratos enim, indicta caussa, necari è* S. C. *iusserat.* Vim, arma, exercitus, imperatores, castra: *duo prima uerba ad ipsum Clodium, tria postrema ad Cæsarem refero.* Vana: *quæ nihil ueri contineret.* Eorum taciturnitas: *nam etsi, cum tacerent, quid sentirent, intelligi non poterat: mouebar tamen, quia tacendo loqui uidebantur, inficiando confiteri. pro Plancio.*

ORATIO.

QVI quanquam ob aliam caussam tacebant, tamen hominibus omnia timentibus tacendo loqui, non inficiando confiteri

teri

teri uidebantur. illi autem aliquo tum timore perterriti, quòd acta illa, atque omnes res superioris anni labefactari à praetoribus, infirmari à senatu atque principibus ciuitatis putabant, tribunum popularem à se alienare nolebant, suaq; sibi propiora pericula esse, quàm mea, loquebantur. Sed tamen & Crassus à consulibus meam caussam suscipiendam esse dicebat: & eorum fidem Pompeius implorabat, neque se priuatum caussæ publice susceptæ defuturum esse dicebat. quem uirum, studiosum mei, cupidissimum reip. conseruandæ, domi meæ certi homines ad eam rem compositi monuerunt, ut esset cautior; eiusq; uitæ à me insidias apud me domi positas esse dixerunt; atque hãc ei suspicionẽ alii litteris mittendis, alii nunciis, alii coram ipsi excitauerunt; ut ille, cum à me certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, sibi cauendum putaret. Ipse autem Cæsar, quem maxime ignari homines ueritatis mihi esse iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio: erat in Italia eius exercitus; inq; eo exercitu ipsius tribuni pl. inimici mei fratrem præfecerat. Hæc ego cũ uiderem, (neque enim erant occulta) senatum, sine quo ciuitas stare non posset, omnino

omnino de ciuitate esse sublatum; consules, qui publici consilii duces esse deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur; eos, qui plurimum possent, opponi omnibus concionibus, falso, sed formidolose tamen, auctores ad perniciem meam; conciones haberi quotidie contra me; uocem pro me, ac pro reip. neminem mittere; intenta signa legionum existimari ceruicibus ac bonis uestris, falso; sed putari tamen; coniuratorum ueteres copias, & effusam illam ac superatam Catilinæ manum importunam, nouo duce, & insperata commutatione rerum esse renouatam: hæc cum uiderem, quid agerem iudices? scio enim, tum non mihi uestrum studium, sed meum prope uestro defuisse.

COMMENTARIVS.

Ob aliam caussam tacebant: *hæc ad Cæsarem potius caussa pertinebat, quàm aut ad Pompeium, aut ad Crassum. cum enim uehementer timeret Cæsar, ne, quæ anno superiore contra auspicia peregerat, ea non à consulibus Pisone & Gabinio, quorum alterum socerum, alterum suis partibus addictum habebat, sed à prætoribus infirmarentur: tribunum pl. P. Clodium alienare à se nolebat. is enim prætoribus, de tollendis Cæsa-*

ris actis rogationem ferentibus, uel intercessione poterat, quia tribunus pl. erat, uel, quia facinorosus & audax, etiá ui armisq; resistere. hanc igitur ob caussam Cæsar tacebat. Crassus autem & Pompeius, quia Cæsari fauebant, alter amicitia & coitione in rempublicam facta, alter etiam affinitate deuinctus. Acta illa: *ea, quæ proximo anno consul gesserat. qua de re in oratione in Pisonẽ his uerbis: Adducta res in certamen te consule putabatur, utrũ, quæ superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur.* Labefactari: *rescindi; quòd in legibus ferendis neque auspiciorum neque ueterum legum habita ratio esset.* Prætoribus: *C. Memmio L. Domitio Ahenobarbo: de quibus hæc in Suetonij Iulio scripta sunt: Functus consulatu, C. Memmio, L. Domitio prætoribus de superioris anni actis referentibus, cognitionem senatui detulit: nec illo suscipiente, triduoq; per irritas altercationes absumpto, in prouinciam abijt: & statim quæstor eius in præiudicium aliquot criminibus arreptus est. & in Nerone. Huius filius prætor Cæsarem abeuntem consulatu, quem aduersus auspicia legesq; gessisse existimabatur, ad disquisitionem senatus uocauit.* Infirmari à senatu: *si decerneret, leges omnes à Cæsare consule, aut à tribuno pl. illius satellite Vatinio contra auspicia esse latas: quod olim de legibus à tribuno pl. M. Liuio Druso latis decretum erat. Pedianus* 56. Principibus ciuitatis:
Cæsaris

Cæsaris inimicos intelligit, M. Bibulum, M. Catonem, L. Domitium; item alios, opinor, uiros bonos, ut L. Cottam, P. Seruilium Isauricum, Q. Hortensium, forte & duos Lucullos, Pompeii ob ereptam Mithridatici belli gloriam inimicos. Tribunum popularem: *quia, cum à patriciis ad plebem transiit, magnam à populo gratiam iniit.* Suaq; sibi propiora esse pericula, quàm mea, loquebantur: *hoc, ut proxima superiora, ad Cæsarem spectat: cuius erant illa acta, quorum caussa timebat. itaque in Pisonem, Fuit, inquit de Cæsare, sibi amicior, quàm mihi.* Publice susceptæ: *à consulibus. in Pisonem.* Compositi monuerunt: *compositi, fraude & insidiis consulum: monuerunt, litteris, & nunciis ij, qui familiares non erant; coram autem ii, quibus iure familiaritatis hoc licebat: de quibus loquitur in ea in Pisonem.* Meo nomine: *ueritus est, ne illi ipsi, à quibus monebatur, aliquid in ipsum molirentur; quòd fore sperarent, ut homines id à Cicerone commissum existimarent, à quo insidias eius uitæ positas prædixerant.* Ignari homines ueritatis: *non ideo tacuisse Cæsarem significat, quia sibi esset inimicus, sed quia, ne acta sua rescinderentur à prætoribus, timeret.* Erat ad portas: *non enim prius ad bellum profectus est Cæsar, quàm Ciceronem Clodius Italia expulit. quod à Plutarcho scriptum est.* Fratrem: *Ap. Pulchrum, qui*

qui legatus fuit in exercitu Caesaris. Haec ego cum uiderem: neque enim erant o occulta: *genus loquendi Graecis quoque usitatum. iisdem enim uerbis usus est Demosthenes in ea* περὶ τοῦ στεφάνου: ταῦτα δὲ ὁρῶν ὁ φίλιππος: οὐ γὰρ ἦν ἀφανῆ. *cuius in imitationem non de industria, ut opinor, sed casu, & ex legendi consuetudine Cicero incurrit: cum etiam in epistola ad Lentulum itidem locutus sit. Quae cum uiderem: neque enim erant obscura. nec dissimiliter in agraria* XI. *Quae cùm ego non solum suspicarer, sed plane cernerem: neque enim obscure gerebantur*. Publici consilii: *senatus: quem diuersis nominibus appellat, senatum, publicum consilium, summum ordinem, amplissimum ordinem, principem ordinem*. Eos, qui plurimum possent: *tres illos, quos proxime nominauit*. Legionum: *Caesaris*. Meum prope uestro defuisse: *quòd iis, pro ipsius salute contra Clodium pugnare cupientibus, non permisit. ex quo sunt illa ad Lentulum: Meos ciues, & à me seruatos, & me seruare cupientes, armatis seruis obiici noluerim. Nec alibi semel idem gloriatur.*

ORATIO.

Contenderem contra tribunum pl. priuatis armis? uicissent improbos boni, fortes inertes: interfectus esset is, qui hac una medicina sola potuit à reip. peste depelli. quid deinde? quid reliquiarum restaret? quid

quid denique? erat dubium, quin ille ſan guis tribunicius, nullo preſertim publi-cō cōſilio profuſus, conſules, ultores, & defenſores eſſet habiturus? cum quidem in concione dixiſſet, aut mihi ſemel pereundum, aut bis eſſe uincendum. quid erat, bis uincere? id profecto, ut, cum amentisſimo tribuno pl. cum decertaſſem, cum conſulibus, ceterisq́; eius ultoribus dimicarem. ego uero, ſi mihi uni pereundum fuiſſet, ac non accipienda plaga, mihi inſanibilis, illi mortifera, quam reip. impoſuiſſem ſemel perire tamen, iudices, maluiſſem, quàm bis uincere. erat enim illa altera eiuſmodi contentio ut neque uicti, neque uictores remp. tenere poſſemus. quid, ſi in prima contentione, ui tribunicia uictus, in foro cum multis bonis uiris concidiſſem? ſenatum conſules, cerdo, uocaſſent, quem totum de ciuitae delerant: ad arma uocarent, qui ne ueſtitu quidem defendi remp. ſiuiſſent: à tribuno pl. poſt interitum meum diſſediſſent, qui eandem horam meæ peſtis & ſuorum præmorum eſſe uoluiſſent.

COMMENTARIVS.

Hac una medicina: *aduerſus enim illius furorem non ſatis in iudiciis & legibus eſſe præſidii, ſæpe*

res

res docuerat. Sola: *cum dixerit, Hac una; uidetur abundare, sola. sed non est ita. nam, ut res augeatur, ita loqui Cicero solitus est. de quo infra, his uerbis: Vnus est solus inuentus, qui ab hac tam impensa uoluntate bonorum palam dissideret. & in ea in Pisonē, his uerbis: Ciues Romani, qui in his locis negociantur, te unum, solum, suum depeculatorem, uexatorem, prædonem, hostem uenisse senserunt.* A' reip. peste: *ab ea peste, quam Clodius reipublicæ importabat.* Accipienda plaga: *locus obscuratur mendo: maximeq; corruptam suspicor dictionem, Illi.* Quàm bis uincere: *quandoquidem sine magna ciuium stragē uincere non possem.* Illa altera: *cum consulibus.* Neque uicti: *quia, bonis ciuibus interfectis, respublica stare non poterat. qui enim superessent? non ad seruos res uenisset? quod ipse, quasi ad huius loci expositionem, infra dixit.* Neque uictores: *grauem enim plagam è cæde consulum accepisset respublica, pessimo exemplo in ciuitatem inducto.* Eandem horam: *quia, ut ait infra, eodem die, atque etiam eadem hora leges duæ, altera de Ciceronis pernicie, altera de prouincijs consulum, latæ sunt.*

ORATIO.

Vnum enim mihi restabat illud, quod forsitan non nemo uir fortis, & acris animi magniq; dixerit: restitisses: repugnasses:

H mor-

mortem pugnans oppetiſſes: de quo te, te, inquam, patria obteſtor, & uos penates patriiq́; dii; me ueſtrarum ſedium templorumq́; cauſſa, me propter ſalutem meorum ciuiũ, quæ mihi ſemper fuit mea carior uita, dimicationẽ cædemq́; fugiſſe. etenim ſi mihi, in aliquã naue cũ meis amicis nauiganti, hoc, iudices, accidiſſet, ut multi ex multis locis prædones claſſibus eam nauem ſe oppreſſuros minitarentur, niſi me unũ ſibi dedidiſſent; ſi id uectores negarent, ac mecum ſimul interire, quàm me tradere hoſtibus, mallent: iecíſſem me ipſe potius in profundum, ut ceteros conſeruarem; quàm illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, ſed in magnum uitæ diſcrimen adducerem: cum uero in hanc reip. nauem, ereptis ſenatui gubernaculis, fluitantem in alto tempeſtatibus ſeditionum, ac diſcordiarum, armatæ tot claſſes, niſi ego unus deditus eſſem, incurſuræ uiderentur; cum proſcriptio, cædes, direptio denunciarentur; cum alii me ſuſpicione periculi ſui non defenderent, alii uetere odio bonorum incitarentur, alii inuiderent, alii obſtare ſibi me arbitrarentur, alii ulciſci dolorem ſuum aliquem uellent, alii rem ipſam publicam, atque hunc bonorum ſtatum, D

ſtatum, ociumq́, odiſſent, & ob haſce cauſſas, tot, tamq́; uarias, me unum depoſcerent: depugnarem potius cum ſummo, non dicam exitio, ſed periculo certe ueſtro, liberorumq́; ueſtrorum, quàm non id, quod omnibus impendebat, unus pro omnibus ſuſciperem, ac ſubirem? uicti eſſent improbi: at ciues, at ab eo priuato, qui ſine armis etiam remp. conſul conſeruarat. ſin uicti eſſent boni, qui ſupereſſent? non ad ſeruos uidetis rem uenturam fuiſſe?

COMMENTARIVS.

De quo te, te, inquam, patria obteſtor: *quod obiici nobis ab aduerſario poteſt, id, praeripere, & aut argumento refellere, aut excuſando eleuare, oratoriae artis eſt. quare cum hoc loco Cicero illa, quae ſibi exprobari poſſe intelligebat, κατὰ τὴν προσωποποιίαν induxiſſet, illa, inquam, Reſtitiſſes, repugnaſſes, mortem pugnans oppetiſſes: conuerſus ad patriam, deosq́; penates ac patrios, ignominiam auertit iureiurando. quod facere ſolemus, cum peccatum, aut infamiam in nos coniectam redarguere teſtibus non licet. itaque & Virgilianus Aeneas, ueritus ne ſibi uitio daretur, quòd extrema illa nocte, cum Achiuorum manu Troia caderet, multis circa ſe uiris fortibus interfectis, ipſe quoque mortem pugnans non oppetiſſet, ad ignauiae, timiditatisq́; tollen-*

dam suspicionem illa prouinciat:

Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Testor, in occasu uestro nec tela, nec ullas
Vitauisse uices Danaum; &, si fata fuissent
Vt caderem, meruisse manu.

Vestrarum sedium, templorumq; caussa: *ne homines impij ac nefarij, è pugna ciuium occasione arrepta, uestris sedibus, ac templis sceleratas faces inferrent.* Si mihi in aliqua naue cum meis amicis nauiganti: *argumentum à minori: quoniam in naui minus est, quàm in republica; & in aliquot amicis, quàm in maximo bonorum ciuium numero.* Vectores: *non nautas, qui & uehunt nauem, & uehuntur ipsi; sed eos, qui uehuntur tantum, amicos uidelicet suos.* Cum uero in hanc reipublicæ nauem: *nisi ante iam de naue meminisset, haud satis uerecunda translatio uideretur. non enim repente & cum impetu irrumpit, sed pedetentim & placide in orationem ingreditur metaphora, presertim ubi paulo illustrior est, nec uno, aut altero uerbo terminatur. quare non offenduntur nouitate aures nostræ, cum, in hanc reipublicæ nauem, audiunt: nihil enim ad illas accidit insolens, cum nauis mentionem proxime senserint. neque solum non offenduntur, sed etiam, cum id, quod expectarunt, iis infunditur, delectantur, & uoluptatis quadam quasi titillatione perfruuntur. quando autem expectare uidentur aures? tum scilicet,*

cum is, qui metaphoram inducturus est, aditum sibi prius & uiam ad nouæ rei mentionem similitudine patefacit: ut hic: Etenim si mihi in aliqua naue cum meis amicis nauiganti: quasi dicat: Quemadmodum amicorum mecum nauigantium uitam libenter interitu meo conseruarem; sic ego uos discessu meo à dimicatione ac cæde liberaui: ut igitur amicis in illa naui consulerem; sic in hac reipublicæ naue, hoc est in ipsa rep. tanquam naue periclitante, ciuibus consultum à me uolui. nec est prætermittendum, quod in illo suo pererudito, atque aureo libello Demetrius notauit, cum à principe ciuitatis ad gubernatorem nauis, aut ad aurigã apte metaphora deducatur; propterea quòd omnes hi rectores sunt; recte etiam, cum de ciuitate, aut de republica loquimur, à naui, aut etiam à curru metaphoram posse capi. Ereptis senatui gubernaculis: *à consulibus destituto: qui senatus quasi quædam gubernacula sunt.* Fluitantem: *recte apposuit id, quod nauibus gubernaculo priuatis in tempestate solet accidere. fluitant enim, neque cursum tenent.* Armatæ tot classes: *perditorum ciuium exercitus.* Proscriptio: *proscribuntur ij, quorum interfectoribus, proposita tabula, præmia promittuntur. quibus interfectis, eorũ bona publicantur. ideo, cũ dixisset Cicero, Proscriptio, recte subiunxit, cædes, direptio. hæc enim proscriptionem consequuntur: respexit ad Syllani tem-*

poris proſcriptionem. Suſpicione periculi ſui: *bonos uiros intelligit: qui cum eum defenſum omnes cuperent, metu tamen perterriti deſeruerunt*. Vetere odio bonorum: *improborum ciuium duplex odium fuiſſe ſignificat, in homines, & in ſtatum ciuitatis: in homines, ut hic oſtendit: in ſtatum ciuitatis, ut infra, cum ait, Alij rem ipſam publicam, atque hunc bonorum ſtatum, ociumq́; odiſſent*. Inuiderent: *noui enim hominis gloriam uix ferebant*. Obſtare: *quia contra extraordinarias potentias libere loqueretur*. Dolorem ſuum: *ex aliqua Ciceronis iniuria ſuſceptum. & hoc in C. Cæſarem præcipue coniectum uideri poteſt: qui etiam P. Clodium, iracundia ac dolore percitus, ad plebem traduxerat pro domo ſua, Suetonius in Iulio*. Non dicam, exitio: *poterat enim accidere, ut uinceremus: ſed erat admodum periculoſa uictoria*. Impendebat: *quid? pernicies, ſi uinceremur*. Suſciperem: *uoluntario diſceſſu, omiſſo dimicandi conſilio*. Conſeruarat: *patefacta, & oppreſſa coniuratione*.

ORATIO.

An mihi ipſi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? quid? tum mortem ne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut, ego illas res tantas in tanta improborum multitudine cum gerebam, non mihi mors, non

non exilium ob oculos uersabantur? non hæc denique à me tum, tanquam fata, in ipsa re gerenda concinebantur? an erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disiunctione, tanta acerbitate, tãta spoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura, aut fortuna dederat, uita retinenda? tã eram rudis? tam ignarus rerum? tã expers consilii, aut ingenii? nihil audierã? nihil uiderã? nihil ipse legendo quærendoq; cognoueram? nesciebam uitæ breuem esse cursum, gloriæ sempiternum? cum esset omnibus definita mors, optandum esse, ut uita, quæ necessitati deberetur, patriæ potius donata, quàm reseruata naturæ, uideretur? nesciebam inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, ut alii dicerent animos hominum sensusq; morte restingui; alii autem, tum maxime mentes sapientum ac fortium uirorum, cum è corpore excessissent, sentire, ac uigere? quorum alterum fugiendũ non esse, carere sensu; alterum etiam optandum, meliore esse sensu. Denique cũ omnia semper ad dignitatem retulissem, nec sine ea quidquam expetendum esse homini in uita putassem; mortem, quam etiam uirgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filiæ, pro patria contempsisse dicuntur,

ego, uir consularis, tantis rebus gestis, timere? presertim cum eius essem ciuitatis, ex qua Q. Mucius solus in castra Porsenæ uenisset, eumq; interficere proposita sibi morte conatus esset: ex qua P. Decius primum pater, post aliquot annos patria uirtute præditus filius se, ac uitam suam instructa acie pro salute populi R. uictoriaq; deuouisset: ex qua innumerabiles alii, partim adipiscendæ laudis, partim uitandæ turpitudinis caussa, mortē in uariis bellis æquissimis animis oppetissent: in qua ciuitate ipse meminissem patrē huius M. Crassi, fortissimum uirum, ne uideret uictorem uiuus inimicum, eadem sibi manu uitam exhausisse, qua mortem sæpe hostibus obtulisset.

COMMENTARIVS.

Illas res tantas: *in consulatu gestas*. Hæc: *quæ sum perpessus*. Concinebantur: *ut à uate fata pronunciante. est enim canere uerbum de futura prædicentibus usurpatum. unde illud in Catilinam: Quæ ita nobis consulibus facta sunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere dij immortales uiderentur. & Virgilius libro, ut opinor, secundo, Sola mihi tales casus Cassandra canebat.* Aut natura, aut fortuna: *liberos natura, rem fortuna dat. utrunque significat.* Quærendoq;: *percunctando à peritis. nam tum à libris,*

tum

tum à uiua hominum uoce doctrina comparatur. Sapientissimos homines: *non puto Platonem & Aristotelem significari. quin, utrunque in animorum immortalitate consentire, Graeci omnes interpretes, praeter unum Alexandrum, existimant. ex una igitur parte Platonem, &, opinor, Aristotelem, de animorum aeternitate idē sentientes, posuit: ex altera Epicurum, quiq; & ante, & post in ea haeresi fuerunt.* Regis Erechthei filiae: *de quibus apud Aristidem ita scriptum legimus* ἐν τῷ παναθηναϊκῷ. Λέγεται γὰρ Ἐρεχθεὺς μὲν ἐν τῷ πρὸς Εὔμολπον πολέμῳ τὴν θυγατέρα ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐπιδοῦναι, τοῦ θεοῦ χρήσαντος, προσαγαγᾶν δ᾽ αὐτὴν κοσμήσασα ἡ μήτηρ ὥσπερ εἰς θεωρίαν πέμπουσα. *quo in loco interpres haec adscribit.* τὴν θυγατέρα, τὴν ἄγλαυρον λέγει: περὶ ἧς δημοσθένης ἐν τῷ περὶ παραπρεσβείας: καὶ τῶν ἐφήβων τῆς ἀγλαύρου ὅρκον. αἱ δὲ ταύτης ἀδελφαὶ συναπεῖλον ἑαυτὰς τῇ ἀδελφῇ, ἥτε ἕρση, καὶ ἡ πανδρόση. ὅρκῳ γὰρ ἀλλήλας κατέκλεισαν κοινωνεῖν ἐν ἅπασι πρὸς αὐτάς. *ex utriusque uerbis, & quae fuerint Erechthei filiae, cognoscitur, et qua de caussa mortem obierint. praeterea hic ipse noster in* III. *de natura deorum, In plerisque ciuitatibus, inquit, intelligi potest, augendae uirtutis caussa, quo libentius reipublicae periculū adiret optimus quisque, uirorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam. ob eam enim ipsam caussam Erechtheus Athenis, filiaeq; eius in numero*

mero deorum sunt. Tusculana autem quæstio- ne prima, Repetunt, inquit, ab Erechtheo: cu- ius etiam filiæ cupide mortem expetiuerunt pro uita ciuium. Et de finibus lib. v. *Quis urbis con- seruatorem Codrũ, quis Erechthei filias non ma- xime laudat? Præterea in funebri oratione pro mi litibus Athenienſibus, quæ* λόγος ἐπιτάφιος *inscri bitur,* ἤδεσαν ἅπαντες ἐρεχθεῖδαι τὸν ἐπώνυμον αὐτῶν ἐρεχθέα ἕνεκα τῆς σῶσαι τὴν χῶραν τὰς αὐτοῦ παῖδας, ἃς ὑακινθίδας καλοῦσιν, εἰς πρόδηλον θάνατον δόντα ἀναλῶσαι. Q. Mucius: *historia patet a- pud Liuium lib.* I I. Pater: *qui se Latino bello in armatas iecit hostium cateruas. Liuius lib.* VIII. Post aliquot annos: *Etrusco bello. Liuius lib.* x. *tertium Decium hic omisit: qui & ipse, patris auiq; exemplum secutus, Pyrrhi bello, quod aduersus Romanos pro Tarentinis gessit, mortem pro salute patriæ pugnans oppetijt, duos etiam tantum nominat in* 1. *Paradoxo. at lib.* I I. *de finibus, tres commemorat.* Patrem huius M. Crassi: *eius, qui perijt in Parthis.* Inimi- cum: *L. Cinnam. Illa audiuimus, inquit, in oratione pro Scauro, hoc uero meminimus, ac pe ne uidimus, eiusdem stirpis ac nominis P. Cras- sum, ne in manus incideret inimicorum, se ipsum interemisse. Et Pedianus hæc adiungit. Hic Cras- sus fuit pater Crassi eius, qui æmulus potentiæ Cn. Pompeij fuit. perijt autem in dominatione L. Cin- næ. In proœmio autem lib.* III. *de oratore. Non, inquit*

inquit L. Crasso, propinquum suum, maximi animi uirum, suapte interfectum manu uidit. Idem & in epitome Liuiana lib. LXXX.

ORATIO.

HAEC ego, & multa alia cogitans, hoc uidebam; si caussam publicã mea mors peremisset, neminem unquam fore, qui auderet suscipere contra improbos ciues reip. salutem: itaque non solum si ui interissem, sed etiam si morbo extinctus essem, fore putabam, ut exemplum reip. conseruandæ mecũ simul interiret. quis enim unquam, me à senatu populoq; R. tãto bonorum omnium studio restituto, quod certe, si essem interfectus, accidere non potuisset, ullam reip. partem cum sua minima inuidia auderet attingere? seruaui igitur rẽp. discessu meo, iudices: cædem à uobis liberisq; uestris, uastitatem, incendia, rapinas meo dolore luctuq; depuli, & unus remp. seruaui, semel gloria, iterum ærumna mea. neque enim in hoc me hominem esse inficiabor unquam, ut me optimo fratre, carissimis liberis, fidissima coniuge, uestro conspectu, patria, hoc honoris gradu sine dolore caruisse glorier. quod si fecissem; quod à me beneficium haberetis, cum pro uobis ea, quæ mihi essent uilia, reliquissem?

hoc,

hoc, meo quidem animo, summi in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quòd, cum abesse ab ea non possem sine summo dolore, hunc me perpeti, quàm illam labefactari ab improbis, malui.

COMMENTARIVS.

Cum sua minima inuidia: *quis non modo cum maxima, sed ne minima quidem sua cum inuidiá, ullam reipublicæ partem suscipere ausus esset, cũ discessum meum miserrimum luctuosumq; uidisset, reditum autem gloriosum, me ante extincto, uidere non potuisset?* Vastitatem: *uastare, non est rapere, sed rapere simul, & destuere.* Semel gloria, iterum ærumna mea: *gloriá coniurationis oppressæ, ærumnam exilij sui significat.* Me hominem esse: *hoc totum, & in ea scriptum est pro domo sua*. Hoc honoris gradu: *nullum tunc administrabat magistratum: sed honorem & dignitatem illam dicit, qua post magistratus egregie gestos uiri præstantes in patria fruuntur.* Labefactari: *quod factum esset, si dimicare potius, quàm cedere maluissem.*

ORATIO.

MEMINERAM, iudices, diuinum illum uirum, atque ex iisdem, quibus nos, radicibus natum ad saluté imperii huius, C. Marium, summa senectute, cum prope uim iustorum armorum profugisset, primo

senile

ſenile corpus paludibus occultaſſe demerſum, deinde ad infimorum ac tenuiſſimorum hominum Minturnis misericordiam confugiſſe, inde nauigio perparuo, cum omnes portus, terrasq; fugeret, in oras Africæ deſertisſimas perueniſſe. atque ille uitam ſuam, ne inultus eſſet, ad incertisſimam ſpem, & ad reip. ſtatum reſeruauit: ego, qui, (quemadmodum multi in ſenatu me abſente dixerunt) periculo reip. uiuebam, quiq; ob eam cauſſam conſularium litteris de ſenatus ſententia exteris nationibus commendabar, nonne, ſi meam uitã deſeruiſſem, remp. prodidiſſem? in quo quidem nunc, me reſtituto, uiuit mecum ſimul exemplum fidei publicæ, exemplum reip. defendendæ: quod ſi immortale retinetur, quis non intelligit immortalem hanc ciuitatem futuram? nam externa bella regum, gentium, nationum iampridem ita extincta ſunt, ut præclare cum iis agatur, quos pacatos eſſe patiamur. denique ex bellica uictoria non fere quenquam eſt inuidia ciuium conſecuta. domeſticis malis, & audacium ciuium conſiliis ſæpe eſt reſiſtendum, eorumq; periculorum eſt in rep. retinenda medicina: quam omnem, iudices, perdidiſſetis, ſi meo interitu ſenatui

populoq;

populoq; R. doloris sui de me declarandi potestas esset erepta.

COMMENTARIVS.

Ex iisdem, quibus nos, radicibus: *uterque enim Arpini natus est*. Summa senectute: *hanc enim miseriam sustinuit Marius post* VI. *cósulatú, anno ætatis suæ, si Velleio credimus* 70. *à quo dissentit Plutarchus: qui eum annú agentem* 68. *periisse tradit*. Prope uim iustorum armorum: *prope iusta uocat arma, quibus L. Sylla duodecim, ut ait Velleius, nouarum pessimarumq; rerum auctores, inter quos Marium cum filio, & P. Sulpicio tribuno pl. urbe exturbauit. nulla in ciues arma iusta sunt: sed illa prope iusta. Plutarchus, Velleius, Pedianus, epitome Liuii*. Paludibus occultasse: *historiam apud Plutarchum, Appianum, Velleium, Liuii epitomé licet uidere*. Desertissimas: *peruenit enim in ea loca, ubi æmula quondá Romanæ urbis Carthago fuerat, ibiq; uitam inopem in tugurio ruinarum Carthaginiésium tolerauit. Velleius*. Incertissimam spem: *qui enim ab omni re tum nudus esset, eius incertissima spes, maximeq; dubia uidebatur*. Ad reip. statum: *ad id tempus, quo, mutatione rerú facta, alius, atque is, qui tunc erat, status reipublicæ uideretur esse. quod cum accidisset, Sylla ad Mithridaticum bellum profecto; ipse suam pristinam dignitatem recuperauit, interfectis ijs, qui Syllæ*

partes

partes tuebantur. Periculo reip. *cum in mea uita periculum adiret respublica, mecumq; simul periclitaretur: cum eadem utrique fortuna impenderet: cum accidere mihi ad illa seiunctum nihil posse uideretur.* Consularibus litteris: *non consulum, sed eorum, qui consules fuerant: quorum apud exteras nationes uigebat auctoritas.* Exemplũ reip. defendendæ: *non enim deerunt, qui exemplo meo excitati rempublicam defendant: cum, etsi me iniquorum fraude pulsum, eundem tamen ab ipsa republica omnium ordinum hominumq; consensu restitutum meminerint. quod nisi factum esset; exemplum defendendæ reipublicæ mecum simul interiisset.* Retinenda medicina: *quæ ita retinetur, si bonos & fortes uiros respublica fouet, & ab impetu insidiisq; tuetur improborum. nec alienum hoc à Sextii caussa uidetur: cui propter ea, quæ in tribunatu pl. pro Cicerone, hoc est pro rep. gesserat, excitatam accusationis procellam non semel significat.*

ORATIO.

Quare moneo uos adolescentes, atque hoc meo iure præcipio, qui dignitatem, qui remp. qui gloriã spectatis, ne, si qua uos aliquando necessitas ad remp. contra improbos ciues defendendam uocabit, segniores sitis, & recordatione mei casus à consiliis fortibus refugiatis. primum nõ est periculum, ne qui unquam sint in ciuitate

tate eiusmodi consules, presertim si erit his id, quod debetur, persolutum: deinde nunquam iam, ut spero, quisquam improbus consilio & auxilio bonorum se oppugnare remp. dicet, illis tacentibus; nec armati exercitus terrorem opponet togatis; neque erit iusta caussa ad portas sedenti imperatori, quare terrorem suum falso iactari oponiq; patiatur. nunquam enim erit tam oppressus senatus, ut ei ne supplicandi quidem, ac lugendi sit potestas; tam captus equester ordo, ut equites R. à consule relegentur. quæ cum omnia, atque etiam multo alia maiora, quæ consulto prætereo, accidissent; uidetis me tamen in pristinam meam dignitatem, breui temporis dolore interiecto, reip. uoce esse reuocatum. Sed ut reuertar ad illud, quod mihi in hac omni est oratione propositum, omnibus malis illo anno scelere consulum remp. esse confectam: primum illo ipso die, qui mihi funestus fuit, omnibus bonis luctuosus, cum ego me è complexu patriæ, conspectuq; uestro eripuissem, &, metu periculi uestri, non mei, furori hominis, sceleri, perfidiæ, telis, minisq; cessissem; patriamq;, quæ mihi erat carissima, propter ipsius patriæ caritatem reliquissem;

liquissem; cum meum illum casum tam horribilem, tam grauem, tam repentinum non solum homines, sed tecta urbis, ac templa lugerent, nemo uestrum forum, nemo curiam, nemo lucem aspicere uellet; illo, inquam, ipso die, die dico? immo hora, atque etiam puncto temporis eodem mihi reiq; pub. pernicies, Gabinio & Pisoni prouincia rogata est.

COMMENTARIVS.

Meo iure præcipio: *hoc enim ego præter ceteros posse uideor facere; cum omnium maxime, quàm grato animo respublica ciues optime meritos amplectatur, in me ipso sim expertus.* Mei casus: *cum eiectus sum. reditus enim gloria, non discessus calamitas, cogitanda uobis est.* Persolutum: *si, ut meriti sunt, ita punientur.* Bonorum: *bonos uocat, Cæsarem, Pompeium, Crassum: quos excusat, ut in consules & Clodium culpam conuertat uniuersam. iam enim, habendam sibi rationem ocij simul & dignitatis, malo doctus constituerat. itaque, quod eorum animos, qui plurimum poterant, possit offendere, nihil temere pronunciat.* Imperatori: *quis non uidet Cæsarem significari?* Captus: *impeditus, infirmus, nullo apud consules loco. spectat enim ad casum L. Lamiæ.* Breui: *quia per XVII. tantum menses patria caruit. discessit enim ab urbe mense Martio, rediit pri-*

die nonas Septembris. Perfidiæ: *quia, cum Pompeio sæpe pollicitus esset, se nihil in tribunatu contra Ciceronem esse acturum, promisso non stetit: de quo in epist. ad Att. lib.* 11. Rogata est: *nam & de me, hoc est de ipsa republica, & de consulum prouincijs lata lex est.*

ORATIO.

Pro dii immortales, custodes, & conseruatores huius urbis, atque imperii, quænam illa in rep. monstra, quæ scelera uidistis? ciuis erat expulsus is, qui remp. ex senatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat, & expulsus non alio aliquo, sed eo ipso crimine: erat autem expulsus sine iudicio, ui, lapidibus, ferro, seruitio denique concitato: lex erat lata uasto ac relicto foro, & sicariis seruisq; tradito, & ea lex, quæ ut ne ferretur, senatus fuerat ueste mutata. Hac tanta perturbatione ciuitatis, ne noctem quidem consules inter meum discrimen, & eorum prædam interesse passi sunt. statim, me perculso, ad meum sanguinem hauriendum, & spirante etiam rep. ad eius spolia detrahenda aduolarunt. omitto gratulationes, epulas, partitionem ærarii, beneficia, spem, promissa, prædam, lætitiam paucorum in luctu omnium. uexabatur uxor mea: liberi ad necem quærebantur:

bantur: gener, & Piso gener, à Pisonis consulis pedibus supplex reiiciebatur: bona diripiebantur, eaq; ad consules deferebantur: domus ardebat in Palatio: consules epulabantur. quòd si meis incommodis lætabantur, urbis tamen periculo commouerentur. sed ut à mea causa iam recedam; reliquas illius anni pestes recordemini. sic enim facillime perspicietis, quantam uim omnium remediorum à magistratibus proximis resp. desiderarit.

COMMENTARIVS.

Senatus auctoritate: *quia senatus decreuerat, ut uiderent consules, ne quid respublica detrimenti pateretur.* Sine iudicio: *populi.* Vastato: *placet, & quidem maxime, optimi ac doctissimi uiri, & in emendandis libris eximia cum laude uersati, Gabrielis Phaerni coniectura. putat enim, pro, Vastato, legendum, Vasto. uastus enim locus dicitur is, ubi solitudo est: ut in II. in Rullum genus agrorum uocat propter pestilentiam uastum, atque desertum.* Statim me perculso: *statim, lege de me lata, ad mea bona diripienda conuolarunt. post reditum in senatu.* Sanguinem: *trallationem continuat. sunt enim illa trallata: Me perculso, meum sanguinem hauriendum, spirante republica, spolia detrahenda. dicit autem, spirante re-*

 publica,

publica, cum de se ipso loquatur; quia rempublicam una cum ipso perculsam confectamq; esse uult existimari. itaque & proxime, Eadem, dixit, mihi reiq; publicæ pernicies rogata est. & in Pisonem non modo suum, sed etiam patriæ funus appellat. & alibi sæpissime idem significat. Partitionem ærarii: *cum Clodio: qui, lege lata de maximis pecuniis Pisoni & Gabinio dandis, quasi euntibus cum exercitu in prouincias necessariæ magnopere essent, eas deinde pecunias cum ipsis partibus est. supra, & pro domo sua.* Vexabatur uxor mea: *quippe quæ etiam ad tabulam Valeriam ducta sit. epist. fam. lib. 14.* Piso gener: *tres generos habuisse Ciceronem constat, L. Calpurnium Pisonem Frugi, Furium Crassipedem, P. Cornelium Lentulum Dolabellam. qua in re Pediani error deprehenditur, qui in oratione in Pisonem duos fuisse commemorat, Pisonem, & Dolabellam. Crassipedis prænomen ignoratur.* Ad consules deferebantur: *ad Gabinium uilla Tusculana, ad Pisonem Palatina domus. nam in oratione post reditum in senatu, Domus, inquit, mea diripiebatur, ardebat: bona ad uicinum consulem de Palatio, de Tusculano ad item uicinum alterum consulem deferebantur. & pro domo sua: Cum domus in Palatio, uilla in Tusculano, altera ad alterum consulem transferebatur: columnæ marmoreæ ex ædibus meis, inspectante populo Romano, ad socrum*

crum consulis (sic enim ex oratione in Pisonem & ex Pediano correxi) portabatur : in fundum autem uicini consulis non instrumentum, aut fundamenta aulæ, sed etiam arbores transferebantur. In ea uero in Pisonem. At tu, inquit, illo ipso tempore apud socrum tuam, cui domum meam exhauriendam patefeceras, sedebas.

Vrbis tamen periculo commouerentur: *uel quòd ea simul cum salute Ciceronis periclitaretur : uel quòd ob ea, quæ proxime commemorabit, proprium urbis periculum ageretur.*

ORATIO.

Legum multitudinem, cum earum, quæ latæ sunt, tum uero, quæ promulgatæ fuerunt, dicam? nam latæ quidem sunt consulibus illis tacentibus, immo uero approbantibus etiam: ut censoria notatio, & grauissimum iudicium sanctissimi magistratus de rep. tolleretur: ut collegia, non modo illa uetera, contra S. C. restituerentur, sed ab uno gladiatore innumerabilia alia noua conscriberentur: ut, remissis semissibus & trientibus, quinta prope pars uectigalium tolleretur: ut Gabinio pro illa sua Cilicia, quam sibi, si remp. prodidisset, pactus erat, Syria daretur: ut uni helluoni bis de eadem re deliberandi, &, rogata lege, potestas fieret prouinciæ commutandæ. Mitto eam

legem, quæ omnia iura religionum, auspiciorum, poteſtatum, omnes leges, quæ ſunt de iure & de tempore legum rogandarum, una rogatione deleuit. Mitto omnem domeſticam labem. etiam exteras nationes illius anni furore conquaſſatas uidebamus. lege tribunicia Matris Magnæ Peſſinuntius ille ſacerdos expulſus, & ſpoliatus ſacerdotio eſt; fanumq; ſanctiſsimarum, atque antiquiſsimarum religionum uenditum pecunia grandi Brogitaro, impuro homini, atque indigno illa religione, preſertim cum ea ſibi ille non colendi, ſed uiolandi cauſſa appetiſſet: appellati reges à populo, qui id nunquam ne à ſenatu quidem poſtulaſſent: reducti exules Byzantium condemnati, tum cum indemnati ciues è ciuitate eiiciebantur. Rex Ptolemæus, qui ſi nondum erat ipſe à ſenatu ſocius appellatus, erat tamen frater eius regis, qui, cum eſſet in eadem cauſſa, iam erat à ſenatu honorem iſtum conſecutus; erat eodem genere, iiſdemq; maioribus, eadem uetuſtate ſocietatis; denique erat rex, ſi nondum ſocius, at non hoſtis; pacatus, quietus, fretus imperio populi R. regno paterno atque auito, regali ocio perfruebatur.

Com-

COMMENTARIVS.

Promulgatæ: *aliquot igitur non perlatæ, tribuno pl. aliquo, ut opinor, intercedente. quod & infra patet, & pro domo sua.* Dicam? *non dubitat, utrum dicat, an omittat; sed indicat, legum multitudinem oratione uix posse comprehendi.* Vt censoria notatio: *hac de Clodij lege sic in oratione in Pisonem: Ab eodem homine, in stupris inauditis nefarijsq; uersato, uetus illa magistra pudoris & modestiæ, censoria seueritas sublata est. Quem locum Pedianus sic exponit: Tulit P. Clodius tribunus pl. legem, ne quem censores in senatu legendo præterirent, ne ue qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus, & utriusque censoris sententia damnatus esset. Hæc Pedianus. Dio autem libro* XL. *hanc legem à Scipione consule, Magni Pompeij socero, esse abrogatam tradit. Quod autem scriptum est, Censoria notatio, & grauissimum iudicium; non dubito quin rectius sit, Censoria notio. non enim potest esse notatio ante iudicium: sed iudicabant prius censores, quàm notarent. quare primum ipsa me ratio mouet, ut, notio pro notatio, reponendum putem: deinde habeo duo in duabus eiusdem orationibus exempla. nam in ea de prouinciis consularibus, in extremo fere, Statuendum, inquit, uobis est, legem Aeliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere; cum lex feratur, de cælo ser-*

uari, obnunciari, intercedi licere; censorium iudicium ac notionem, & illud morum seuerissimum magisterium non esse nefarijs legibus de ciuitate sublatum. In Pisonem autem: Centum prope annos legem Aeliam & Fusiam tenueramus, quadringentos iudicium notionemq́; censoriam: quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo unquam conuellere. quam potestatem minuere, quo minus de minoribus nostris quinto quoque anno iudicaretur, nemo tam effuse petulans conatus est. Collegia: *non sunt eadem iteranda. satis hac de lege, & de collegiorum nomine diximus supra.* Vectigalium: *lege enim lata, ut frumentum populo, quod antea semis æris, hoc est quadrante, ut uulgo nunc appellantur, cum dimidio, in singulos modios dabatur, gratis daretur, uectigalia quinta fere parte diminuebantur. hanc legem & Saturninus, & ante C. Gracchus tulerat. epitome Liuiana lib.* LX. *ad Herennium lib.* I. *& Pedianus.* Vni helluoni: *ipsi Vatinio; quòd esset homo nequam, dissolutus, & intemperantia perditus.* De eadem re: *de prouincia. uide pro domo sua.* Eam legem: *quæ legem Aeliam & Fusiam euertit. uide supra.* Religionum: *nullam enim religionem, cum lex ferretur, impedimento esse uoluit. posuit autem primum genus, deinde speciem. nam inter religiones sunt auspicia.* Auspiciorum: *ne auspicia ualerent.*

Pote-

Poteſtatum: *ne quis intercederet. ſupra.* De iure, & de tempore: *de iure, hoc eſt de auſpiciis, erat Aelia: de tempore, Fuſia. Clodius utranque ſua lege deleuit. tulit enim, & ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo ſeruaret: & ut omnibus diebus faſtis legem ferri liceret. ſupra.* Omnem domeſticam labem: *leges de rebus urbanis à Clodio latas. & dixit, Omnem: quaſi præter ea, quæ iam commemorauit, ſuperſint multa.* Tribunicia: *P. Clodii tribuni pl.* Brogitaro: *Gallo græco. de aruſpicum reſponſis.* Cum ea: *uel* Ea, *quæ ad religionem pertinent, quæ illi Clodius ſua lege aſſignauit: uel, Eam, lege: ut ad religionem referatur.* Ne à ſenatu quidem: *non à populo, ſed à ſenatu reges appellabantur. primum igitur in eo peccat Clodius, quòd reges per populum, non per ſenatum appellat: deinde, quòd eos appellat, qui id nunquam, non modo à populo, ſed ne à ſenatu quidem poſtularint. ſatis autem conſtat, hæc omnia ſignificari à Clodio mercede & pretio eſſe facta. nam & in ea pro domo ſua, Si tuus, inquit, ſcriptor in illo incendio ciuitatis non ſyngraphas cum Byzantiis exulibus, & cum legatis regiis faceret. & proxime infra, Regum appellationes uenales erát.* Condemnati: *nimis iniuſte, nimis tyrannicæ agit Clodius: exules, legibus condemnatos, reducit; ciues eiicit indemnatos. in quo ſe ipſum Cicero*

ro significat. qua de re sæpe queritur & in oratione pro domo, & alibi. Ptolemæus: *Cypri rex: qui, accepto de lege Clodia nuncio, quæ regnum uniuersamq; regiam gazam publicabat, ipse sibi, ueneno sumpto, mortem intulit. caussam regni publicati scripsit Dio lib.* XXXVIII. *quòd olim Clodium à piratis captum Cypri rex Ptolemæus redimere noluisset. hac de re & in ea pro domo sua bis.* Eius regis: *Alexandrini; qui & ipse Ptolemæus uocabatur: de quo in libro epistolarum ad Lentulum.* In eadem caussa: *cum meritis in populum Romanum fratri, Cyprio regi, non præstaret, sed pari cum eo conditione esset.* Honorem istum: *societatis. unde illa pro Rabirio Postumo: Non ei regi credidit, qui alienus ab hoc imperio esset, sed ei, qui cum fœdus fieri in Capitolio uiderat.* Eadem uetustate societatis: *non dicit, socium fuisse cum fratre, uetusta societate: (iam enim hoc negauit) sed utrunque à maioribus ortum uetusta populo Romano societate coniunctis. nam inde ab eo tempore, cum Pyrrhus rex in Italiam transiit, populus Romanus cum Aegypti rege Ptolemæo societatem coierat.*

ORATIO.

De hoc, nihil cogitante, nihil suspicante, eisdem operis suffragium ferentibus, est rogatum, ut sedens cum purpura, & sceptro, & illis insignibus regiis præconi pu-

blico

blico subiiceretur; &, imperante populo R. qui etiam bello uictis regibus regna reddere consueuit, rex amicus, nulla iniuria commemorata, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus publicaretur. multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit ille annus: tamen illi sceleri, quod in me illorum immanitas edidit, haud scio an recte hoc proximum esse dicam. Antiochum illum magnum maiores nostri, magna belli contentione terra mariq; superatum, intra montem Taurum regnare iusserunt: Asiam, qua illum multarunt, Attalo, ut is regnaret in ea, condonauerunt. cũ Armeniorum rege Tigrane graue bellum perdiuturnumq; gessimus, cum ille, iniuriis in socios nostros inferendis, bello prope nos lacessisset. hic & ipse per se uehemens fuit; & acerrimũ hostem huius imperii Mithridatem, pulsum Ponto opibus suis regnoq; defendit; & à Lucullo, summo uiro, atque imperatore, pulsus, animo tamen hostili cum reliquis copiis suis in pristina mente permansit. hunc Cn. Pompeius, cum in suis castris supplicem abiectumq; uidisset, erexit; atque insigne regium, quod ille de suo capite abiecerat, reposuit; & imperatis certis rebus, regnare iussit; nec minus

nus & sibi, & huic imperio gloriosum putauit, constitutum à se regem, quàm constrictum uideri. Tulit gessit, qui & ipse hostis fuit populi R. & acerrimum hostem in regnum recepit, qui conflixit, qui signa contulit, qui de imperio pene certauit, regnat hodie, & amicitiæ nomen, ac societatis, quod armis uiolarat, id precibus est consecutus. ille Cyprius miser, qui semper socius, semper amicus fuit, de quo nulla unquam suspicio durior aut ad senatum, aut ad imperatores nostros allata est, uiuus (ut aiunt) est, & uidens, cum uictu ac uestitu suo publicatus.

COMMENTARIVS.

Eisdem operis: *quarum suffragio & alias iniquissimas leges Clodius pertulerat.* Nulla iniuria commemorata: *nota consuetudinem populi Romani: qui nemini, nisi ob acceptas iniurias, aut ablatas res, bellum aut damnum inferre solitus erat. quod utrunque à Clodio neglectum est.* Illum magnum: *Asiæ regem: qui, cum multi fuerint Antiochi reges, opibus & potentia cunctis antecelluit, ideo, ut ab alijs distinguatur, apposuit, Illum magnum.* Superatum: *à L. Scipione, Africani maioris fratre: qui ob eam caussam Asiatici cognomen est adeptus.* Bello prope: *non enim bello Tigranes Romanos lacessiuit: sed, uexandis socijs, quasi bellum inferre*

inferre uidebatur. non satis habet Cicero, populum Romanum excusare, qui non lacessitus bellum intulerit; sed excusat etiam cum laude, quòd sociorum iniurias suas iniurias duxerit. Acerrimum: *qui bellum per annos quadraginta cum Romanis gesserit.* A' Lucullo: *qui Mithridatem, atque etiam Tigranem ita iuuit, ut Pompeio, qui successit, non difficiles belli reliquias tradiderit. unde inimicitiarũ inter eos origo fluxit: cum uterque eius belli gloriam ad se traheret. Plutarchus, & alij.* Constitutum à se regem, quàm constrictum: *iucunditatem in uocum similitudine quæsiuit. nam constitutum & constrictum & similiter incipiunt, & similiter desinunt. hanc figuram Græci παράγραμμα dicunt.* Tullit gessit: *apertum mendum. nec dubium est, quin Tigranes significetur. est enim argumentum à maiori. si Tigrani, inquit, qui hostis fuit populi Romani, regnum conseruastis: quanto magis Ptolomæo, qui semper socius, semper amicus fuit, conseruare debuistis? postulat igitur sententia, ut pro, tulit gessit, reponatur, Tigranes igitur, uel, igitur is. sed quoniam odi coniecturas, quæ à litterarum similitudine discedunt; opem ueterum librorum expectandam censeo. alioqui nihil tentandum.* De imperio pene: *non omnino, sed pene actum esset de imperio populi Romani, si, cum Tigranes signa contulit, uictoriam consecutus esset. alios enim exercitus parare,*

iterum

iterumq; belli fortunam experiri nobis licuisset. Qui semper socius: *non ad ipsum Ptolemaũ, sed ad maiores eius referendum est. nam ipse, cũ Clodius legem tulit, nondum erat socius. dixit igitur, semper socius, pro, qui uetustam nobiscũ societatem habebat: quòd maiores eius socij nostri semper fuerint.* Viuus, & uidens: *sumpsit à Terentio: apud quem in Eunucho ita loquitur Phædria: Prudens, sciens, uiuus uidensq; pereo.*

ORATIO.

EN, cur ceteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur; cum, hoc illius funesti anni perdito exemplo, uideant per tribunum aliquem, & sexcentas operas se fortunis spoliari, & regno omni posse nudari. At etiã eo negocio M. Catonis splendorem maculare uoluerunt, ignari, quid grauitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique uirtus ualeret: quæ in tempestate sæua quieta est, & lucet in tenebris, & pulsa loco manet tamen, atque hæret in patria; splendetq; per se semper; neque alienis unquã sordibus obsolescit. non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum; nec illi committendum illud negocium, sed imponendum putauerunt; qui in concione palam dixerint, linguam se euellisse M. Catoni, quæ semper contra extraordinarias potestates libera

bera fuiſſet. ſentient, ut ſpero, breui tē-pore, manere libertatem illã, atque hoc etiam, ſi fieri poterit, eſſe maiorē, quòd cum conſulibus illis M. Cato, etiam cum iam deſperaſſet aliquid auctoritate ſua proficere poſſe, tamen uoce ipſa, ac dolore pugnauit, & poſt meum diſceſſum iis Piſonem uerbis, flens meũ & reip. caſum, uexauit, ut illum, hominem perditisſimum, atque impudentisſimum, pene iam prouinciæ pœniteret. cur igitur rogatio ni paruit? quaſi uero ille non in alias quoque leges, quas iniuſte rogatas putaret, iam ante iurarit.

COMMENTARIVS.

Maculare: *nam regiæ gazæ uendendæ, & pecuniæ deportandæ M. Catonem, lege lata, Clodius præfecit; non ut Catonem ornaret; ſed partim ut uirum fortiſſimum, & improbis ciuibus infenſum, à republica remoueret; partim ut, ſi quis deinde legem illam de Cypro publicatã uellet accuſare, ſocium, ac defenſorem haberet M. Catonem, utpote qui eius negocij particeps fuiſſet. quod ſane ita contigit. pro domo ſua, de prouincijs conſularibus, Plutarchus, Vellcius.* Ignari, *&c. laudat uirtutem; ut Catoni, uiro innocentiſſimo, et omni laude prædito, nullam ex illo negocio hærere infamiam potuiſſe conſtet. turpis quidem Clodius, qui legem tulit: non tamen turpis Cato,*

qui

qui negocium, ea lege impositum, administrauit. Imponendum : *& rei, & hominis caussa hoc uerbo usus est : ut hoc significet, & rem Catone indignam esse impositam, & impositam inuito. quod &* Dio *tradit libro* XXXVIII. Euellisse : *sic & in ea pro domo sua, quo modo autem euelisse? quia Cato, suscepto & administrato negocio, contra leges à Clodio in tribunatu latas pro sua ueteri constantia, ac libertate loqui iam non posset: quandoquidem inter eas leges esset ea, de Cypro publicata : quæ si tolleretur, ea simul, quæ Cato in Cypro gesserat, tolli necesse erat. nec sane parum callide Clodius cogitauit. nam, quod fore putauit, id ipsum euenit; ut Cato, ne, quæ ipse in Cypro & Byzantij egisset, infirmarentur, Clodii tribunatum contra Ciceronem defenderet. de quo in oratione de prouinciis consularibus, et Plutarchus in Cicerone.* Post meum discessum : *errat igitur Plutarchus, qui Catonem ait ante Ciceronem à Clodio emissum.* Prouinciæ pœniteret : *cuius mercede, ac pactione inductus, cum Clodio de mea pernicie cõsenserat.* Paruit? *quòd in Cyprum iuit.*

ORATIO.

NON offert se ille istis temeritatibus, ut, cum reip. nihil prosit, se ciue remp. priuet. consule me, cum esset designatus tribunus pl. obtulit in discrimen uitam suã: dixit eam sententiam, cuius inuidiam capitis

pitis periculo sibi præstādā uidebat: dixit uehementer: egit acriter: ea, quæ sensit, præ se tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit: non quo periculum suum non uideret: sed in tanta reip. tempestate nihil sibi, nisi de patriæ periculis, cogitandum putabat. consecutus est ipsius tribunatus. quid ego de singulari magnitudine animi eius, ac de incredibili uirtute dicam? meministis illum diem, cum, templo à collega occupato, nobis omnibus de uita eius uiri & ciuis timentibus, ipse animo fortissimo uenit in templum, & clamorem hominum auctoritate, impetum improborum uirtute sedauit. adiit tum periculum, sed adiit ob caussam, quæ quanta fuerit, iam mihi dicere non est necesse. at, si isti Cypriæ rogationi sceleratissimæ non paruisset, hæreret illa nihilo minus in rep. turpitudo. regno enim iam publicato, de ipso Catone erat nominatim rogatū. quod ille si repudiasset; dubitatis, quin ei uis esset allata, cum omnia acta illius anni per illum unum labefactari uiderentur? atque etiam hoc ui debat: quoniam illa in rep. macula regni publicati maneret, quam nemo iam posset eluere; quod ex malis boni posset in rep. prouenire, id utilius esse per se con-

ſeruari, quàm per alios amitti. atque ille, etiam ſi alia quapiam ui expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facile pateretur. etenim qui ſuperiore anno ſenatu caruiſſet; quò ſi tum ueniret, me tamen ſocium ſuorum in rep. conſiliorum uidere poſſet: is æquo animo tum, me expulſo, & meo nomine cũ uniuerſo ſenatu, tum ſententia ſua condemnata, in hac urbe eſſe poſſet? ille uero eidem tẽpori, cui nos eidem furori, eiſdem conſulibus, eiſdem minis, inſidiis, periculis ceſſit. luctum nos hauſimus maiorem; dolorem ille animi non minorem.

COMMENTARIVS.

Deſignatus tribunus pl. *nonis Decembris: quem ſæpe diem ſibi glorioſum, reipublicæ ſalutarem Cicero nominat, de coniuratis in ſenatu dictæ ſententiæ ſunt: factoq́; in Catonis ſententiam ſenatus conſulto, in carcere necati. hinc apparet, quod in Pediano legitur, falſum eſſe magiſtratum iniiſſe tribunos pl. nonis Decembribus. nam deſignatum hic apparet fuiſſe tribunum M. Catonem, quo die dictæ ſententiæ ſunt de coniuratis: quẽ fuiſſe nonas Decẽbris, ex ea pro Flacco, ex epiſtola M. Bruti, è Saluſtio, & Plutarcho non dubie conſtat. primus autem magiſtratus dies tribunis pl. fuit, IIII. idus Decembris: quod à Dionyſio & Liuio cognouimus.* Sibi præſtandam:

dam: *ita grauem sibi inuidiam uidebat impendere, ut eam subire sine uitæ periculo non posset. subiit tamen, patria uitæ antelata.* A collega: *Q. Metello Nepote, qui, ut iniquam legem ferret, templum occupauit. non tulit autem, Catone cum uitæ periculo resistéte. Plutarchus in eius uita.* Adiit|tum periculum: *cum designatus tribunus pl. de coniuratis sententiam dixit. non enim, tum refero ad illum diem, cum collegæ restitit: ob ea, quæ sequuntur, Adiit ob caussam, quæ quanta fuerit, iam mihi dicere non est necesse. quæ de coniuratione Catilinæ dicta esse, facile coniicio.* Hæreret illa nihilo minus in rep. turpitudo: *nihilo minus omnia regia bona præconi subiecta ueniissent. cum enim, ut negocium illud Cyprium à Catone administraretur, lata lex est; iam regnum erat publicatum.* Quod ex malis boni posset in rep. peruenire: *malum fuit, insonti regi sine caussa suum eripere: bonum, de bonis illius coactam pecuniam in ærarium inferre. quod à Catone potius, integerrimo homine, quàm à quouis alio fieri, è rep. fuit.* Superiore anno: *Cæsare consule. quo anno, cum nihil more maiorum gereretur, Cæsare leges & auspicia negligente; Cato desperatione quadam in senatu non uenit.* Sententia sua: *cum enim pulsus est Cicero, tum damnari, & senatus uisus est, sententia Catonis. pulsus enim est ob coniuratorum necem. illi autem è senatus consulto, Ca*

tonis in sententiam facto, necati sunt. Cessit: *cum Cypriæ rogationi paruit, & in Cyprum profectus est.*

ORATIO.

His de tot, tantisq́; iniuriis in socios, in reges, in liberas ciuitates consulum querela esse debuit. in eius magistratus tutela reges, atque exteræ nationes semper fuerunt. ecquæ uox unquam est audita consulum? quanquam quis auderet, si maxime queri uellet? de Cyprio rege quererentur, qui me ciuem, nullo meo crimine, patriæ nomine laborantem, non modo stantem non defenderunt, sed ne iacentem quidem protexerunt? cesseram, si alienam à me plebem fuisse uultis, quæ non fuit, inuidiæ; si commoueri omnia uidebantur, tempori; si uis suberat, armis; si societas magistratuum, pactioni; si periculum ciuium, reip. cur, cum de capite ciuis, (non disputo, cuiusmodi ciuis) & de bonis proscriptio ferretur, cum & sacratis legibus, & XII tabulis sancitum esset, ut neque priuilegium irrogari liceret, neque de capite, nisi comitiis centuriatis, rogari, nulla uox est audita consulum? constitutumq́; illo anno est, quantum in illis duabus huius imperii pestibus fuit, iure posse per operas concitatas

quemuis

quemuis ciuem nominatim tribuni pl. consilio ex ciuitate exturbari? quæ uero promulgata illo anno fuerunt, quæ promissa multis, quæ conscripta, quæ sperata, quæ cogitata, quid dicam? qui locus orbis terræ iam nõ erat alicui destinatus? cuius negocii publici cogitari, optari, fingiq; procuratio potuit, quæ non esset attributa, atque descripta? quod genus imperii, quæ prouincia, quæ ratio aut auferendæ, aut conflandæ pecuniæ, non reperiebatur? quæ regio, ora ue terrarum paulo erat latior, in qua non regnum aliquod statueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum sibi, quod non habebat; aut redimendum, quod habebat, arbitraretur? quis prouinciam, quis pecuniam, quis legationem ab senatu petebat? damnatis de ui restitutio, consulatus petitio ipsis illi populari sacerdoti comparabatur.

COMMENTARIVS.

In socios, in reges, in liberas ciuitates: *in Pessinuntem, in Ptolemæum, in Byzantium. supra.* Quis auderet: *transit à parte ad totum, hoc est à consulibus ad omnes ciues. quis, inquit, in ciuitate contra P. Clodium, facinorosum hominem, & audacem mittere uocem, si maxime uellet, auderet? rursus à toto ad partem,*

hoc est ad consules, orationem conuertit. mihi, inquit, quia patriam à coniuratorum scelere uindicaram, laboranti, non modo ante discessum meum, sed ne post discessum quidem auxilio fuerunt. & metaphora, quæ fit per oppositionem, quam Aristoteles laudat, usus est. nam, stantem & iacentem, cum trallata sunt, tum etiam antitheta. Societas magistratuum: *inter consules & tribunum pl. ut illi de mea pernicie, cum lex rogaretur, conniuerent; hic prouincias, quas uellent, sceleris mercedem daret.* Sacratis legibus: *in Sacro monte latis, cum plebs à patribus secessit. Liuius, Dionysius, Cicero ipse pro C. Cornelio, Pedianus* 59. Priuilegium: *legem aduersus unum ciuem.* De capite: *cum caput diminuitur, hoc est cum aliquis ciuitate, ac libertate priuatur. ideo sæpe caput & fortunas Cicero coniungit: propterea quòd, quibus in caussis de capite, in iisdem fere de bonis agitur.* Comitiis centuriatis: *de his, & de omni comitiorum genere satis in libro de comitiis disputatum à nobis est. quod autem ad huius loci sententiam attinet: etsi, quid dicatur, apertum est; uerba tamen ex libro III. de legibus recitabo. Priuilegia, inquit, ne irroganto: de capite ciuis, nisi per maximum comitiatum, ne ferunto. & in eodem libro in extremo: Propterea quòd neque tributa capitis comitia rata esse possunt, neque ulla priuilegii. maximum comitiatum pro centuriatis comittis*

mitiis posuit: quòd his & maiores magistratus mandari, & summa quæque perfici solerent. Conscripta: *priuatim, & occulte, ut syngraphæ illæ cum Byzantiis exulibus, & legatis regiis factæ. pro domo sua.* Descripta? *unico uerbo duas res significat: primum, procurationum, quæ dabantur, multitudinem; ubi enim descriptio, ibi ordo; & ubi ordo, ibi numerus: deinde, Clodii infinitam licentiam, qui, quasi unus omnia teneret, ita, quæ cuique uellet, pro sua libidine describebat.* Quæ prouiucia: *ita omnes contrahendæ pecuniæ uias peruestigabat, ut prouincias nouas faceret, easq; improbis hominibus administrandas pretio traderet. huc illud spectat, quod est in ea pro domo sua. Imperia scribebantur noua iuuentuti.* Regnum aliquod: *ut nouas prouincias, ita noua regna Clodius ad conflandam pecuniam statuebat.* Ab senatu petebat? *à Clodio petebant omnes, non, ut mos erat, à senatu. pecunia enim, & legationes senatus consulto dabantur, prouinciæ uero primum senatus consulto, deinde lege curiata: nisi si quis, cum perferri legem curiatam non liceret, eo imperio, quod senatus lege Cornelia dabat, contentus, suo sumptu in prouinciam uellet ire. quod paucissimi fecerunt.* Damnatis de vi: *quos restitui leges uetabant, eos restituere Clodius cogitabat. & apparet, de ui damnatos solum uertisse: cum dicat, Restitutio. sed capitali de ui est intelligendum. nec enim*

omnis uis capitalis fuit. quod in libro de legibus oſtendimus. Conſulatus petitio : *forte hoc ſignificat in oratione pro domo ſua, cum ait: Imperia ſcribebantur noua iuuentuti.* Populari ſacerdoti : *P. Clodio: qui, ut Plutarchus & alii prodiderunt, libidinis cauſſa ad aras Bonæ deæ, quaſi ſacerdos eſſet, penetrauit. ridiculum Cicero, quæſiuit in re turpi. quod ab iis, qui de arte rhetorica ſcripſerunt, non modo conceditur, uerum etiam laudatur.* πολλάκις, *inquit Demetrius,* καὶ τὰ μὲν πράγματα ἀτερπῆ ἐστι φύσει, καὶ στυγνὰ, ὑπὸ δὲ τοῦ λέγοντος γίνεται ἱλαρά.

ORATIO.

Hæc gemebant boni, ſperabant improbi, agebat tribunus pl. conſules adiuuabant. hic aliquando, ſerius quàm ipſe uellet, Cn. Pompeius, inuitisſimis iis, qui mentem optimi ac fortisſimi uiri ſuis conſiliis, ac fictis terroribus à defenſione meæ ſalutis auerterant, excitauit illam ſuam non ſopitam, ſed ſuſpicione aliqua retardatam conſuetudinem reip. bene gerendæ. non eſt paſſus ille uir, qui ſceleratisſimos ciues, qui acerrimos hoſtes, qui maximas nationes, qui reges, qui gentes feras atque inauditas, qui prædonum infinitam manum, qui etiam ſeruitia uirtute, uictoriaq; domuiſſet, qui, omnibus bellis terra mariq; compresſis, imperium po

puli

puli R. orbis terrarum terminis definisset, remp. euerti scelere paucorum, quam ipse non solum consiliis, sed etiam sanguine suo sæpe seruasset: accesit ad caussam publicam: restitit auctoritate sua reliquis rebus: de præteritis quæstus est. fieri quædam ad meliorem spem inclinatio uisa est. decreuit senatus frequens de meo reditu kalendis Iun. dissentiente nullo, referente L. Mummio, cuius in mea caussa nunquam fides uirtusq; contremuit. intercessit Ligus iste nescio qui, additamentum inimicorum meorum.

COMMENTARIVS.

Serius, quàm ipse uellet: *excusat Pompeium, quòd à principio nefariis Clodij consiliis & actis obuiam non ierit. uoluisset enim obsistere: sed, ut Cæsari satisfaceret, suorum actorum dissolutionem metuenti, hominem nefarium furere in Ciceronem atque in ipsam rempublicam passus est.* Inuitissimis: *maxime consules intelligi, possumus existimare. nam in Pisonem, Vestræ fraudes, inquit, uestrum scelus, uestræ criminationes insidiarum mearum, illius periculorum, nefarie fictæ; &c.* Non sopitam: *non usque eò suam diligentiam & uigilantiam in tuenda republica Pompeius omisit, ut omnino publicæ caussæ indormiret, sed ut paululum conniueret.*

niueret. Sceleratisſimos ciues: *breui oratione omnes Pompeij laudes percurrit. ſceleratiſſimos ciues appellat, Cn. Carbonem, Cn. Domitium, Q. Sertorium: quorum unum in Sicilia, alterum in Africa, tertium Pompeius in Hiſpania uicit. Marcum etiam Brutum, Bruti illius, qui C. Cæſari manus intulit, in Gallia ciſalpina occidit. quem ipſum cum tribus ijs, quos nominaui, fortaſſe Cicero ſignificauit. Plutarchus, Valerius, epitome Liuij, alij. acerrimos autem hoſtes, & maximas nationes, non dubito quin intelligat Afros, Gallos, & Hiſpanos: qui odio quodam in populum Romanum impulſi, Carbonis & Sertorij partibus hæſerunt: pro lege Manilia. Quod autem ſequitur, Qui reges, qui gentes feras atque inauditas; manifeſte dictum apparet de Hiarba, Mithridate, Tigrane, deq; nationibus illis, quas, antea fama minus notas, Pompeius, dum fugientem Mithridatem perſequitur, tranſitum negantes uicit, & ad populi Romani ditionem adiunxit. unde illud in epiſtola quadam ad Atticum: Sampſicerame quid dices? uectigal te nobis in Antilibano conſtituiſſe, agri Campani abſtuliſſe? epitome Liuij, lib.* 101. *Plutarchus*. Prædonum: *Pompeius bellum aduerſus piratas, lege Gabinia ſibi demandatum, undequinquageſimo die feliciſſime confecit. pro lege Manilia, Plutarchus, & alij*. Qui etiam ſeruitia: *ſerui-*

tia re uera non Pompeius, sed M. Crassus deuicit. sed eam laudem Cicero sæpe ad Pompeium conatur transferre; cum dicat, aduentante Pompeio seruilem manum timore consternatam, nullo labore à Crasso esse deuictam. Testis est, inquit pro lege Manilia, iterum, & sæpius Italia: quæ cum seruili bello tetro periculosoq; premeretur, ab hoc auxilium absente expetiuit: quod bellum expectatione Pompeij attenuatum atque imminutum est, aduentu sublatum ac sepultum. & dixit, Etiam: quasi, contra quàm uidetur: cum aliter homines existiment; quia seruile bellum duce Crasso confectum est. hinc illud libro I. ad Atticum de Crasso: Qui mihi laudem illam eo minus deberet, quòd meis omnibus litteris in Pompeiana laude perstrictus esset. Virtute uictoriaq;: *non, Virtute, seruili bello demonstrata; aut, Victoria, de seruis relata; sed, Virtute, quam superiore bello, aduersus Mithridatem & Tigranem gesto, iam ostenderat; Victoria, quam eo bello consecutus erat: cuius uirtutis uictoriæq; opinione ac fama fractos esse, ac perturbatos seruilis exercitus animos significat: ut deinde Crasso non difficilis uictoria fuerit. cur autem neque uirtutem sine uictoria, neque uictoriam sine uirtute posuit, sed alteram cum altera coniunxit? quia neque semper, qui uirtute præditi sunt imperatores, hostem uincunt: neque, qui uincunt, ij semper uirtute excellunt*

cellunt. itaque cum uirtutem & uictoriam nominamus, summam & absolutam laudé exprimimus. alioqui neque uirtus imperatoris in bello sine fortuna, neque fortuna sine uirtute laudatur. Domuisset: *caute, nec sine industria posuit hoc uerbum. non enim à Pompeio uicta seruitia, sed illius aduentu compressa debilitataq; sunt. Vicisset, igitur, aut, Debellasset, perspicue falsa erant: Domuisset, ut falsum refelli non potest.* Omnibus bellis: *Africano, transalpino, Hispaniensi, Mithridatico. de tribus enim orbis partibus Pompeius triumphauit, uicto in Africa Carbone, in Hispania Sertorio, in Asia Mithridate.* Orbis terrarum terminis: *ὑπερβολικῶς: non enim uniuersus terrarum orbis, sed et maior, & nobilior pars imperio populi Romani tenebatur.* Sanguine suo: *cum, bello Sertoriano, Sucronensi prœlio uulnus acceperit. Plutarchus in Sertorio, et Pópeio. Appianus libro* I. Auctoritate sua: *nó dixit, potestate; quia priuatus erat. est enim magistratus potestas, priuati uero hominis auctoritas. sic infra, Princeps, inquit, P. Lentulus auctoritate ac sententia sua caussam suscepit: quia nondum consulatum inierat Lentulus, sed designatus erat.* L. Mummio: *tribuno pl.* Nunquam: *nam & antequam Cicero iret in exilium, cum alia præstitit officia, tum populo persuasit, ut tanquam in publica calamitate uestem mutaret. hoc*

apud

apud Dionem libro 38. ſcriptum eſt. idem Mummius uidetur & ad ſenatum de ueſtitu mutando retuliſſe. quod ex illis uerbis, quæ in hac ipſa oratione ſunt, coniicio: Vir incredibili fide, magnitudine animi, conſtantia L. Mummius ad ſenatum de republica retuli; ſenatusq́; frequens ueſtem pro mea ſalute mutandam cenſuit. Fides uirtusq́;: *Fides & uirtus, propterea dicit; quia pro amico non ſatis eſt uelle, niſi audeas; & multos, quibus animus non deeſt, fides & uoluntas deficit.* Contremuit: *in periculis. poetice magis, quàm oratorie, dictum. nam hoc uerbum potius in animalia conuenit. quòd ſi dixiſſet, L. Mummium, quia fide, ac uirtute eſſet ſingulari, nunquam in ſua cauſſa contremuiſſe: proprie dixiſſet, nõ tamẽ, ut græco uerbo utar, ἐνεργητικῶς. propriũ igitur, quo res ſignificatur omiſit: trãslatũ quo ſignificatur ſimul et augetur, uſurpauit.* Ligus iſte neſcio qui: *Aeliũ Ligurẽ ſignificat: et in ambigua nominis ſignificatione ludit. nam Ligus et gentis Aeliæ cognomen eſt: et hominẽ in Liguria natũ demonſtrat. notat igitur ignobilitatẽ, cũ ait, Ligus iſte neſcio qui. et, Ligus, nõ ut familiæ Romanæ cognomẽ, ſed ut nationis nomen poſuit. ſupra, et pro domo ſua, de aruſpicum reſponſis.* Additamentum: *quia cum nouem tribunos pl. ante diſceſſum ſuum Cicero habuiſſet, poſt diſceſſum Ligus iſte ex eo numero defluxit, ſeq́; ad Clodij partes addidit.*

ORATIO.

Res erat & caussa nostra eo iam loci, ut erigere oculos, & uiuere uideretur. quisquis erat, qui aliquam partem in meo luctu sceleris Clodiani attigisset, quocũque uenerat, quod iudiciũ cunque subierat, damnabatur. inueniebatur nemo, qui se suffragium de me tulisse confiteretur. decesserat ex Asia frater meus magno squalore, sed multo etiam maiore mærore. huic ad urbem uenienti tota obuiã ciuitas cũ lacrymis gemituq; processerat: loquebatur liberius senatus: cõcurrebãt equites R. Piso ille, gener meus, cui fructum pietatis suæ neque ex me, neque à populo R. ferre licuit, à propinquo suo socerum suum flagitabat: omnia senatus reiiciebat, nisi de me primum consules retulissent. quæ cum res iam manibus teneretur; & cum consules prouinciarum pactione libertatem omnem perdidissent; qui cum in senatu priuatim, ut de me sententias dicerent, flagitabãtur, legem illi se Clodiam timere dicebant: cum hæc non possent iam diutius sustineri, initur consilium de interitu Cn. Pompeii. quo patefacto, ferroq; deprehenso, ille inclusus domi tam diu fuit, quàm diu inimicus meus in tribuna

tu

tu. de meo reditu octo tribuni promulgarunt. ex quo intellectum eſt, non mihi abſenti creuiſſe amicos, in ea preſertim fortuna, in qua non nulli etiam, quos eſſe putaueram, non erant, ſed eos uoluntatem ſemper eandem, libertatem non eandem ſemper habuiſſe. nam ex nouem tribunis, quos tunc habueram, unus me abſente defluxit, qui cognomen ſibi ex Aeliorum imaginibus arripuit, quo magis nationis eius eſſe, quàm generis, uideretur. hoc igitur anno, magiſtratibus nouis deſignatis, cum omnes boni omnem ſpem melioris ſtatus in eorum fidem conuertiſſent, princeps P. Lentulus auctoritate ac ſententia ſua, Piſone & Gabinio repugnantibus, cauſſam ſuſcepit; tribuniſq; pl. octo referentibus, præſtantisſimam de me ſententiam dixit. qui cum ad gloriam ſuam, atque ad ampliisſimi beneficii gratiam magis pertinere uideret, cauſſam illam integram ad ſuum conſulatum reſeruari; tamen rem talem per alios citius, quàm per ſe tardius, confici malebat.

COMMENTARIVS.

Qui aliquam partem in meo luctu &c. *qui de mea pernicie cum Clodio ſenſiſſet*. Quod iudicium cunque: *ſic et Terentius diſiunctè locutus*

cutus est: Cum quibus erat cunque una, his sese dedere. Damnabatur: *deesse uerbum suspicor. nam cum duas res proposuerit, Quocunque uenerat, quod iudicium cunque subierat: quorum alterum de Clodianis candidatis, alterum de ijsdem aut accusatoribus, aut reis dictum est: consentaneum erat, ut duobus item uerbis sententiam clauderet, sic, repudiabatur, & damnabatur: ut et repulsam, & damnationem demonstraret. in quo ne quis me inani coniectura ductum uaticinari & insanire putet: locũ recitabo ex oratione pro domo sua, qui meam opinionem satis, ut opinor, comprobabit. sic igitur in ea scriptum est. Itaque cum tu florens ac potens per medium forum popularis uolitares: amici illi tui, te uno amico tecti et beati, qui se populo commiserant, ita repellabantur, ut etiam Palatinam tuam perderent: qui in iudicium uenerant, siue accusatores erant, siue rei, te deprecante damnabantur. Satis ne patet ex his uerbis, & de ijs, qui magistratum peterent, & de ijs, qui in iudicium uenirent; Ciceronem intelligere? ibidem, paucis interiectis uersibus, hæc sequuntur. De hac igitur lege dicimus, quæ iure rogata uideatur: cuius quam quisque partem tetigit, digito, uoce, præda, suffragio; quocunque uenit, repudiatus, conuictusq; discessit. Repudiatus, inquit, à populo; coniuctus, in iudicio. non temere igitur mutilum esse locum suspicamar; et ante uerbum,*

Damna-

Damnabatur, scribendum, Repudiabatur, aut, Repellebatur. utroque enim uerbo eadem de re usum esse Ciceronem in ea pro domo sua, demonstratum est. Inueniebatur nemo &c. *cum enim Clodij amicos à populo repudiari, à iudicibus damnari uiderent; negabant omnes suffragium se tulisse in illa rogatione, quam de me Clodius tulerat.* Ex Asia: *minore: quam proconsulari imperio per triennium rexerat.* Squalore: *colendi corporis curam omittimus in dolore. inde squalor, perculsi animi signum.* Mærore: *mærore hic pro animi solicitudine manifeste posuit. alibi mærorem in corpore, dolorem in animo significat, ut ad Atticum in quadam epistola: Mærorem minui: dolorem non potui, nec, si possem, uellem.* Loquebatur liberius senatus: *liberius, quàm ratio temporum, aut consulum uoluntas ferret.* Cui fructum &c. *quia perijt ante reditum Ciceronis.* Neque à populo R. *quia, si uixisset, honores ei petenti populus R. memor pietatis in meo casu declaratæ, studiosissime mandasset.* A propinquo suo: *Pisone consule.* Iam manibus teneretur: *metaphora sumpta ab ijs, qui eos, quos fugientes insecuti erant, assecuti, manibus prehensos tenent. item, inquit, mea res cum in manibus iam esset, cum à senatu & à bonis summo studio ageretur; initur consilium de interitu Cn. Pompeij.* Priuatum: *à priuatis senatoribus,*

de mea salute laborantibus. Legem Clodiam: *in qua caput hoc erat, ne quis de Ciceronis reditu referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret in sententiam, ne scribendo adesset. post reditum in senatu, & ad Att.* Ferro deprehenso: *in uestibulo senatus, in templo Castoris. nam uestibulum templi pars fuit. atque hoc aperte in oratione pro Milone significatur his uerbis. Comprehensus est in templo Castoris seruus P. Clodij, quē ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. extorta est confitēti sica de manibus. caruit foro Pōpeius postea, caruit senatu, caruit publico; ianua se ac parietibus, non iure legum iudiciorumq;, texit. & infra. Insidiator erat in foro collocatus, atque in uestibulo ipso senatus. & in eadē infra: Quando illius postea sica conquieuit? hæc insidiata Pompeio est. Quem locum exponens Pedianus, Pisone, inquit, & Gabinio consulibus, pulso Cicerone in exilium, cum III. idus Sextilis Pompeius in senatum uenit, dicitur, seruo P. Clodij sicam excidisse. eaq; ad Gabinium consulem delata, dictum est, seruo imperatum à P. Clodio, ut Pompeius occideretur. Pompeius statim domum rediit. ex eo domi tenus. Et in ea in Pisonē: Deprehensus cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompeium interimendum collocatum fuisse constabat. Dixit, Ad senatum, quia deprehensus erat in uestibulo senatus: ut in ea pro Milone. et*
pro

pro domo sua, Cn. Pompeium, inquit, foro, curiaq; priuauit, domumq; coniecit. Ex quo intellectum est &c. *si quis animum in sententiam diligenter intendat, deesse negatiuam particulam intelliget. nam quia de reditu Ciceronis octo tribuni pro mulgarunt, cum eorum antea ferenti legem Clodio intercessisset nemo; poterat aliquis, absenti Ciceroni creuisse amicos, existimare. quod falsum esse arguit. non, inquit, mihi amici creuerunt, sed, cum antea idem pro me uoluissent, non idem tamen ausi sunt. & ipse se exponit, cum infert. Nam ex nouem tribunis, quos tunc habueram, unus me absente defluxit. legendum igitur sic opinor. ex quo intellectum est, non mihi absenti creuisse amicos, &c.* Ex Aeliorum imaginibus: *imagines maiorum seruabantur, cum inscriptione prænominis, nominis, cognominis. dicit igitur; Aelium, cum inscriptiones imaginum perlegisset, inde cognomen Liguris accepisse: quo gente Aeliam usam esse iam diximus. quod etsi ob eam caussam fecit, ut ab illis Aelijs Liguribus, clarissimis uiris, originem uideretur ducere: tamen, contra quàm ille putauerat, euenisse ait Cicero, ut ex illo cognomine potius ex Ligurina natione, quàm ex Aelia gente, putaretur esse.* Princeps P. Lentulus: *consules enim designati primo loco sentẽtiã dicebant. qua de re in libro de senatu dictũ est.* Auctoritate: *quã habebat,*

& quia magistratus gesserat, et quia consul erat designatus. est enim in eo, qui magistratum gerit, potestas, in eo, qui gesturus est, auctoritas. itaque in oratione in Pisonem de Q. Metello consule designato dixit: Ille designatus consul, cum quidam tribunus pl. suo auxilio magistros ludorum ludos contra senatus consultum facere iussisset, priuatus uetuit, atque id, quod nondum potestate poterat, obtinuit auctoritate.

ORATIO.

Hoc interim tempore P. Sextius, iudices, designatus iter ad C. Cæsarem pro mea salute suscepit. quid egerit, quantũ profecerit, nihil ad caussam. equidem existimo, si ille, ut arbitror, æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum; sin iratior, non multum. sed tamen sedulitatem, atque integritatem hominis uidetis. Ingredior iam in Sextii tribunatum. nam hoc primum iter designatus reip. caussa suscepit. pertinere & ad concordiam ciuium putauit, & ad perficiendi facultatem, animum Cæsaris à caussa non abhorrere. Abiit ille annus. respirasse homines uidebantur, nondum re, sed spe reip. recuperandæ. exierunt malis ominibus, atque execrationibus duo uulturii paludati: quibus utinam ipsis euenissent ea, quæ tum homines precabantur; neque nos prouin-

prouinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syria, & cohortes optimas perdidissemus. ineunt magistratum tribuni pl. qui omnes de me promulgaturos confirmarant. ex his princeps emitur ab inimicis meis is, quem homines in luctu irridentes Gracchum uocabant; quoniam id etiam fatum ciuitatis fuit, ut illa ex uepretulis extracta nitedula remp. conaretur arrodere. alter uero, non ille Serranus ab aratro, sed ex deserto Gauii Oleli horreo, calatis granis, in
* Calatinos ac Lelios insitus, subito, nominibus in tabulas relatis, nomen suum de tabula sustulit.

COMMENTARIVS.

Designatus; *non paucis in libris manuscriptis legitur, iudex designatus, sed mendose. nam Sextium significat Cicero non iudicem designatum, sed tribunum pl.: quod nemini, qui paulo sit humanior, ignotum existimo; cum tribunus pl. fuerit Sextius eodem anno, quo P. Lentulus consul: ut, eodem anno designatum utrunque fuisse, necesse sit. mendi caussa fuit, quòd, Designatus, unica dictio posita est, magistratus nomine prætermisso.* Equidem existimo; *plus est in hac periodo artificij, quàm fortasse aliquis opinetur. cum enim, ut Sextij beneficium in se maximum ostenderet, quod quidem ab hac narratione, & ab*

ipsa caussa alienum non erat; posset dicere, iter illius in Galliam ad Cæsarem magnopere fructuosum fuisse: non dicit tamen, & de industria rem implicat, ut neque affirmet, neque neget: callide sane, & ingeniose. nam, si profecisse eo itinere affirmaret; Cæsarem sibi antea fuisse inimicum ostenderet: quod pugnaret cum illis uerbis, quæ supra posuit, cum dixit: Ipse autem Cæsar, quem maxime ignari homines ueritatis mihi esse iratum putabant, erat ad portas. Sin profecisse Sextium negaret, uel quòd iratum Cæsarem non inuenerit, uel quòd ita iratum, ut placari non potuerit; inanem, & inutilem illam profectionem significaret. cum igitur ad utranque partem offensionem uideret, quò incurrere, uel si affirmaret, uel si negaret, cogeretur: ad artem confugit; rationemq́;, ut neque affirmaret, neque negaret, iniuit, hanc scilicet, ut dubitatione, quæ inter affirmationem & negationem media est, uteretur. dixit igitur, Equidem existimo, si ille, ut arbitror, æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum; sin iratior, non multum. Verum dubitabit aliquis: cur, cum Sextij profectionem Cicero neque fructuosam uelit ostendere, neque negare; tamen potius in eam partem inclinat, ut neget, quàm ut affirmet? imminuit enim dubitationem, cum ait, ut arbitror. Respondeo. quia nihilo minus laudatur Sextius, etiam si nihil profecerit. uoluntas

enim

enim ipsa, & sedulitas laudabilis est. Pendet autem potius Cicero in hanc partem, in qua ita Cæsari gratificatur, cum sibi æquum fuisse indicat, ut Sextij tamen laudē non imminuat; quàm in eam, in qua, si Cæsarem iratum fuisse significaret, Sextij quidem in se beneficium augeret, utilitate profectionis illius demonstrata, uerum Cæsaris animum posset offendere: cum in amicitia præteriti odij commemoratio displiceat. Sedulitatem: *quòd iuerit ad Cæsarem.* Integritatem: *quòd in Ciceronem, hoc est in ipsam rempublicam, optime fuerit animatus. laborem enim pro eo, quem non diligit, nemo fere suscipit.* Concordiam ciuium: *nam si cum Clodio consentiret Cæsar, haud paulo plus in restituendo Cicerone contentionis fuisset. caussam autem Ciceronis nō aperte Cæsar iuuit, ne Clodium, hominem popularem, & factiosum, contra se irritaret: iuuit tamen, ut illa uerba demonstrant in epistola ad Lentulum: Sese, quæ de mea salute egisset, uoluntate Cæsaris egisse, ipsum meum fratrē testatus est.* Ille annus: *quo Piso et Gabinius consules fuerūt.* Exierunt: *in prouincias euntes, Piso in Macedoniam, Gabinius in Syriā.* Vulturii: *Vultures inter infausti ominis animalia numerantur. sic Piso, & Gabinius, quasi mali ominis aues, calamitatem reipublicæ, quæ consecuta est, portendere uidebantur.* Neque nos: *significat, non ipsis euenisse ea, quæ ho-*

mines exeuntibus precabantur, sed reipublicæ. de prouinciis consularibus, in Pisonem. Ineunt magistratum: IIII. *Idus Decembris. Dionysius, Liuius.* Gracchum uocabant: *Gracchus & Quinctiæ gentis, & Semproniæ cognomen fuit. hic Numerium Quinctium, de quo infra mentio fit, significat: & cognomen Gracchi ad irrisionem transfert: quòd in homine sibi inimico, nec alioqui satis insigni, tam honorificum cognomen non libenter agnoscat. forte autem ille, qui se Ti. Graccho natum simulabat, ex cognomine occasionem arripuit, quòd Gracchus uocaretur: quanquam non esset è Semproniis, sed è Quinctiis. appellat enim eum Quinctium scriptor libri de uiris illustribus: & Valerius Maximus duobus libris, III. & IX. ter Equitiū nominat: etsi nō Valerii, sed librarii mendū puto fuisse: cum, Quinctius, non Equitius, uideatur legendum. eundem & Cicero in oratione pro C. Rabirio perduellionis reo Gracchum uocat.* Nitedula: *uenuste cum perpusillo animali nitedula Numerium comparat, ut contemptissimum & infimæ sortis hominem significet, qui rempublicam tamen, fato quodam, læserit.* Alter: *emitur.* Serranus: *de Sex. Atilio Serrano loquitur. quem ne putetis, inquit, Caio illi Serrano, quem serentem dati honores inuenerunt, cui à serendo agro cognomen est inditum, præstantissimo uiro, similem esse. non hic ab illo Serrano, cuius*

cognomen

cognomen refert, originem ducit: ſed, cum Gauii cuiuſdam Oleli filius eſſet, ab inopi ac uacuo patris horreo in Atiliam familiam per adoptionem tranſiit. quòd quaſi iure quodam factum eſt. nam cum in deſerto illo Gauii horreo ita pauca grana eſſent, ut calarentur, hoc eſt uoce numerarentur: (paucitas enim menſuram non requirebat:) merito hic eius filius à calatis granis in eam familiam, quæ Calatini cognomen habet, inſitus eſt. fuiſſe autem è gente Atilia Calatinos, uetera monumenta declarant. Ac Lelios: *Atilios, rectius: è qua gente Calatini fuere.* Subito, nominibus in tabulas relatis: *ſubito, dixit, quaſi nemo ita fore exiſtimaſſet: cum Atilia illuſtri gente Gauius, homo teterrimus ac turpiſſimus, minimè dignus iudicaretur. uel, ſubito, quaſi occulte, & fraude aliqua in Atiliam gentem irrepſerit.* In tabulas: *quo in libro Gauii nomen, cum prænomine, & cognomine, fuerat; ex eo libro priora nomina ſuſtulit; & repoſuit, Sex. Atilius Serranus. nomina autem hic Cicero dixit, pro prænomine, nomine, cognomine. quo modo & Plutarchus tria nomina dixit eſſe, Marcus, Tullius, Cicero: quorum primum prænomen, alterum nomen, tertium cognomen proprie uocantur. alibi nomen uſurpatur pro familia.* Nomen ſuum: *Gauius. uel, ſi nomen et hic prolixius accipias, Gauius Olelus cum eo prænomine, quo ante uſus erat, de tabula ſuſtulit.*

ORA-

ORATIO.

VENIVNT kalendæ Ian. uos hæc melius ſcire poteſtis: equidem audita dico: quæ tum frequentia ſenatus, quæ expectatio populi, qui concurſus legatorum ex Italia cuncta, quæ uirtus, actio, grauitas P. Lentuli conſulis fuerit, quæ etiam collegæ eius moderatio de me: qui cum inimicitias ſibi mecum ex reip. diſſenſione ſuſceptas eſſe dixiſſet, eas ſe patribus conſcriptis dixit, & temporibus, & reip. permiſſurum. tum princeps rogatus ſententiam L. Cotta, dixit id, quod digniſſimũ rep. fuit; nihil de me actum eſſe iure, nihil more maiorum, nihil legibus: non poſſe quenquam de ciuitate tolli ſine iudicio: de capite non modo ferri, ſed ne iudicari quidem poſſe, niſi comitiis centuriatis: uim fuiſſe illam, flammam quaſſatæ reip. perturbatorumq́; temporum, iure, iudiciisq́; ſublatis: magna rerum permutatione impendente declinaſſe me paululum, & ſpe reliquæ tranquillitatis præſentes fluctus, tempeſtatemq́; fugiſſe: quare, cum abſens remp. non minus magnis periculis, quàm quodam tempore præſens, liberaſſem, non reſtitui me ſolum, ſed etiam ornari à ſenatu decere. diſputauit etiam multa prudenter: ita de me il-

lum

lum amentisſimum, & profligatisſimum hoſtē pudoris, & pudicitiæ ſcripſiſſe, quæ ſcripſerat, iis uerbis, rebus, ſententiis, ut, etiam ſi iure eſſet rogatum, tamen uim habere non poſſet: quare me, qui nulla lege abeſſem, non reſtitui lege, ſed reuocari ſenatus auctoritate oportere. hunc, nemo erat, quin uerisſime ſentire diceret. ſed poſt eum rogatus Cn. Pompeius, approbata laudataq; Cottæ ſententia, dixit, ſeſe ocii mei cauſſa, ut omni populari concitatione defungerer, cenſere, ut ad ſenatus auctoritatem populi quoque R. beneficium erga me adiungeretur.

COMMENTARIVS.

Kalendæ Ian. *quo die magiſtratum conſules inibāt.* Melius ſcire: *nam ego tum aberant: uos affuiſtis.* Frequentia ſenatus: *cum eo die de Cicerone actum iri Lentulo conſule non ignorarent.* Moderatio: *cum enim Q. Metellus & P. Clodij frater eſſet, & inimicitias cum Cicerone exercuiſſet, qui etiā tribunus pl. conſulatu abeuntem cōcionis habendæ poteſtate priuarat: tamen, Lentulo referente, moderatione quadam uſus, ſeſe continuit, inimicitiis reipublicæ remiſſis.* Et temporibus, & reip. *malim, & temporibus reipublicæ: quòd reipublicæ tempora ita ferrent. aut, ſi lectionem impreſſam retinemus, additum, Et reipublicæ, à Cicerone putandum eſt, ut quaſi*

exponeret

exponeret illud, *Et temporibus*, *quæ enim tempora*, *nisi reipublicæ*, *potuit intelligere?* Princeps: *non, quòd esset è consularibus antiquissimus: nam triennio ante illum P. Seruilius Isauricus consul fuerat: sed antiquissimus eorum consularium, qui tum erant in senatu. opinor enim, eo die Isauricum non affuisse, nondum autem designatos consules fuisse, qui sententias primi rogabantur, satis liquet, cum essent calendæ Ianuarij.* Nihil de me &c. *hoc scripsit & in oratione pro domo sua, & de legibus libro* III. More maiorum: *qui optimis reipublicæ temporibus ualuit ut lex. de legibus libro* II. Non modo ferri: *si ferenda lex de capite; ferri centuriatis comitiis necesse fuit: sin non dico ferenda lex, sed, quod iustius uidetur, ante iudices de capite ciuis disceptandum; neminem, nisi populum Romanũ centuriatim coactum, oportuit iudicare. dicuntur autem comitia non modo cum ad magistratus creandos, sed etiam cum ad legem sciscendam, aut de ciue iudicandum populus conuenit. quod in libro de legibus demonstratum est.* Flammam quassatæ reipublicæ: *quid simile est inter, Flamma, et Quassatæ? uitium hic uidebitur imperitis: quia duorum generum in eadem periodo metaphoræ damnantur. uerum, non est uitium, sed est potius absolutæ metaphoræ lumen et ornamentum. tunc enim est perfecta metaphora, cum & caussam simul, & quod ex caussa fit, complectitur:*

ctitur: ut si dicas: Ex illo morbo languet respublica: fructus uberrimos ex his seminibus licet expectare: in tempestate reipublicæ naufragium fecit. item hic, cum ex motu uehementi excitetur ignis, recte, & eleganter, quassata republica flammam illam, qua ipse perustus est, extitisse demonstrat. Impendente: *pulcherrima tralatio, Impendente, Declinasse, Tranquillitatis, Fluctus, Tempestatem. nam, Fugisse, neque cum hac una metaphora conuenit: dicimus enim &, flammam fugit illorum temporum; & communem ciuitatis pestem fugit: neque ad metum impendentis rei duntaxat, sed ad ea quoque, quæ æquo loco sunt, accommodatur.* Absens: *quia discessit, ne inter ciues cōtentio excitaretur.* Præsens: *cum in consulatu meo exortam & erumpentem coniurationem compressi, atque extinxi.* Verbis, rebus, sententiis: *lex infirmatur à se ipsa, cum in ea, quod non licet, scriptum est. in oratione pro domo sua.* Etiam si iure: *: etiam si de mea pernicie iure rogaretur, ipsa tamen scriptione uim legis amitteret.* Cn. Pompeius: *secundo loco rogatus est dignitatis caussa, non quòd esset post Cottam consularium uetustissimus. nam ante illum consulatum gesserant, qui tum uiuebant, M. Lucullus, & L. Gellius. nisi si, non eo die fuisse eos in senatu, aliquis dixerit.* Defungerer: *liberarer: ne quis tribunus pl. aliquádo concitandi in me populi occasionem*

casionem haberet, quia me, lege eiectum, sine lege restitui non potuisse diceret.

ORATIO.

CVM omnes certatim, aliusq; alio grauius, atque ornatius de mea salute dixisset, fieretq; sine ulla uarietate discesio: surrexit, ut scitis, Atilius hic Gauianus: nec ausus est, cum esset emptus, intercedere: noctem sibi ad deliberandum postulauit. Clamor senatus, querelæ, preces, socer ad pedes abiectus. ille se affirmare postero die moram nullam esse facturũ. creditum est: discessum est. illi interea deliberatori merces, longa interposita nocte, duplicata est. cõsecuti dies pauci omnino Ianuario mense, per quos senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil, nisi de me. cum omni mora, ludificatione, calumnia, senatus auctoritas impediretur, uenit cõsilii de me agendi dies, VIII. kal. Febr. princeps rogationis, uir mihi amicissimus, Q. Fabricius templum aliquanto ante lucem occupauit. quietus eo die Sextius, is qui est de ui reus. actor hic defensorq; caussæ meæ nihil progreditur, consilia expectat inimicorum meorum. quid illi, quorũ consilio P. Sextius in iudiciuꝫ uocatur, quo se pacto gerũt? cum forum, Comitium, curiam multa de nocte

noćte armatis hominibus, ac seruis ple-
risque occupauissent; impetum faciunt in Fabricium; manus afferunt; occidunt non nullos; uulnerant multos; uenientem in forum uirum optimum, & cõstantissimum, M. Cispium, tribunum pl. ui depellunt; cædem in foro maximam faciunt; uniuersiq; districtis gladiis, & cruentis, in omnibus fori partibus fratrẽ meũ, uiuum optimũ, fortissimũ, meiq; amantissimũ, oculis quærebant, uoce poscebant.

COMMENTARIVS.

Grauius, atque ornatius: *sententias, et uerba significat: quibus eloquentiam definimus. non enim eloquens est, cuius in oratione aut sententiarum grauitas, aut uerborum elegantia desideratur.* Vt sciatis: *uel, ut sciatis, in contemptum Atilij: uel, ut scitis, lege: quia dixit iam, uos hæc melius scire potestis.* Gauianus: *uetus nomen in anus producebant ij, qui adoptabantur. quod alibi quoque docuimus.* Socer: *Cn. Oppius. post reditum ad Quirites, & ad Atticum libro* IIII. Longa noćte: *mense Decembri.* Dies pauci: *quia nec à kalendis Ianuarii ad* XVIII. *kal Febr. quotidie senatum haberi licet, propter dies comitiales; nec unquam à* XVIII. *kal. Febr. ad kalendas Febr. propter legem Pupiam. epist. fam. lib.* I. *ad Quinctum fratrem lib.* II. Calumnia: *cum falsa quædam ad moram interponendam afferrentur.*

ferrentur. sic epistola 1. ad Lentulum, Calumniam religionis, dixit, cum falsam religionis inductionem significaret. Senatus auctoritas: *alibi senatus auctoritas dicitur ea, quæ ne senatuscosultum esset, tribunorum pl. intercessione factum erat. de quo diximus in libro de senatu. hic, senatus auctoritas, est senatus summa uoluntas: cum senatus consultum de Ciceronis reditu factum cunctus senatus magnopere uellet. impediebatur autem mora; ut, cum Atilius noctem sibi ad deliberandū postulauit: ludificatione; ut, cum promisit se postero die moram nullam esse facturum, nec tamen, quod promiserat, præstitit: calumnia; ut, cum falsæ caussæ differendi gratia pro ueris adducerentur.* Venit consilii de me agendi dies: *promulgata enim lege, expectauerat Fabricius, ut trinundinum præteriret. nó enim ante legem ferre licebat. &, Consilii agendi, dixit, pro populi conuocandi, ut promulgata lex ferretur. proprie enim de creādis magistratibus comitia dicuntur; de sciscendis legibus, de ciuibus iudicandis, καταχρηστικῶς: contraq́;, de legibus, & de ciuibus consilium proprie uocatur; de magistratibus, non item. sic in ea post reditum in senatu, Legem, inquit, tribunus pl. tulit, ne auspiciis obtemperaretur; ne obnunciare consilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret.* Templum: *augurata loca templa dicebantur: ob id puto hic templi nomine Rostra significari. quod*

ne nouum, & insolens uideatur, uerba subscribemus, quæ sunt in oratione in Vatinium: cum L. Vectium, ait, in concionem produxeris; indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo, ac loco collocaris. Præterea in hac ipsa pro Sextio, tribunos pl. ferro è Rostris expulsos à Clodio, tradit: cum Q. Fabricium manifeste significet. Hic: *non Sextius, sed Fabricius. cum enim dicat, Hic nihil progreditur: consilia expectat inimicorum meorum: hæc ad Fabricium pertinere, dubium non est: siquidem & de eodem paulo post illa uerba subiunguntur: Nullo uerbo facto, nulla concione aduocata, nulla lege, concitatam nocturnam seditionem quis audiuit?* Quid illi: *de Clodianis dici manifestum est. accusatum enim à Milone Cladium, quòd cædem cum gladiatoribus in foro fecisset, Dio libro* XXXIX. *scriptum reliquit & de gladiatoribus, quos Appius prætor Clodio fratri commodauit, infra bis significatur.* M. Cispium: *in oratione post reditum in senatu legitur, Mosopius: cum legendum sit, ut quidem ego arbitror, M. Cispius. & in oratione pro Plancio, pro, Crispio, non dubito quin reponendum sit, Cispio: primum, quòd Crispiam familiam inter Romanos nominatam non inueni: deinde, quòd, cum in oratione pro Plancio bene de se meritum appellet, conuenire hoc in M. Cispium, qui tribunus pl. Ciceronis caussam tutatus erat, merito uidetur: postremo, quòd, cum in eadem pro Plan*

cio, simultates eum, quas cum ipso habuerat, deposuisse dicat, suæq; salutis non modo non oppugnatorem, sed etiam defensorem fuisse; hoc ipsum quoque in Cispium optime quadrat: de quo sic in ea post reditum in senatu: Quid M. Cispius? (sic enim potius, ut dixi, quàm, Mosopius, lego) cui ego ipsi, parenti, fratriq; eius sentio quantum debeam: qui, cum mea sententia uoluntas eorum in priuato iudicio esset offensa, publici mei beneficii memoria priuatam offensionem obliterauerunt.

ORATIO.

QVORVM ille telis libenter in tanto luctu, ac desiderio mei, non depugnandi, sed moriendi caussa, corpus obtulisset suum, nisi suam uitam ad spem mei reditus reseruasset. subiit tamen uim illã nefariã consceleratorum latronum: & cũ ad fratris salutem à populo R. petendam deprecandamq; uenisset, pulsus è Rostris, in Comitio iacuit, seq; seruorũ & libertorum corporibus obtexit, uitamq; tum suam noctis, & fugæ præsidio, non iuris, iudiciorumq; defendit. meministis tum iudices corporibus ciuium Tiberim compleri, cloacas referciri, è foro spongiis effingi sanguinem: ut omnes tantam illam copiam, & tam magnificum apparatum non priuatum, aut plebeium, sed patricium, & prætorium esse arbitrarentur: nihilq;

hilq; neque ante hoc tempus, neque hoc ipso turbulentisſimo die criminationis eſſe in Sextium. atqui uis in foro uerſata eſt. certe: quando enim maior? lapidationes perſæpe uidimus; non ita ſæpe, ſed nimium tamen ſæpe gladios; cædem uero tantam, tantos aceruos corporum extructos, niſi forte illo Cinnano, atque Octauiano die, quis unquam in foro uidit? qua ex concertatione animorum? nam ex pertinacia, aut conſtantia interceſſoris oritur ſæpe ſeditio, culpa, atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione propoſita; oritur ex concertatione magiſtratuum; oritur ſenſim ex clamore primum, deinde aliqua diſſenſione concionis; uix, ſero, & raro ad manus peruenitur: nullo uero uerbo facto, nulla concione aduocata, nulla promulgata lege, concitatam nocturnam ſeditionem, quis audiuit? an ueriſimile eſt, ut ciuis R. aut homo liber quiſquam cum gladio in forum deſcenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, præter eos, qui ab illo peſtifero, ac perdito ciue iampridem reip. ſanguine ſaginantur?

COMMENTARIVS.

ſeruorum, & libertorum: *ſi ita legas, ſeruos &*

libertos de Clodiano exercitu accipiemus: quasi omnes aut serui, aut liberti fuerint. quod si probamus; apparebit, eos, qui cæsi sunt, quorum se Quinctus corporibus texit, Clodianos omnes fuisse. quòd aperte falsum uidetur. non enim multi de Clodianis, sed ab ipsis multi sunt interfecti. itaque iam dixit, cædem in foro maximam faciunt; uniuersiq; districtis gladiis & cruentis, in omnibus fori partibus fratrem meum oculis quærebant, uoce poscebant. quo planum fit, non uictam esse Clodij manum, sed uictricem fuisse. quocirca, ut significetur, ex utraque parte cæsorum in foro corpora iacuisse; legendum crederem, seruorum, & liberorum: quòd in ea dimicatione tum serui de Clodiana factione, tum liberi de bonorum parte sint occisi. Effingi: *exprimi. corrigitur locus è Seruij Honorati in Virgilium commentario. nam antea pro effingi, effundi uulgatis in libris legebatur. eadem est eiusdem uerbi apud Afranium significatio. Accedo, inquit, ad te, ut tibi ceruicem fingam linteo.* Tantam illam copiam: *quãtam fuisse eam constat, quæ cædem in foro maximam fecit. copiam enim pro multitudine hominum posuit.* Magnificum apparatum: *non casu ad manus uentum esse significat, sed apparatu iam ante facto: quem magnificum appellat in Appium prætorem, Clodij fratrem, iocans; quòd exiguus apparatus esse non posset, quem prætor adornasset. non à priuato,*

uato, inquit, homine, aut plebeio, hoc est à P. Clodio, qui tum & priuatus, & plebeius erat, hæc armata manus est; sed à patricio, & prætorio, hoc est ab Appio Pulchro; qui & patriciæ gentis erat, & præturam eo anno gerebat. hic enim gladiatores eos, quos in funere Marci propinqui sui daturus erat, P. Clodio fratri suo commodauit. quod non obscure significatur infra; ubi hæc sunt: Gladiatores ex prætoris comitatu comprehensi, in senatum introducti, confessi, in uincula coniecti à Milone, missi à Serrano. Sed clarissime hæc tota res narratur à Dione libro XXXIX. Nimium tamen sæpe: *ut Gracchanis primum, deinde Marianis temporibus.* Cinnano: *cum inter Cinnam & Octauium consules in urbe pugnatum est. Appianus libro* 11. *Pedianus* 69: Concertatione: *cædem illam tantam, quæ in foro facta est, quá ex concertatione natam uidimus? nulla scilicet. nullam enim aut Fabricius, aut Cispius occasionem pugnæ committendæ præbuerunt.* Pertinacia, aut constantia: *pertinacia, cum interceditur salutari legi: constantia, cum perniciosæ.* Nullo uerbo facto: *hoc iam ostendit, cum dixit de Fabricio: Nihil progreditur: consilia expectat inimicorum meorum.* Sanguine saginantur? *simili metaphora de iisdem usus est in ea pro Milone. Vnum, inquit, genus est aduersum infestumq; nobis, eorum, quos P. Clodij furor rapi-*

nis, & incendijs, & omnibus exitijs publicis pauit.

ORATIO.

Hic iam de ipſo accuſatore quæro, qui P. Sextium queritur cum multitudine in tribunatu, & cum præſidio magno fuiſſe, num illo die fuerit? certe non fuit. uicta igitur eſt cauſſa reip. & uicta non auſpiciis, non interceſsione, non ſuffragiis, ſed ui, manu, ferro. nam ſi obnunciaſſet Fabricio is tribunus pl. qui ſeruaſſe de cælo diceret: accepiſſet reſp. plagam, ſed eam, quam acceptā gemere poſſet. ſi interceſsiſſet collega Fabricio, læſiſſet rēp. ſed remp. iure læſiſſet. gladiatores tu nouitios, pro expectata ædilitate ſuppoſitos, cum ſicariis è carcere emiſsis ante lucem in forum immittas? magiſtratus templo deiicias? cædem maximam facias? forum purges? & cum omnia ui & armis egeris, accuſes eum, qui ſe præſidio munierit, non ut te oppugnaret, ſed ut uitam ſuam poſſet defendere? atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius, ut à ſuis munitus, tuto in foro tum magiſtratum gereret, remp. adminiſtraret. itaque fretus ſanctitate tribunatus, cum ſe non modo contra uim, & ferrum, ſed etiam contra uerba, atque interceſsionem

nem legibus sacratis esse armatum putaret; uenit in templum Castoris, obnunciauit consuli: cum subito manus illa Clodiana, in cæde ciuium sæpe iam uictrix, exclamat, incitatur, inuadit: inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis septorum, & fustibus: à quibus hic multis uulneribus acceptis, ac debilitato corpore, & contrucidato, se abiecit exanimatus, neque ulla alia re ab se mortem, nisi opinione mortis, depulit.

COMMENTARIVS.

Auspiciis: &c. *lex enim uel auspicijs, & intercessione impeditur; uel suffragijs antiquatur: quæ in Fabricij lege facta non sunt. ui, manu, ferro acta res est.* Obnunciasset: *impediendæ legis duo genera sunt, obnunciatio, & intercessio, utrunque ponit.* Acceptam gemere posset: *minorem, quàm accepit. minor enim est plaga, cum obnunciatione, aut intercessione, quàm cum ui & armis respublica uincitur. ita graue uulnus, inquit, illatum est reipublicæ, ut ex eo statim occiderit, ut ne gemitum quidem edere potuerit. tral latio à uulnere ad damnum.* Iure læsisset: *non quòd iure intercessisset, sed quòd intercedens, legitimo & iusto impedimenti genere usus esset.* Gladiatores nouitios: *habuit igitur Clodius non eos modo gladiatores, quos ei frater Appius*

 dedit;

dedit; de quibus iam dictum est; sed eos etiam, quos ipse sibi ædilitatis caussa comparauit. ædiles enim ludos, & munera gladiatoria populo dabant. Suppositos: *fraudem Clodii notat: qui gladiatores emit, non tam ut eos, quemadmodum simulabat, anno ædilitatis suæ populo daret, quàm ut ad cædem faciendam in forum immitteret. suppositos igitur, per fraudem inductos, malo consilio paratos: cum aliud Clodius in sermone ostenderet, aliud in animo cogitaret.* Carcere emissis: *à tribuno pl. P. Clodio.* Magistratus: *Fabricium intelligit. supra. & est artis oratoriæ, numero multitudinis uti pro singulari. augetur enim quodam modo res. Aristoteles rhetoricorum lib.III.* Purges? *mendosa dictio. ná, purgare forum, infamiam non habet. quid si, Spurces, unius litteræ adiectione, legas? nam inter G & C, si, quo modo ueteres scribebant, ut maiusculas consideres, minimum differt. spurcatum autem cæsorum hominum sanguine forum intelligemus: & ad illud, quod supra dictum est, optime referetur, Meministis è foro spongijs effingi sanguinem.* Ne ex eo quidem tempore: *tempus illud significat, de quo proxime dixit, cum Fabricius de templo deiectus. Cispius depulsus, cædes facta maxima.* Intercesfionem: *hoc falsum est: nam tribuno pl. intercedi à collega leges non uetabant. aut igitur, Intercessionem, exponendum est, non tribunorum pl. sed reliquorum*

rum magistratuum : quam tamen opinionem uix probari posse crediderim : quando enim tribuno pl. legem ferenti consulem, aut prætorem, aut ullum omnino magistratum, præter tribunum pl. intercessisse legimus? aut correctione utendum; ut aliquid à uetere scriptura non alienum excogitetur. certe, quod ad sententiam attinet, quam ego in emendandis locis potissimum soleo considerare, aliquid uidetur esse reponendum, quod & minus, quàm, uis, & plus, quàm, uerba, significet. Consuli: *Metello, legem aliquam ferenti, quam Sextius minus è republica iudicaret. non enim hoc ad Ciceronis caussam pertinuit: contra quem nihil egisse Metellum in consulatu, satis constat. iam enim odium suum in Ciceronem reipublicæ largitus erat.*

ORATIO.

QVEM cum iacentem, & concisum plurimis uulneribus, extremo spiritu, exanguem, & confectu uiderent, defatigatione magis, & errore, quàm misericordia, & modo, aliquando cædere destiterunt. & caussam dicit Sextius de ui? quid ita? quia uiuit. at id non sua culpa. plaga una illa extrema defuit: quæ si accessisset, reliquum spiritum exhausisset. accusa Lentidium: non percussit locum. male dicito Sabino, homini Reatino, cur tam temere exclamarit occisum. ipsum uero quid accusas?

rep. ſenatus, ſi maieſtas populi R. reuixiſſet, aliquando ſtatua huic ob remp. interfecto in foro ſtatueretur. nec uero illorum quiſquam, quos à maioribus noſtris morte obita poſitos in illo loco, atque in Roſtris collocatos uidetis, eſſet P. Sextio, aut acerbitate mortis, aut in rep. animo, præponendus, qui, cum cauſſam, ciuis calamitoſi, cauſſam amici, cauſſam bene de rep. meriti, cauſſam ſenatus, cauſſam Italiæ, cauſſam reip. ſuſcepiſſet, cumq; auſpiciis, religioniq; parens obnũciaret, quod ſenſerat; luce, palam, à nefariis peſtibus, in deorum hominumq; conſpectu, eſſet occiſus, ſanctisſimo in tẽplo, ſanctisſima in cauſſa, ſanctisſimo in magiſtratu.

COMMENTARIVS.

Gracchum: *Numerium Quinctium Gracchum, quem Clodiani occidere cogitarunt, ut à Sextianis interfectus putaretur.* Transferendi criminis: *ut ex tribuni pl. morte inuidiam in nos concitarent, eam, quam è Sextij morte ipſi metuebant.* Ad comitia: *ignobilem, & in agro educatum Numerium ſignificat.* Gemini nominis: *& hic prænomen Numerij nomen appellat, ut ſupra.* Acerbisſimi ſceleris: *in occidendo Sextio commiſſum.* Grato ſcelere: *ſcelus eſſet, Numerium occidere, quia tribunus pl. erat: ſed gratum ciuitati ſcelus, quia ciuis improbus.*

probus. Reuixisset: *perijsse enim uidebatur, cum Clodij furor dominaretur.* In Rostris collocatos: *apparet, plures statuas eorum, qui pro republica mortem obierant, in Rostris fuisse: tamen in* IX. *Philippica unam Cn. Octauij nominat. nam de quatuor legatis à Larte Tolumnio, Veientum rege, interfectis, cum ait, Quorum statuæ in Rostris steterunt usque ad nostram memoriam: non tum esse in Rostris eorum statuas, sed aliquot ante annis sublatas esse, uidetur indicare. nec dubito, quin tempus supra consulatum Marcellini & Philippi, quo anno Sextius est accusatus, illa uerba significent, Steterunt usque ad nostram memoriam. quid igitur existimabimus, unam ne an plures in Rostris statuas fuisse? plures omnino: quando hic de pluribus Cicero meminit. & quanquam in Philippica unam memorat, quæ tum fuerit: tamen unico exemplo eum fuisse contentum, cum pluribus uti posset, credendum est.* Morte obita: *locutio poetis & oratoribus æque communis. nam & ipse in ea, de qua proxime meminimus, oratione, & Lucretius, ac Ouidius ita locuti sunt.* Obnunciaret: *consuli Metello, legem ferenti.* Senserat: *cum in auspicijs de cælo seruaret. &, senserat, quòd de sensu oculorum dicatur, nouum non est. nam & Terentius in Hecyra, Voltum earum sensi immutari omnium. est enim commune uerbum omnium sensuum: & quod generale est, idem*
conuenit

casionem haberet, quia me, lege eiectum, sine lege restitui non potuisse diceret.

ORATIO.

Cvm omnes certatim, aliusq; alio grauius, atque ornatius de mea salute dixisset, fieretq; sine ulla uarietate discesio: surrexit, ut scitis, Atilius hic Gauianus: nec ausus est, cum esset emptus, intercedere: noctem sibi ad deliberandum postulauit. Clamor senatus, querelæ, preces, socer ad pedes abiectus. ille se affirmare postero die moram nullam esse facturũ. creditum est: discessum est. illi interea deliberatori merces, longa interposita nocte, duplicata est. cõsecuti dies pauci omnino Ianuario mense, per quos senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil, nisi de me. cum omni mora, ludificatione, calumnia, senatus auctoritas impediretur, uenit cõsilii de me agendi dies, VIII. kal. Febr. princeps rogationis, uir mihi amicissimus, Q. Fabricius templum aliquanto ante lucem occupauit. quietus eo die Sextius, is qui est de ui reus. actor hic defensorq; caussæ meæ nihil progreditur, consilia expectat inimicorum meorum. quid illi, quorũ consilio P. Sextius in iudiciũ uocatur, quo se pacto gerũt? cum forum, Comitium, curiam multa de

nocte

nocte armatis hominibus, ac seruis plerisque occupauissent; impetum faciunt in Fabricium; manus afferunt; occidunt non nullos; uulnerant multos; uenietem in forum uirum optimum, & côstantissimum, M. Cispium, tribunum pl. ui depellunt; cædem in foro maximam faciunt; uniuersiq; districtis gladiis, & cruentis, in omnibus fori partibus fratrē meū, uiuum optimū, fortissimū, meiq; amantissimū, oculis quærebant, uoce poscebant.

COMMENTARIVS.

Grauius, atque ornatius: *sententias, et uerba significat: quibus eloquentiam definimus. non enim eloquens est, cuius in oratione aut sententiarum grauitas, aut uerborum elegantia desideratur.* Vt sciatis: *uel, ut sciatis, in contemptum Atilij: uel, ut scitis, lege: quia dixit iam, uos hæc melius scire potestis.* Gauianus: *uetus nomen in anus producebant ij, qui adoptabantur. quod alibi quoque docuimus.* Socer: *Cn. Oppius. post reditum ad Quirites, & ad Atticum libro* IIII. Longa nocte: *mense Decembri.* Dies pauci: *quia nec à kalendis Ianuarii ad* XVIII. *kal Febr. quotidie senatum haberi licet, propter dies comitiales; nec unquam à* XVIII. *kal. Febr. ad kalendas Febr. propter legem Pupiam. epist. fam. lib.* I. *ad Quinctum fratrem lib.* II. Calumnia: *cum falsa quædam ad moram interponendam afferrentur.*

ferrentur. sic epistola 1. *ad Lentulum, Calumniam religionis, dixit, cum falsam religionis inductionem significaret.* Senatus auctoritas: *alibi senatus auctoritas dicitur ea, quæ ne senatusconsultum esset, tribunorum pl. intercessione factum erat. de quo diximus in libro de senatu. hic, senatus auctoritas, est senatus summa uoluntas: cum senatus consultum de Ciceronis reditu factum cunctus senatus magnopere uellet. impediebatur autem mora; ut, cum Atilius noctem sibi ad deliberandū postulauit: ludificatione; ut, cum promisit se postero die moram nullam esse facturum, nec tamen, quod promiserat, præstitit: calumnia; ut, cum falsæ caussæ differendi gratia pro ueris adducerentur.* Venit consilii de me agendi dies: *promulgata enim lege, expectauerat Fabricius, ut trinundinum præteriret. nō enim ante legem ferre licebat. &c, Consilii agendi, dixit, pro populi conuocandi, ut promulgata lex ferretur. proprie enim de creādis magistratibus comitia dicuntur; de sciscendis legibus, de ciuibus iudicandis,* καταχρηστικῶς: *contraq́;, de legibus, & de ciuibus consilium proprie uocatur; de magistratibus, non item. sic in ea post reditum in senatu, Legem, inquit, tribunus pl. tulit, ne auspiciis obtemperaretur; ne obnunciare consilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret.* Templum: *augurata loca templa dicebantur: ob id puto hic templi nomine Rostra significari. quod*

ne

ne nouum, & insolens uideatur, uerba subscribemus, quæ sunt in oratione in Vatinium: cum L. Vettium, ait, in concionem produxeris; indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo, ac loco collocaris. *Præterea in hac ipsa pro Sextio, tribunos pl. ferro è Rostris expulsos à Clodio, tradit: cum Q. Fabricium manifeste significet.* Hic: *non Sextius, sed Fabricius. cum enim dicat, Hic nihil progreditur: consilia expectat inimicorum meorum: hæc ad Fabricium pertinere, dubium non est: siquidem & de eodem paulo post illa uerba subiunguntur: Nullo uerbo facto, nulla concione aduocata, nulla lege, concitatam nocturnam seditionem quis audiuit?* Quid illi: *de Clodianis dici manifestum est. accusatum enim à Milone Cladium, quòd cædem cum gladiatoribus in foro fecisset, Dio libro* XXXIX. *scriptum reliquit & de gladiatoribus, quos Appius prætor Clodio fratri commodauit, infra bis significatur.* M. Cispium: *in oratione post reditum in senatu legitur, Mosopius: cum legendum sit, ut quidem ego arbitror, M. Cispius. & in oratione pro Plancio, pro, Crispio, non dubito quin reponendum sit, Cispio: primum, quòd Crispiam familiam inter Romanos nominatam non inueni: deinde, quòd, cum in oratione pro Plancio bene de se meritum appellet, conuenire hoc in M. Cispium, qui tribunus pl. Ciceronis caussam tutatus erat, merito uidetur: postremo, quòd, cum in eadem pro Plan*

cio, ſimultates eum, quas cum ipſo habuerat, depoſuiſſe dicat, ſuæq́; ſalutis non modo non oppugnatorem, ſed etiam defenſorem fuiſſe; hoc ipſum quoque in Ciſpium optime quadrat: de quo ſic in ea poſt reditum in ſenatu: Quid M. Ciſpius? (ſic enim potius, ut dixi, quàm, Moſopius, lego) cui ego ipſi, parenti, fratriq́; eius ſentio quantum debeam: qui, cum mea ſententia uoluntas eorum in priuato iudicio eſſet offenſa, publici mei beneficii memoria priuatam offenſionem obliterauerunt.

ORATIO.

QVORVM ille telis libenter in tanto luctu, ac deſiderio mei, non depugnandi, ſed moriendi cauſſa, corpus obtuliſſet ſuum, niſi ſuam uitam ad ſpem mei reditus referuaſſet. ſubiit tamen uim illã nefariã conſceleratorum latronum: & cũ ad fratris ſalutem à populo R. petendam deprecandamq́; ueniſſet, pulſus è Roſtris, in Comitio iacuit, ſeq́; ſeruorũ & libertorum corporibus obtexit, uitamq́; tum ſuam noctis, & fugæ præſidio, non iuris, iudiciorumq́; defendit. meminiſtis tum iudices corporibus ciuium Tiberim compleri, cloacas referciri, è foro ſpongiis effingi ſanguinem: ut omnes tantam illam copiam, & tam magnificum apparatum non priuatum, aut plebeium, ſed patricium, & prætorium eſſe arbitrarentur: nihilq́;

hilq́; neque ante hoc tempus, neque hoc ipso turbulentissimo die criminationis esse in Sextium. atqui uis in foro uersata est. certe: quando enim maior? lapidationes persæpe uidimus; non ita sæpe, sed nimium tamen sæpe gladios; cædem uero tantam, tantos aceruos corporum extructos, nisi forte illo Cinnano, atque Octauiano die, quis unquam in foro uidit? qua ex concertatione animorum? nam ex pertinacia, aut constantia intercessoris oritur sæpe seditio, culpa, atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione proposita; oritur ex concertatione magistratuum; oritur sensim ex clamore primum, deinde aliqua dissensione concionis; uix, sero, & raro ad manus peruenitur: nullo uero uerbo facto, nulla concione aduocata, nulla promulgata lege, concitatam nocturnam seditionem, quis audiuit? an uerisimile est, ut ciuis R. aut homo liber quisquam cum gladio in forum descenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, præter eos, qui ab illo pestifero, ac perdito ciue iampridem reip. sanguine saginantur?

COMMENTARIVS.

Seruorum, & libertorum: *si ita legas, seruos &*

 libertos

libertos de Clodiano exercitu accipiemus : quasi omnes aut serui, aut liberti fuerint. quod si probamus; apparebit, eos, qui cæsi sunt, quorum se Quinctus corporibus texit, Clodianos omnes fuisse. quod aperte falsum uidetur. non enim multi de Clodianis, sed ab ipsis multi sunt interfecti. itaque iam dixit, cædem in foro maximam faciunt; uniuersiq́; districtis gladiis & cruentis, in omnibus fori partibus fratrem meum oculis quærebant, uoce poscebant. quo planum fit, non uictam esse Clodij manum, sed uictricem fuisse. quocirca, ut significetur, ex utraque parte cæsorum in foro corpora iacuisse; legendum crederem, seruorum, & liberorum: quòd in ea dimicatione tum serui de Clodiana factione, tum liberi de bonorum parte sint occisi. Effingi: *exprimi. corrigitur locus è Seruij Honorati in Virgilium commentario. nam antea pro effingi, effundi uulgatis in libris legebatur. eadem est eiusdem uerbi apud Afranium significatio. Accedo, inquit, ad te, ut tibi ceruicem fingam linteo.* Tantam illam copiam: *quãtam fuisse eam constat, quæ cædem in foro maximam fecit. copiam enim pro multitudine hominum posuit.* Magnificum apparatum: *non casu ad manus uentum esse significat, sed apparatu iam ante facto: quem magnificum appellat in Appium prætorem, Clodij fratrem, iocans: quòd exiguus apparatus esse non posset, quem prætor adornasset. non à priuato,*

uato, inquit, homine, aut plebeio, hoc est à P. Clodio, qui tum & priuatus, & plebeius erat, hæc armata manus est; sed à patricio, & prætorio, hoc est ab Appio Pulchro; qui & patriciæ gentis erat, & præturam eo anno gerebat. hic enim gladiatores eos, quos in funere Marci propinqui sui daturus erat, P. Clodio fratri suo commodauit. quod non obscure significatur infra; ubi hæc sunt: Gladiatores ex prætoris comitatu comprehensi, in senatum introducti, confessi, in uincula coniecti à Milone, missi à Serrano. Sed clarissime hæc tota res narratur à Dione libro XXXIX. Nimium tamen sæpe: *ut Gracchanis primum, deinde Marianis temporibus.* Cinnano: *cum inter Cinnam & Octauium consules in urbe pugnatum est. Appianus libro* I. *Pedianus* 69: Concertatione: *cædem illam tantam, quæ in foro facta est, quæ ex concertatione natam uidimus? nulla scilicet. nullam enim aut Fabricius, aut Cispius occasionem pugnæ committendæ præbuerunt.* Pertinacia, aut constantia: *pertinacia; cum interceditur salutari legi: constantia, cum perniciosæ.* Nullo uerbo facto: *hoc iam ostendit, cum dixit de Fabricio: Nihil progreditur: consilia expectat inimicorum meorum.* Sanguine saginantur? *simili metaphora de iisdem usus est in ea pro Milone. Vnum, inquit, genus est aduersum infestumq; nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapi-*

nis, & incendijs, & omnibus exitijs publicis pauit.

ORATIO.

Hic iam de ipso accusatore quæro, qui P. Sextium queritur cum multitudine in tribunatu, & cum præsidio magno fuisse, num illo die fuerit? certe non fuit. uicta igitur est caussa reip. & uicta non auspiciis, non intercessione, non suffragiis, sed ui, manu, ferro. nam si obnunciasset Fabricio is tribunus pl. qui seruasse de cælo diceret: accepisset resp. plagam, sed eam, quam acceptã gemere posset. si intercessisset collega Fabricio, læsisset rẽp. sed remp. iure læsisset. gladiatores tu nouitios, pro expectata ædilitate suppositos, cum sicariis è carcere emissis ante lucem in forum immittas? magistratus templo deiicias? cædem maximam facias? forum purges? & cum omnia ui & armis egeris, accuses eum, qui se præsidio munierit, non ut te oppugnaret, sed ut uitam suam posset defendere? atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius, ut à suis munitus, tuto in foro tum magistratum gereret, remp. administraret. itaque fretus sanctitate tribunatus, cum se non modo contra uim, & ferrum, sed etiam contra uerba, atque intercessionem

nem

nem legibus sacratis esse armatum putaret; uenit in templum Castoris, obnunciauit consuli: cum subito manus illa Clodiana, in cæde ciuium sæpe iam uictrix, exclamat, incitatur, inuadit: inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis septorum, & fustibus: à quibus hic multis uulneribus acceptis, ac debilitato corpore, & contrucidato, se abiecit exanimatus, neque ulla alia re ab se mortem, nisi opinione mortis, depulit.

COMMENTARIVS.

Auspiciis: &c. *lex enim uel auspicijs, & intercessione impeditur; uel suffragijs antiquatur: quæ in Fabricij lege facta non sunt. ui, manu, ferro acta res est.* Obnunciasset: *impediendæ legis duo genera sunt, obnunciatio, & intercessio. utrunque ponit.* Acceptam gemere posset: *minorem, quàm accepit. minor enim est plaga, cum obnunciatione, aut intercessione, quàm cum ui & armis respublica uincitur. ita graue uulnus, inquit, illatum est reipublicæ, ut ex eo statim occiderit, ut ne gemitum quidem edere potuerit. tral latio à uulnere ad damnum.* Iure læsisset: *non quòd iure intercessisset, sed quòd intercedens, legitimo & iusto impedimenti genere usus esset.* Gladiatores nouitios: *habuit igitur Clodius non eos modo gladiatores, quos ei frater Appius*

 dedit;

dedit; de quibus iam dictum est; sed eos etiam, quos ipse sibi ædilitatis caussa comparauit. ædiles enim ludos, & munera gladiatoria populo dabant. Suppositos: *fraudem Clodii notat: qui gladiatores emit, non tam ut eos, quemadmodum simulabat, anno ædilitatis suæ populo daret, quàm ut ad cædem faciendam in forum immitteret. suppositos igitur, per fraudem inductos, malo consilio paratos: cum aliud Clodius in sermone ostenderet, aliud in animo cogitaret.* Carcere emissis: *à tribuno pl. P. Clodio.* Magistratus: *Fabricium intelligit. supra. & est artis oratoriæ, numero multitudinis uti pro singulari. augetur enim quodam modo res. Aristoteles rhetoricorum lib. III.* Purges? *mendosa dictio. nã, purgare forum, infamiam non habet. quid si, Spurces, unius litteræ adiectione, legas? nam inter G & C, si, quo modo ueteres scribebant, ut maiusculas consideres, minimum differt. spurcatum autem cæsorum hominum sanguine forum intelligemus: & ad illud, quod supra dictum est, optime referetur, Meministis è foro spongijs effingi sanguinem.* Ne ex eo quidem tempore: *tempus illud significat, de quo proxime dixit, cum Fabricius de templo deiectus. Cispius depulsus, cædes facta maxima.* Intercesſionem: *hoc falsum est: nam tribuno pl. intercedi à collega leges non uetabant. aut igitur, Intercessionem, exponendum est, non tribunorum pl. sed reliquo-*

rum

rum magistratuum : quam tamen opinionem uix probari posse crediderim : quando enim tribuno pl. legem ferenti consulem, aut prætorem, aut ullum omnino magistratum, præter tribunum pl. intercessisse legimus? aut correctione utendum; ut aliquid à uetere scriptura non alienum excogitetur. certe, quod ad sententiam attinet, quam ego in emendandis locis potissimum soleo considerare, aliquid uidetur esse reponendum, quod & minus, quàm, uis, & plus, quàm, uerba, significet. Consuli: *Metello, legem aliquam ferenti, quam Sextius minus è republica iudicaret. non enim hoc ad Ciceronis caussam pertinuit: contra quem nihil egisse Metellum in consulatu, satis constat. iam enim odium suum in Ciceronem reipublicæ largitus erat.*

ORATIO.

QVEM cum iacentem, & concisum plurimis uulneribus, extremo spiritu, exanguem, & confectu uiderent, defatigatione magis, & errore, quàm misericordia, & modo, aliquando cædere destiterunt. & caussam dicit Sextius de ui? quid ita? quia uiuit. at id non sua culpa. plaga una illa extrema defuit: quæ si accessisset, reliquum spiritum exhausisset. accusa Lentidium: non percussit locum. male dicito Sabino, homini Reatino, cur tam temere exclamarit occisum. ipsum uero quid accusas?

accusas? num defuit gladiis? num repugnauit? num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit? an hæc ipsa uis est, non posse emori? an illa, quòd tribunus pl. templum cruentauit? an, quòd, cum esset ablatus, primumq; resipuisset, non se referri iussit? ubi est crimen, quod reprehenditis? hic quæro iudices: si illo die gens ista Clodia, quod facere uoluit, effecisset; si P. Sextius, qui pro occiso relictus est, occisus esset; fuistis ne ad arma ituri? fuistis ne uos ad patrium illum animum, maiorumq; uirtutem excitaturi? fuistis ne aliquando remp. à funesto latrone repetituri? an etiam tum quiesceretis, cunctaremini, timeretis, cum remp. à facinorosissimis sicariis, & à seruis esse oppressam, atque occupatam uideretis? cuius igitur mortem ulcisceremini, si quidem liberi esse, & habere remp. cogitaretis; de eius uirtute uiui quid uos loqui, quid sentire, quid cogitare, quid iudicare oporteat, dubitandum putatis?

COMMENTARIVS.

Errore: *quia mortuum putarent*. Locum: *quem ad inferendam necem percuti oportuit. uel,* Loco, *ubi opus fuit: uetus enim locutio, loco dicere, loco insanire*. Gladiatoribus: *qui cum in arena pugnantes populo non satisfecerint, lanista*

uiſta eorum magiſter ceruicem dare iuſſos interficit. Tribunus pl. *Sextius.* Templum: *Caſtoris: in quo obnunciauit conſuli.*

ORATIO.

AT uero ipſi paricidæ, quorum effrænatus furor alitur impunitate diuturna, adeo uim facinoris ſui perhorruerant, ut, ſi paulo longior opinio mortis Sextii fuiſſet, Gracchum illum ſuum, transferendi in nos criminis cauſſa, occidere cogitarint. ſenſit ruſticulus non incautus (neque enim homines nequam tacere potuerunt) ſuũ ſanguinem quæri ad reſtinguendam inuidiam facinoris Clodiani: muliónicam penulam arripuit, cum qua primũ Romam ad comitia uenerat: meſſoria ſe corbe contexit: cum quærerent alii Numerium, alii Quinctium, gemini nominis errore ſeruatus eſt. atque hoc ſcitis omnes, uſque adeo hominẽ in periculo fuiſſe, quoad ſcitum ſit Sextiũ uiuere. quod niſi eſſet patefactum, paulo citius, quàm uellem; non illi quidem morte mercenarii ſui transferre potuiſſent inuidiam in quos putabant; ſed acerbisſimi ſceleris infamiã grato quodã ſcelere minuiſſent. ac ſi tunc P. Sextius, iudices, in templo Caſtoris animam, quam uix retinuit, edidiſſet: non dubito, quin, ſi modo eſſet in

rep.

rep. ſenatus, ſi maieſtas populi R. reuixiſſet, aliquando ſtatua huic ob remp. interfecto in foro ſtatueretur. nec uero illorum quiſquam, quos à maioribus noſtris morte obita poſitos in illo loco, atque in Roſtris collocatos uidetis, eſſet P. Sextio, aut acerbitate mortis, aut in rep. animo, præponendus, qui, cum cauſſam, ciuis calamitoſi, cauſſam amici, cauſſam bene de rep. meriti, cauſſam ſenatus, cauſſam Italiæ, cauſſam reip. ſuſcepiſſet, cumq; auſpiciis, religioniq; parens obnũciaret, quod ſenſerat; luce, palam, à nefariis peſtibus, in deorum hominumq; conſpectu, eſſet occiſus, ſanctisſimo in tẽplo, ſanctisſima in cauſſa, ſanctisſimo in magiſtratu.

COMMENTARIVS.

Gracchum: *Numerium Quinctium Gracchum, quem Clodiani occidere cogitarunt, ut à Sextianis interfectus putaretur.* Transferendi criminis: *ut ex tribuni pl. morte inuidiam in nos concitarent, eam, quam è Sextij morte ipſi metuebant.* Ad comitia: *ignobilem, & in agro educatum Numerium ſignificat.* Gemini nominis: *& hic prænomen Numerij nomen appellat, ut ſupra.* Acerbisſimi ſceleris: *in occidendo Sextio commiſſum.* Grato ſcelere: *ſcelus eſſet, Numerium occidere, quia tribunus pl. erat: ſed gratum ciuitati ſcelus, quia ciuis improbus.*

probus. Reuixiſſet: *periſſe enim uidebatur, cum Clodij furor dominaretur.* In Roſtris collocatos: *apparet, plures ſtatuas eorum, qui pro republica mortem obierant, in Roſtris fuiſſe: tamen in* IX. *Philippica unam Cn. Octauij nominat. nam de quatuor legatis à Larte Tolumnio, Veientum rege, interfectis, cum ait, Quorum ſtatuæ in Roſtris ſteterunt uſque ad noſtram memoriam: non tum eſſe in Roſtris eorum ſtatuas, ſed aliquot ante annis ſublatas eſſe, uidetur indicare. nec dubito, quin tempus ſupra conſulatum Marcellini & Philippi, quo anno Sextius eſt accuſatus, illa uerba ſignificent, Steterunt uſque ad noſtram memoriam. quid igitur exiſtimabimus, unam ne an plures in Roſtris ſtatuas fuiſſe? plures omnino: quando hic de pluribus Cicero meminit. & quanquam in Philippica unam memorat, quæ tum fuerit: tamen unico exemplo eum fuiſſe contentum, cum pluribus uti poſſet, credendum eſt.* Morte obita: *locutio poetis & oratoribus æque communis. nam & ipſe in ea, de qua proxime meminimus, oratione, & Lucretius, ac Ouidius ita locuti ſunt.* Obnunciaret: *conſuli Metello, legem ferenti.* Senſerat: *cum in auſpicijs de cælo ſeruaret. &, ſenſerat, quòd de ſenſu oculorum dicatur, nouum non eſt. nam & Terentius in Hecyra, Voltum earum ſenſi immutari omnium. eſt enim commune uerbum omnium ſenſuum: & quod generale eſt, idem*
conuenit

conuenit in particulare: contra uero, non item. non enim, quod oculorum aut aurium proprium est uerbum, id reliquos ad sensus recte transferes. Luce, palam: *ἔμφασις est in singulis fere uerbis usque ad finem periodi. quod autem ait, Sanctissimo in templo, sanctissima in caussa, sanctissimo in magistratu; satis patet, templum Castoris, caussam reipublicæ, tribunatum pl. significari.*

ORATIO.

EIVS igitur uitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cuius mortem ornandam monimento sempiterno putaretis? Homines, inquit, emisti, coegisti, parasti. Quid uti faceret? senatum obsideret? ciues indemnatos expelleret? bona diriperet? ædes incenderet? tecta disturbaret? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos pl. ferro è Rostris expelleret? prouincias, quas uellet, quibus uellet, uenderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos in liberas ciuitates per legatos nostros reduceret? principem ciuitatis ferro obsessum teneret? hæc ut efficere posset, quæ fieri nisi armis oppressa rep. nullo modo poterant; iccirco, credo, manũ sibi P. Sextius & copias comparauit. At nondum erat maturum: nondum res ipsa ad eiusmodi

præsidia

præſidia uiros bonos compellebat: pulſi nos eramus, non omnino iſta manu ſola, ſed tamen non ſine iſta: uos taciti mærebamini. captum erat forum anno ſuperiore, æde Caſtoris, tanquam arce aliqua, à fugitiuis occupata: ferebatis. omnia hominum cum egeſtate, tum audacia perditorum, clamore, concurſu, ui, manu gerebantur: perferebatis. magiſtratus templis pellebantur: alii omnino aditu, ac foro prohibebantur: nemo reſiſtebat. gladiatores, ex prætoris comitatu, comprehenſi, in ſenatum introducti, confeſſi, in uincula coniecti à Milone, misſi à Serrano: mentio nulla. forum corporibus ciuium R. cõſtratum cæde nocturna: non modo nulla noua quæſtio, ſed etiam uetera iudicia ſublata. tribunum pl. plus uiginti uulneribus acceptis iacentem, moribundumq; uidiſtis: alterius tribuni pl. diuini hominis, (dicam enim, quod ſentio, & quod mecum ſentiunt omnes) diuini, inſigni quadam, inaudita, noua magnitudine animi, grauitate, fide præditi, domus eſt oppugnata, ferro, facibus, exercitu Clodiano.

COMMENTARIVS.

Homines emiſti: *hoc enim nomine reus erat Sextius, quòd in tribunatu magnam armatorum manum*

num circa se habuerit. Quid uti faceret? *non potest Cicero, quod obijcitur, inficiari: sed excusat, atque eleuat, cum dicat Sextium necessario fecisse, ut uitam suam præsidio muniret. quod ut ita esse credatur, à posterioribus arguit. multitudine usus est Sextius in tribunatu. factum. qua de caussa usus est? an, ut senatum obsideret? ciues indemnatos expelleret? aut aliquid eorum faceret, quæ Clodius commisit? nihil omnino fecit eiusmodi. non igitur malo consilio, sed necessario præsidium comparauit. Enumerat autem Cicero Clodii facinora; quia quodam modo rei caussa subleuatur, cum aduersariorum deprimitur.* Senatum obsideret? *obsessum à Clodio senatum significat in consulatu Pisonis & Gabinij; quia, ut apud Plutarchum in Ciceronis uita legimus, Clodius, cum armatis satellitibus curiam circumstans, omnia metu repleuerat.* Ciues indemnatos: *de ipso Cicerone dictum, usque ad illud, Templa deorum. nam Clodius Ciceronem expulit indemnatum, bona diripuit, ædes incendit, tecta disturbauit.* Templa deorum: *templum Nympharum significat: quod incendit Clodius, ut publicæ recensionis memoriam tolleret. pro Milone, & pro Cœlio.* Tribunos pl. *de Q. Fabricio dicit.* Prouincias: *Macedoniam Pisoni, Syriam Gabinio, cum ei Ciliciam ante promisisset, Clodius sua lege dedit. supra ter, & pro domo sua.* Reges appellaret:

ret: *& hoc à Clodio factum, iam dixit.* Rerum capitalium: *Byzantios exules, quos restituit Clodius, intelligit.* Legatos: *à Clodio missos, ut exules Byzantium populi Romani nomine reducerentur.* Principem ciuitatis: *Cn. Pompeium: quem Damio Clodij libertus obsedit. pro domo sua, & Pedianus.* Nondum erat maturum: *ut armis contra ciues improbos uiri boni uterentur. cur autem maturum nondum esset, caussam subiungit.* Non omnino ista manu sola: *non à Clodianis tantum operis, sed & à consulibus ipsis.* Taciti: *tanquam oppressi, quibus ne queri quidem liceret, Clodiana arma, & consulum iniustam dominationem timentibus. uerum ita taciti, ut inclusum animo dolorem mærente uultu significaretis.* Mærebamini: *passiue dixit: quod infrequens admodum est. unicum Matij exemplum apud Varronem libro sexto de lingua latina adhuc inuenimus,*

Corpora Graiorum mærebat mandier igni.

Anno superiore: *cũ tribunus pl. Clodius esset, Pisone & Gabinio cos.* Aede castoris: *hac tota de re satis plane supra dixit his uerbis. Iisdem consulibus arma in templum Castoris palam comportabantur, gradus eiusdem templi tollebantur, armati homines forum & conciones tenebant. idem in oratione in Pisonem, & in ea pro domo sua.* Cum egestate, tum audacia:

alios enim rei familiaris inopia, alios audacia, & peccandi consuetudo ad facinus impellit. Magistratus templis pellebantur: *de Q. Fabricio tribuno pl. dicit.* Alii omnino &c. *M. Cispium tribunum pl. significat.* Prætoris: *Ap. Claudij Pulchri, P. Clodij fratris.* A' Serrano: *Sex. Attilio Serrano. tribunus enim pl. alterius tribuni acta poterat rescindere.* Forum corporibus: *&c. intelligit id, quod supra narrauit.* Cæde nocturna: *aliquanto enim ante lucem cædes illa facta est, cũ Q. Cicero seruatus est.* Noua quæstio: *noua quæstio est, cum ob criminis atrocitatem, noua lege lata, de aliquo quæritur. quod in caussa Milonis ob necem P. Clodij factum est.* Vetera iudicia sublata: *quia ne ueteribus quidem legibus de cæde in foro facta quæsitum est. iudicium enim intercessio Serrani tribuni pl. impediebat.* Tribunum pl. *manifestum est de P. Sextio dici.* Alterius tribuni pl. *Milonem significat.* Domus est oppugnata: *propterea de ui Clodium Milo accusauit. infra, & ad Atticum libro* IIII.

ORATIO.

ET tu hoc loco laudas Milonem, & iure laudas. quem enim unquam uirum tam immortali uirtute præditum uidimus, qui, nullo præmio proposito, præter hoc, quod iam contritum & contemptum putatur, iudicium bonorum, om-

nia pericula, summos labores, grauissimas contentiones, inimicitiasq; suscepit? qui mihi unus ex omnibus ciuibus ui detur re docuisse, non uerbis, quid oporteret à præstãtissimis uiris in rep. fieri, & quid necesse esset: oportere hominum audacium, euersorum reip. sceleri legibus & iudiciis resistere: si leges non ualerent, iudicia non essent, si resp. ui consensuq; audacium armis oppressa teneretur, præsidio & copiis defendi uitam & libertatem necesse esse. hoc sentire, prudentiæ est; facere, fortitudinis; & sentire uero, & facere, perfectæ cumulatæq; uirtutis. Adiit ad remp. tribunus pl. Milo de cuius laude plura dicam: non quo aut ipse hæc dici, quàm existimari, malit; aut ego hũc laudis fructum præsenti libenter impertiam, presertim cũ uerbis consequi non possim: sed quòd existimo, si Milonis caussam, accusatoris uoce collaudatam, probaro, uos in hoc crimine parem Sextii caussam existimaturos. Adiit igitur T. Annius ad caussam reip. sic, ut ciuem patriæ recuperare uellet, reip. tum. simplex caussa; constans ratio, plena consensionis omnium, plena concordiæ. collegas adiutores habebat. consulis alterius summũ studium, alterius animus pene placatus.

de prætoribus unus alienus, senatus incredibilis uoluntas, equitum R. animi ad caussam excitati, erecta Italia.

COMMENTARIVS.

Hoc loco: *laudauerat, opinor, Milonem Sextij accusator, quòd oppugnatam à Clodio domum defendisset. Hoc loco, inquit, id est cum de oppugnata domo mentio fit. & est imperfecta oratio. deest enim, cum Sextium accuses. quod absolute dixit infra.* Iam contritum: *nemo enim, iudicium bonorum tanti facit, ut hoc ad recte agendum præmio ducatur.* Perfectæ cumulatæq; uirtutis: *in agendo, & intelligendo perfecta uirtus est: cum multi recte agant sine recto sensu; alii, qui recte sentiunt, metu tamen, aut alia de caussa recte non agant. ideo fortitudinem cum prudentia coniunctam, perfectam uirtutem appellauit.* Adiit ad remp. *cum ad restituendum Ciceronem incubuit.* Parem Sextii caussam: *quia, si laudatur Milo, qui suam uitam armis tutatus est; non uideo, cur item Sextius non laudetur, qui & ipse, uim iam expertus, præsidio se muniuit.* Sic, ut ciuem: *mendo locus obscuratur, paululum tamen, ut in tenebris, elucet sententia: eaq; postulare uidetur, ut ita corrigatur. Sic, ut ciuem patriæ recuperare uellet, reipublicæ uirum. ut, quemadmodum cum patria ciuis, sic cum republica uir coniungatur. hæc enim duo nomina usurpare solet Cicero, cum laudat:*

dat: ut infra: Cum omnibus Metellis, tum uero uni, uiro fortissimo, præstantissimo ciui, gratissimum fratri suo fecit. & oratione I. *in Catilinam: Summi uiri, & clarissimi ciues Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modo se non contaminauerunt, sed etiam honestauerunt. & ad Atticum libro* IIII. *O uirum, ò ciuem Memmium. & alibi sæpe. quod autem ait, Ciuem patriæ, de ipso, dici non obscurum est.* Simplex caussa: *quia nihil in ea caussa, nisi de ipsa republica, uidebatur agi. propterea, ut opinor, simplicem caussam appellat.* Constans ratio: *in mala caussa pertinacia dicitur, in bona constantia. laudem igitur constantiæ ferebat Milo, cum in optima caussa tuenda perseueraret.* Collegas: *non tribunos pl. omnes, sed omnes, exceptis duobus, Numerio, Quinctio, & Sex. Atilio Serrano. supra, pro Milone, & in Pisonem. in ea quoque post reditum in senatu tribunos pl. quorum opera & studio restitutus fuerit, octo commemorat, Milonem, Sextium, Cestilium, Cispium, Fadium, Curium, Messinium, Fabricium: omittit Numerium, & Serranum: qui etsi legi non intercesserunt, quòd tantum senatus omniumq; magistratuum consensum timerent; male tamen animatos in Ciceronem fuisse, & antea satis patuit, & tum maxime, quòd cum collegis in ferenda lege non consenserunt.* Alterius summum

mum studium: *P. Lentuli.* Alterius animus pene placatus: *Q. Metelli. qui cum nec aduersatus est, nec adiuuit, non omnino placatus esse uisus est. post autem etiam adiuuit. de quo sic in ea post reditum ad Quirites: Hoc duce, (Lentulum consulem dicit) collega autem eius, clementissimo atque optimo uiro, primo non aduersante, post etiam adiuuante; reliqui magistratus pene omnes fuerunt defensores salutis meæ. Et in ea in senatu, & in Pisonem.* Vnus alienus: *Appius P. Clodii frater: de quo plane in Pisonem. De me, inquit, cum omnes magistratus promulgassent, præter unum prætorem, à quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, præterq; duos de lapide emptos tribunos pl. legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegæ Q. Metelli sententia: nec dubito, quin, ubi scriptum est in oratione pro Milone, Septem prætores, recte scriptum sit, contra quàm non nulli existimant, quibus, Nouem, reponendum uidetur. octo enim tum fuisse prætores, non decem, probauimus in commentario ad Quinctum fratrem.*

ORATIO.

Duo soli erant empti ad impediendum: qui si, homines despecti & contempti, tantam rem sustinere non potuissent, se caussam, quam susceperat, nullo labore peracturum uidebat. agebat auctoritate: age

bat

bat consilio: agebat per summum ordinem: agebat exemplo bonorum & fortium ciuium: quid rep. quid se dignum esset, quis ipse esset, quid sperare, quid maioribus suis reddere deberet, diligentissime cogitabat. huic grauitati hominis uidebat ille gladiator se, si moribus ageret, parem esse non posse: ad ferrum, ad faces, ad quotidianam cædem, incendia, rapinas se cum exercitu suo contulit: domum oppugnare, itineribus occurrere, ui lacessere, & terrere cœpit. non mouit hominem summa grauitate, summaq; constantia: sed, quanquam dolor animi, innata libertas, prompta excellensq; uirtus fortissimum uirum hortabantur, ui uim, oblatam presertim sæpius, ut frangeret, & refutaret, tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, ut contineret dolorem, neque eadem se re ulcisceretur, qua esset lacessitus; sed illum, tot iam funeribus reip. exultantem, ac tripudiantem, legum, si posset, laqueis constringeret. descendit ad accusandum: quis unquam tam proprie reip. caussa? nullis inimicitiis, nullis præmiis, nulla hominum postulatione, aut etiam opinione id unquam esse facturum. fracti erant animi hominis: hoc enim accusante, pristini illius

ſui iudicii turpitudinem deſperabat. ecce tibi conſul, prætor, tribunus pl. noua noui generis edicta proponunt: ne reus adſit, ne citetur: ne quæratur: ne mentionem omnino cuiquam iudicum, aut iudiciorum facere liceat.

COMMENTARIVS.

Duo ſoli: *tribuni pl. Numerius & Serranus: qui tamen non interceſſerunt.* Suſtinere: *ſi conſilium intercedendi omitterent, quòd contra uniuerſum ſenatum omnesq; magiſtratus pugnare non auderent. quod ſperare Miloni licebat: cum, homines deſpectos & contemptos in ſuſcepto negocio fortes & conſtantes fore, non admodum uerisimile uideretur.* Auctoritate: *auctoritas eſt in iis, quorum extant in rempublicam præclare facta. qui deinde cum aliquid agunt, recte agere putantur, ob eam, quam de ipſis iam homines præceperunt, opinionem.* Conſilio: *non temere, ſed ſapienter: cum in agendo nihil per imprudentiam committeret.* Per ſummum ordinem: *auctore ſenatu: qui eſt ordo in ciuitate princeps.* Bonorum, & fortium ciuium: *qui contra perditos ciues rempublicam fortiter defenderunt. ut Ahala, Naſica, Opimius, Marius. pro Milone. Et bonos, ac fortes dixit; quia neque boni, ſi timidi ſint, neque ſtrenui, ſi non boni, reipublicæ rationibus utiles ſunt. ideo ſupra, & ſentire, & facere, perfectæ cumulatæq; uirtutis*

tutis

tutis esse dixit. Quid rep. *republica dignum erat, ut is, qui sceleratissimos ciues pro salute patriæ necarat, ab indignissima exilij fortuna in patriam summa cum dignitate reduceretur*. Quid se dignum esset: *qui antea in rempublicã multa beneficia contulisset, eius maxime partes uidebantur esse, ut optimum uirum, salutarem patriæ ciuem, ui pulsum, legibus restitueret*. Quis ipse esset: *erat enim is, qui & sperare summos honores posset, & egregia maiorum facta deberet imitari*. Si moribus ageret: *si more institutoq; omniũ ei resisteret. sic in Cæcinam locutus est. Nisi forte, inquit, hoc rationis habuit, quoniam, si facta uis non esset, moribus superior in possessione retinenda non fuisset*. Descendit ad accusandum: *sic in Diuinatione locutus est: Subito nũc, mutata uoluntate, ad accusandum descendere. Habitabant enim in collibus fere: & in foro, quod erat in planitie, iudicia fiebant. alibi, Descendere in campum. accusauit autem Clodiũ Milo, quòd cædem in foro cum gladiatoribus fecisset. Dio libro* XXXIX. Pristini illius sui iudicii: *uidetur significare, Clodij accusatorem in aliquo iudicio, pecunia corruptum, præuaricatum esse: cum dicat, hoc enim accusante. uerum, quo in iudicio id acciderit, compertum non habeo. nam, in iudicio de sacris Bonæ deæ uiolatis id factum non esse, declarant illa ad Atticum uerba libro* I. *Cum accusator, tanquam censor bonus, homines*

homines nequissimos reiiceret. De insigni tamen, ac noto iudicio uidetur loqui, cum dicat, Illius sui iudicij. Consul, prætor, tribunus pl. *Metellus, Appius, Serranus.* Ne quæratur: *ne res in iudicio cognoscatur. unde quæstio.* Iudicum, aut iudiciorum: *opinor, quia edixerāt, ne iudicium ullum ante comitia fieret. uide hac de re Dionem libro* XXXIX.

ORATIO.

QVID ageret uir ad uirtutem, dignitatem, gloriam natus, ui sceleratorum hominū corroborata, legibus iudiciisq; sublatis? ceruices tribunus pl. priuato, præstantissimus uir profligatissimo homini daret? an caussam susceptam affligeret? an se domi contineret? & uinci turpe putauit, & *deterreri. etiam eripi reiecit: ut, quoniam sibi in illum legibus uti non liceret, illius uim neque in suo, neque in reip. periculo pertimesceret. Quo modo igitur in hoc genere præsidii comparati accusas Sextium, cum idem laudes Milonem? an qui sua tecta defendit, qui ab aris, focis ferrum, flammamq; depellit; qui sibi licere uult tuto esse in foro, in templo, in curia; qui uitæ præsidium cōparat; qui uulneribus, quæ cernit quotidie toto corpore, mouetur, ut aliquo præsidio caput, & ceruices, & iugulum, ac latera tutetur; hunc

hunc de ui accuſandum putas? quis enim ueſtrum iudices ignorat, ita naturam rerum tuliſſe, ut quodam tẽpore homines, nondum neque naturali, neque ciuili iure deſcripto, fuſi per agros, ac diſperſi uagarentur, tantumq́; haberent, quantũ manu, ac uiribus per cædem, ac uulnera aut eripere, aut retinere potuiſſent? qui igitur primi uirtute & conſilio præſtanti extiterunt, ii, perſpecto genere humanæ docilitatis, atque ingenii, diſsipatos unum in locum congregarunt, eosq́; ex feritate illa ad iuſtitiam, atque manſuetudinem traduxerunt. tum res communem utilitatem continentes, quas publicas appellamus; tum conuenticula hominum, quæ poſtea ciuitates nominatæ ſunt; tum domicilia cõiuncta, quas urbes dicimus; inuento & diuino & humano iure, mœnibus ſepſerunt.

COMMENTARIVS.

Corroborata: *ex impunitate: ſublato enim iudiciorum metu, aucta eſt hominum improborum audacia.* Sublatis: *hoc totum licet uidere in oratione poſt reditum in ſenatu. etiam in epiſtola, Periucundæ, ad Lentulum, hoc ſignificat, cum ait: Qui, cum tribunus pl. pœnas à ſeditioſo ciue per bonos uiros iudicio perſequi uellet, exemplum præclariſſimum in poſterum uindicandæ ſeditio-nis*

nis de republica sustulerunt. Etiam eripi reiecit: *mendum patet: nec est, unde tollatur. consentiunt enim cum impressis libri, quos uiderim, manuscripti. uideo sane tertium quiddam desiderari, quod referatur ad illud, An caussam susceptam affligeret? nam cum dixit, Et uinci, spectauit illud, Ceruices daret: cum autem, Deterreri, respondit ad illud, Se domi contineret. uerum, etsi fortasse licet sententiam diuinare; quibus tamen uerbis explicetur, apertum non est. certe aliquid huiusmodi congrueret. Et caussam affligere. Fecit, ut &c. uel, & caussam abiicere. est tamen hæc ex eo genere coniectura, quod ego minime soleo probare; cum inter mendum & correctionem similitudo & tanquam affinitas litterarum non est.* An qui sua tecta defendit: *suspicor aliquid in hoc uerborum ambitu desiderari. nam cum illa conclusio, Hunc de ui accusandum putas, ad Sextium manifeste pertineat: tamen hæc prima, Qui sua tecta defendit, qui ab aris focis ferrum flammamq; depellit, ad Milonem sine dubio referuntur. quare totum hoc, ut ego sentio, apte quadraret hoc modo: An, qui sua tecta defendit, qui ab aris focis ferrum flammamq; depellit, eum laudas: qui autem sibi licere uult tuto esse in foro, in templo, in curia, qui uitæ præsidium comparat, qui uulneribus, quæ cernit quotidie toto corpore, mouetur, ut aliquo præsidio caput, & ceruices, & iugulum,*

ac latera tutetur, hunc de ui accusandum putas? si sic legeretur, perfecta, ut opinor, sententia esset. sic autem legendum, cum ea, quæ à me dicta ratio est, declarat, tum ea uerba, quæ supra proxime scripta sunt: Quo modo igitur in hoc genere præsidii comparati accusas Sextium, cum idem laudes Milonem? Toto corpore: *plus uiginti uulneribus acceptis.* Neque Naturali, neque ciuili iure: *ius naturæ, omnium gentium commune est; ius ciuile, particulare ciuitatum, ad loci rationem, aut ad hominum ingenia accommodatum.* Descripto: *quædam enim in legibus ex naturali iure scripta sunt, quædam ex eo iure, quod ciuium sententia comprobauit.*

ORATIO.

Atque inter hanc uitam perpolitam humanitate, & illam immanem nihil tam interest, quàm ius, atque uis. horum utro uti nolimus, altero est utendum. uim uolumus extingui: ius ualeat necesse est, id est iudicia, quibus omne ius continetur. iudicia displicent, aut nulla sunt, uis dominetur, necesse est. hæc uident omnes, Milo & uidit, & fecit, ut ius experiretur, uim depelleret. altero uti uoluit, ut uirtus audaciam uinceret: altero usus necessario est, ne uirtus ab audacia uinceretur. eademq; ratio fuit P. Sextii, si minus in accusando, (neque enim per omnes

omnes fuit idem necesse fieri) at certe in necessitate defendendæ salutis suæ, præsidioq; contra uim & manum comparando. ò dii immortales, quemnam ostenditis exitum nobis? quam spem reip. datis? quotusquisque inuenietur tanta uirtute uir, qui optimam quanque caussam reip. amplectatur, qui bonis uiris deseruiat, qui solidam laudem, ueramq; quærat? cum sciat, illa duo reip. pene fata, Gabinium, & Pisonem, alterum haurire quotidie ex pacatissimis, atque opulentissimis Syriæ gazis innumerabile pondus auri, bellum inferre quiescentibus, ut eorum ueteres, illibatasq; diuitias in profundissimum libidinum suarum gurgitem profundat; uillã ædificare in oculis omnium tantam, tugurium ut iam uideatur esse illa uilla, quam ipse tribunus pl. pictam olim in concionibus explicabat, quo fortissimum, ac summum ciuem in inuidiam homo castus, ac non cupidus: uocaret alterum Thracibus, ac Dardanis primum pacem maxima pecunia uendidisse, deinde, ut illi pecuniam conficere possent, uexandam his Macedoniam & spoliandam tradidisse; eundemq; bona creditorum ciuium R. cum debitoribus Græcis diuisisse: cogere

re pecunias maximas à Dyrrhachinis? ſpoliare Theſſalos, certam Achæis in annos ſingulos pecuniam imperauiſſe, neque tamen nullo in publico, aut religioſo loco ſignum, aut tabulam, aut ornamentum reliquiſſe: hos ſic illudere, quibus omne ſupplicium, atque omnis iure optimo pœna debetur? reos eſſe hos duos, quos uidetis?

COMMENTARIVS.

Diſplicent: *uel diſplicent ea, quæ ſunt; uel omnino nõ ſunt.* Vt uirtus audaciam uinceret: *ut audacem uirtute præditus legibus puniret.* Neceſſario: *illatam enim uim ui repellere coactus eſt.* Si minus in accuſando: *non enim in accuſando Clodio Milonem eſt imitatus, ſed in ſalute ſua defendenda.* O' dii immortales: *cum ciues improbi ſummis honoribus & poteſtatibus fruantur, boni tanquam nocentes accuſentur; quid ſperandum eſt? nihil ſcilicet nõ triſte.* Alterum haurire: *Gabinium, qui Syriæ præerat.* Gurgitem: *gurges, quod iniicitur, abſorbet: ſic libidines Gabinij diuitias quamuis immenſas exhauriebant.* Villã: *in Tuſculano: quã Tuſculanum montem uocat in oratione in Piſonem: quòd ob altitudinem monti ſimilior, quàm uillæ, uideretur. meminit etiam pro domo ſua bis.* Tugurium: *ut illa uilla, cuius nomine ſummum ciuem olim in concione accuſabat, tu-*

gurium

Alterum: *Pisoné; qui Macedoniam regebat.* Vexandam Macedoniam: *hoc est, quod ait in Pisonem: Macedonia condonata barbaris. In ea tamen de prouincijs consularibus nō ideo Thraces ait in Macedoniam impetum fecisse, ut pecunias, quas Pisoni pro empta pace soluerent, maximas cogerent, sed ut, pace antea magno pretio empta, exhaustas domos replere possent. utroque modo grauiter, & contumeliose in Pisonem.* Ciuium R. *cum enim Græci Romanis ciuibus magnas pecunias deberent, Pisoni lege Clodia permissum est, ut ius in liberos populos de creditis pecunijs diceret. deinde aut ius non dixit, aut ita dixit, ut bonis ciues R. euerteret. de prouincijs consul. pro domo sua, & in Pisonem.* Diuisisse: *Apolloniatæ CC talenta Pisoni Romæ dederunt, ne creditas pecunias soluerent. in Pisonem. de Dyrrhachinis autē, Thessalis, Achæis, magno auri pondere à Pisone multatis, aut direptis, mentio fit in ea de prouincijs, & in Pisonem.* Neque tamen ullo in publico, aut religioso loco: *mirum uidetur, cum pecunias maximas cogeret, locis eum publicis, ac religiosis non peperciſſe. Publica loca sunt, quò patet aditus unicuique, ut fora, theatra, basilicæ, porticus: religiosa, dijs dicata.* Hos duos: *Sextium, & Milonem, de ui reos, Sextium accusante M. Tullio Albinouano, ut partim ex epistola III. libri II. ad Quinctum fratrem, par-*

tim ex oratione in Vatiniũ colligitur; Milonem accusante P. Clodio ædile, ut & hic infra patet, & in oratione in Vatinium, et in Dione libro 39. utrunque tamen in eodem iudicio affuisse crediderim: cum dicat Cicero, Hos duos, quos uidetis.

ORATIO.

Omitto iam Numerium, Serranum, Aelium, quisquilias seditionis Clodianæ. sed tamen hi quoque etiam nunc uolitãt, ut uidetis: nec, dum uos de uobis aliquid timebitis, illi unquam de se pertimescent. Nam quid ego de ædile ipso loquar? qui etiam diem dixit, & accusauit de ui Milonem. neque hic tamen ulla unquam iniuria adducetur, ut eum tali uirtute, tantaq; firmitate animi se in remp. fuisse pœniteat: sed, qui hæc uident, adolescentes quonam suas mentes cõferent? ille, qui monimenta publica, qui ædes sacras, qui domos inimicorum suorum oppugnauit, excidit, incendit, qui stipatus semper sicariis, septus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui & peregrinam manum facinorosorum concitauit, & seruos ad cædem idoneos emit, & in tribunatu carcerem totum in forum effudit, uolitat ædilis, accusat eum, qui aliqua ex parte eius furorem exultantem repressit: hic, qui se

est

eſt tutatus ſic, ut in priuata re deos penates ſuos, in rep. iura tribunatus, auſpiciaq; defenderet; accuſare eum moderate, à quo ipſe nefarie accuſatur, per ſenatus auctoritatẽ non eſt ſitus. nimirum hoc illud eſt, quòd de me potisſimum tu in accuſatione quæſiſti, quæ eſſet noſtra natio optimatium: ſic enim dixiſti. rem quæris præclarã iuuentuti ad diſcendum, nec mihi difficilem ad perdocendum. de qua pauca iudices dicam: et, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio noſtro, nec ab ipſa cauſſa P. Sextii abhorrebit oratio mea.

COMMENTARIVS.

Numerium, Serranũ, Aelium: *primi duo tribuni pl. fuerunt conſulibus Lentulo & Metello, quo anno Cicero reſtitutus eſt: tertius anno ſuperiore, cum Cicero pulſus eſt, conſulibus Piſone et Gabinio. ſupra.* Timebitis: *tacite iudices hortatur ad puniendos Clodianorum ſcelerum ſatellites. nunquam, inquit, eorum arrogantia, atque audacia reprimetur, niſi uos, obiecto metu, fortiter in iſtam manum hominum perditorum irruentes, rempublicam à nefario dominatu uindicetis: nunc, quia languetis, quòd fortaſſe uos mei caſus memoria timidos reddit; iſti uolitant, quaſi ea, quæ improbe agendo meriti ſunt, nihil extimeſcant.* Aedile ipſo: *P. Clodio. hinc appa-*

Milonem Clodius ferro peteret, cõtemnere prorsus ea iura, eaq́; auspicia uidebatur, quibus tribunatus pl. ab initio institutus erat. lege enim auspicato lata sancitum fuerat, ut sacrosancta essent corpora tribunorum. Per senatus auctoritatem: *supra non à senatu prohibitum esse Milonem dixit, ne Clodium accusaret, sed à cõsule, prætore, tribuno pl. qui mentionem ullam iudicum aut iudiciorum à quoquam fieri, propositis edictis, uetuerunt. sed credendum est, edicta illa prius in senatu, sententijs dictis, esse comprobata. nam in epistola, Periucundæ, ad Lentulum, cum ait, Impunitatem est eorum sententijs assecutus, qui, cum tribunus pl. pœnas à seditioso ciue per bonos uiros iudicio persequi uellet, exemplum præclarissimum in posterum uindicandæ seditionis de republica sustulerunt; non significat Clodium sententijs iudicum esse absolutum: non enim iudicium illud, quo Milo tribunus pl. Clodium de ui accusauit, factum est: sed senatorum sententijs esse decretum, ne caussam prius diceret, quàm habita comitia essent. quibus cum ædilis esset Clodius designatus, institutam accusationem Milo persequi noluit, opinor ne plebem offenderet, cum ei, cui magistratum ipsa mandasset, perniciem quærere uideretur.* Nimirum hoc illud est: *non satis patet, quo modo hoc ad superiora pertineat: & tamen disiunctum esse non potest: cum dicat Cicero, Hoc illud est. forte,*

quia Miloni Clodium accusare per senatus auctoritatem non licuerat, accusator Sextij, inde arrepta occasione, quæsiuit à Cicerone; qui essent optimates illi, quos ipse & Sextius iactarent; cum senatus, impedienda Milonis accusatione, suam in Clodium uoluntatem ac studium declarasset. Officio nostro: *qui defendimus.*

ORATIO.

Duo genera semper in hac ciuitate fuerunt eorum, qui uersari in rep. atque in ea se excellentius gerere studuerunt: quibus ex generibus alteri se populares, alteri optimates & haberi, & esse uoluerunt. qui ea, quæ faciebant, quæq; dicebant, multitudini iucunda esse uolebant, populares: qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarentur, optimates habebantur. quis ergo iste optimus? quis? de numero si quæris, innumerabiles: neque enim aliter stare possemus. sunt principes cõsilii publici: sunt, qui eorum sectam sequuntur: sunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia: sunt municipales rusticiq; Romani: sunt negocia gerentes: sunt etiam libertini optimates. numerus, ut dixi, huius generis late & uarie diffusus est: sed genus uniuersum (ut tollatur error) breui circunscribi, & definiri potest. omnes

opti-

optimates sunt, qui neque nocẽtes sunt, nec natura improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti. esto igitur, ut hi sint, quam tu nationem appellasti. horũ qui uoluntati, cõmodis, opinioni in gubernanda rep. seruiunt, defensores optimatium, ipsiq; optimates grauissimi, & clarissimi ciues nominantur, & principes ciuitatis. quid est igitur propositum his reip. gubernatoribus, quod intueri, & quò cursum suum dirigere debeant? id, quod est præstantissimum, maximeq; optabile omnibus sanis, & bonis, & beatis, cum dignitate ociũ. hoc qui uolunt, omnes optimates; qui efficiunt, summi uiri, & conseruatores ciuitatis putantur. neque enim rerum gerendarum dignitate homines efferri ita conuenit, ut ocio nõ prospiciant; neque ullum amplexari ocium, quod abhorreat à dignitate.

COMMENTARIVS.

Optimus iste? *rectius opinor, optimas iste? cum de optimatibus sermo sit.* Consilii publici: *senatus. sic enim eum appellat in epistola quadam ad Ap. Pulchrum.* Quibus patet curia: *non enim omniũ ordinum hominibus in senatum aditus est, sed ijs tantum, qui neque libertini sint, et* DCCC *millia possideant. municipibus autem, et rusticis, et negocia gerentibus, de quibus pro-*

ducendam metaphoram accõmodatum: quia uſu pene proprium factum eſt. hoc enim uerborum genere facile à proprijs ad translata deducimur: cum ad diuerſa coniungenda medium quiddam requiratur. Sanis, & bonis, & beatis: *tribus modis idem dixit, primum, Neque nocentes, nec natura improbi, nec furioſi, nec malis domeſticis impediti: deinde, Sanis, & bonis, & beatis. ſolet enim eos beatos appellare, qui diuitijs abundant, extra egeſtatis incommoda conſtituti.* Cum dignitate ocium: *ut & magiſtratus conſequantur, &, ne quid in republica contra ueteres mores ac leges nouetur, diligenter animaduertant.* Efficiunt: *qui & recte ſentiunt, &, quod ſentiunt, re præſtare poſſunt.*

ORATIO.

Huius autem ocioſæ dignitatis hæc fundamenta ſunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, & uel capitis periculo defendenda ſunt, religiones, auſpicia, poteſtates magiſtratuum, ſenatus auctoritas, leges, mos maiorum, iudicia, iuriſdictio, fides, prouinciæ, ſocii, imperii laus, res militaris, ærarium. harum rerum tot, atque tantarũ eſſe defenſorem, & patronum, magni animi eſt, magni ingenii, magnæq; cõſtantiæ. etenim in tanto ciuium numero magna multitudo eſt

eorum, qui aut propter metum pœnæ, peccatorum suorum conscii, nouos motus cōuersionesq; reip. quærant; aut qui, propter insitum quendā animi furorem, discordiis ciuium, ac seditione pascantur; aut qui, propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quàm suo, deflagrare. qui cum auctores sunt, & duces suorum studiorum, uitiorumq; nacti, in rep. fluctus excitantur: ut uigilandum sit iis, qui sibi gubernacula patriæ depoſcerunt; enitendumq; omni scientia, ac diligentia, ut, cōseruatis iis, quæ ego paulo ante fundamēta, ac membra esse dixi, tenere cursum possint, & capere ocii illum portū, & dignitatis. hanc uiam, iudices, si aut asperam, atque arduam, aut plenam esse periculorum, aut insidiarum negem, mentiar; presertim cum id non modo intellexerim semper, sed etiam præter ceteros senserim.

COMMENTARIVS.

Religiones: *ut ea, quæ ad deos pertinent, studiose seruentur.* Auspicia: *recte post religiones auspicia posuit. nam & ipsa deorum à uoluntate pendent: nec omitti & negligi possunt, quin simul religio deseratur.* Potestates magistratuum: *seruanda enim sunt iura magistratuum: ut tantum possint, quantum eis à legibus tribuitur.*

tur. Fides*: ne quid utilitatis caussa præter fidem committamus. de officijs lib.* II. Socii*: qui nobis tuendi sunt: etsi non à magistratibus nostris, sicuti prouinciæ, regantur.* Qui aut propter metum*: in tres partes diuisa sententia est. prima nocentes significat, altera furiosos, tertia malis domesticis impeditos. quæ hominum genera ab optimatium numero iam exclusit.* Implicationem rei familiaris*: egestatem significat: in qua qui sunt, eos appellari latine & eleganter, malis domesticis impeditos, non bene de rebus domesticis constitutos, supra cognoscitur. hic autem, cum dicat, Implicationem rei familiaris, difficultatibus rei familiaris implicati, recte de eodem hominum genere dicemus.* Tenere cursum*: metaphoræ initium fecit in communi uerbo, Vigilandum: deinde subiunxit, gubernacula; quod est translatum illud quidem, usu tamen ita tritum, ut pene proprium uideatur: deinde, cum quasi uiam muniisset, apertam translationem induxit.*

ORATIO.

Maioribus præsidiis & copiis oppugnatur resp. quàm defenditur: propterea quòd audaces homines & perditi nutu impelluntur, & ipsi etiam sponte sua contra remp. incitantur: boni nescio quo modo tardiores sunt, &, principiis rerum neglectis, ad extremum ipsa denique necessitate

ſunt, hæc diuina, hæc immortalia: hæc fama celebrantur, monimentis annaliū mandantur, poſteritati propagantur.

COMMENTARIVS.

Leuiores: *non admodum fortes*. Deſciſcunt: *à reipublicæ cauſſa: ſuſceptam defenſionem abijciunt*. Deſunt: *uolunt quidem, ſed præ timore non aggrediuntur*. Illi ſoli: *tria facit hominum genera, de republica rectę ſentientiū: unum eorum, qui pro communi commodo labores & pericula ſubeunt; quia tamen uirtute non magna ſunt, non permanent in incepto: alterum eorum, qui metu deterriti à contentione abſtinent: tertium eorum, qui omnia pro ſalute reipublicæ & ſuſcipiunt, et perferunt*. Pater tuus: *M. Scaurus, princeps ſenatus: cuius in tuenda republica conſtantiam declarat etiam in ea pro C. Rabirio, his uerbis. Cum armatus M. Aemilius, princeps ſenatus, in Comitio conſtitiſſet: qui cum ingredi uix poſſet; non ad inſequendum ſibi tarditatem pedum, ſed ad fugiendum impedimento fore putabat. Eundem in ea pro Scauro, quæ integra non extat, cuſtodem reipublicæ uocat*. M. Scaure: *apud hunc, ut opinor, prætorem Sextij cauſſam Cicero agebat. nam et infra: Ex te igitur Scaure potiſſimum quæro. Quod ad prætorē potius, quàm ad iudicem, uidetur eſſe dictum. præterea, ſi quis cum Pediano ſupputet, prætorem hoc anno fuiſſe reperiet. ait enim Pedianus, accuſatum eſſe Scaurum*

rum L. Domitio Ahenobarbo & Ap. Claudio Pulchro cos. cum Sardiniam prouinciam pro prætore anno proximo administrasset. annus autem, qui Domitij & Claudij consulatum proximus antecessit, fuit is, quo consules Pompeius & Crassus fuerũt. quòd si statim post præturam iuit Scaurus in Sardiniam; quod & uerisimile est, et à Pediano uidetur indicari, cum ait, Ex prætura prouinciam Sardiniam obtinuit: necesse est prætorem fuisse Marcellino & Philippo cos. quo anno habita pro Sextio hæc oratio est. hi enim ante Pompeium & Crassum consulatum gesserunt. tribus igitur continentibus annis fuit Scaurus primo prætor, Marcellino & Philippo cos. secundo Sardiniæ rector, Pompeio et Crasso; tertio reus, Ahenobarbo & Pulchro. In hac satis explorata ratione quiddam tamen est, quo ualde conturbor. nam in hac ipsa oratione infra ludos à Scauro ædile datos Pisone & Gabinio cos. Cicero significat. et ab ædilitate biennio prætura distat. quod cum ita sit: qui potest his consulibus prætor Scaurus esse? Ad C. Marium: *quem sextum consulatum gerentem hortatus est, ut contra Saturninum tribunum pl. et Glauciam prætorem libertatem legesq; manu defenderet: protinusq; arma sibi afferri iussit: quibus allatis, ultima senectute confectum corpus induit: spiculoq; innixus ante fores curiæ constitit.* Q. Metellus: *satis ostendunt ea, quæ sequuntur, de Numidico dici. patruus autem*

tem fuit Scauri matris hoc modo. M. Scaurus, ille Senatus princeps, uxorem habuit Cæciliam Metellam: è qua ſcaurum hunc, quem appellat Cicero, filium ſuſcepit. patet hoc ex Plinij libro XXXVII. cap. XV. hæc L. Metelli, pontificis maximi, filia fuit, ut à Plutarcho in Sylla, & à Cicerone ipſo in oratione pro hoc Scauro habita traditum eſt; quem Numidici Metelli fratrem fuiſſe, etiam ſi exemplis non probetur, hic tamen Ciceronis locus plane declarat. poſt obitum Scauri, nupſiſſe eam L. Syllæ, qui dictaturam, armis cepit, & ſponte depoſuit, tum ij, quos nominaui, ſcriptum reliquere, tum etiam ex Pediano licet cognoſcere. ait enim, Scauro, quem de repetundis accuſatum Cicero defendit, uitricum Syl lam fuiſſe, Scauriq; fratrem ex eadem matre fauſtum fuiſſe, eum, quem ciuili Cæſaris, & Pompeij bello periiſſe Suetonius tradit. geminos enim peperit Cæcilia, Fauſtum, de quo diximus, & Fauſtam, quæ Milonis uxor fuit. Cenſor notaſſet: *notatum tamen alter cenſor, Metelli collega, reſtituit: non enim ſenatu moueri paſſus eſt. teſtis Appianus lib. 1. collegam autem in cenſura Q. Metelli Numidici opinor fuiſſe C. Metellum Caprarium, Metelli Macedonici filium. hoc ex Velleij Paterculi uerbis conijcio: ait enim duos Cæpiones fratres germanos cenſuram ſimul geſſiſſe, duos autem poſtea Metellos, non germanos*

nos fratres, sed patrueles. porro Numidicum, & Caprarium, fratres patrueles fuisse, antiquarum familiarum, de quibus librum institui-mus, obseruatio demonstrabit. de filiis autem Macedonici cur Caium potius, quàm Quinctum, aut Lucium, aut Marcum, (quatuor enim fuere) cum Numidico censorem fuisse existimem. ea ratio facit, quòd Quinctus, & Lucius, ille cum Geta, hic cum Ahenobarbo, ante Numidici censuram, censores fuere. Caium autem censorium fuisse, ex duabus Ciceronis post reditum orationibus plane cognoscitur. Insitiuum Gracchum: *C. Quinctium Gracchū: qui se Ti. Gracchi filium simulabat esse. quo mendacio plebem usque eò decepit, atque induxit, ut tribunus pl. designatus sit: cum tamen è Firmo Piceno, obscurissima stirpe, atque adeo seruili sanguine genitus esset. sic enim Cicero in ea pro C. Rabirio significat, cum ait: Armatus esset cum Saturnino C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus atque ergastulo Gracchus. & Valerius Maximus monstrum appellat libro IX. cap. ultimo. prænomen Caii tribuit illi Florus, nomen Quinctij auctor de uiris illustribus.* In eam legem: *L. Saturnini tribuni pl. de qua supra meminit.* Q. Catulus: *filius eius, qui cum C. Mario consul fuit.* Nuper: *periit enim post consulatum Ciceronis. post reditum in senatu. de hoc etiam Plutarchus, & alii.*

Aut

Aut ſpe, aut metu: *ſpe honorum, metu periculorum: quod iam dixit, Neque periculi tempeſtas, neque honoris aura*. Propagantur: *non breui temporis definiuntur ſpatio, ſed ita producuntur, ut ad poſteritatem perueniant*.

ORATIO.

Eſt labor, non nego: pericula magna, fateor:
-Multæ inſidiæ ſunt bonis, uerisſime dictum eſt:
Sed te id, quod multi inuideant, multiq; expetant,
Inſcitia ſit, inquit, poſtulare; ſi tu laborem summa cum cura efferas nullum.

idem alio loco dixit, quod exciperent improbi ciues, Oderint, dum metuant. præclara enim illa præcepta dederat iuuentuti. ſed tamen hæc uia, hæc ratio reip. capeſſendæ olim erat magis pertimeſcenda, cum multis in rebus multitudinis ſtudium ad populi commodum ab utilitate reip. diſcrepabat. tabellaria lex ab L. Caſſio ferebatur: populus libertatem agi putabat ſuam: diſſentiebant principes, & in ſalute optimatium temeritatem multitudinis, & tabellæ licentiam pertimeſcebant. agrariam Ti. Gracchus legem ferebat: grata erat populo: fortunæ conſtitui tenuiorum uidebantur. nitebantur

contra optimates, quòd ea diſcordiam excitari uidebant; &, cum locupletes poſſeſsionibus diuturnis mouerentur, ſpoliari remp. propugnatoribus arbitrabantur. frumentariam legem C. Gracchus ferebat: iucunda res plebi R. uictus enim ſuppeditabatur large ſine labore: repugnabant boni, quòd & ab induſtria plebem ad deſidiam auocari putabant, & ærarium exhauriri uidebatur. multa etiam noſtra memoria, quæ cõſulto prætereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas à conſilio principum disſideret. nunc iam nihil eſt, quòd populus à delectis, principibusq; diſſentiat: nec flagitat rem ullam, neque nouarum rerum eſt cupidus: & ocio ſuo, & dignitate optimi cuiuſque, & uniuerſæ reip. gloria delectatur. itaque homines ſeditioſi ac turbulenti, quia nulla iam largitione populum R. concitare poſſunt, quòd plebs perfuncta grauisſimis ſeditionibus ac diſcordiis ocium malle uideatur, conductas habent conciones; neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quæ illi uelint audire, qui in cõcione ſunt; ſed preti o ac mercede perficiunt, ut, quicquid dicant, id illi uelle audire uideantur.

COM-

COMMENTARIVS.

Multæ insidiæ: *Iouis filium, Aeacum fortasse Accius poeta induxit suis liberis hæc præcipientem: quæ Cicero & hic, & in oratione pro Plancio ad suam sententiam accommodat. Accij uero ut hæc esse existimem, facit illud, quod sequitur, Oderint, dum metuant: quod Cicero eiusdem poetæ dicit esse. porro id ex Accij tragædia, Atreo, ut opinor, sumptum esse, ostendit Anneius Seneca libro de clementia* 11. *quod officiorum libro* 1. *plane cognoscitur. usurpantur & Philippica* 1. Exciperent: *improbi, cum pro eorum sensu ac uoluntate scriptum legunt, arripiunt, & memoria tenent, atque etiam imitatione usuq; comprobant. itaque, quod Accius de Atreo dixerat, ab improbis hominibus auide est exceptum.* Præclara: *excusat poetam, qui dixerit, Oderint, dum metuant: quod est ad confirmandas improborum ciuium mentes aptissimum dictum. scripsit, inquit, hoc, quia scripserat iam illa, Multæ insidiæ sunt bonis, & quæ sequuntur. non enim uerebatur, ut in eo, quod Atreum dicentem facit, iuuentuti noceret, quam utilissimis ac saluberrimis illis præceptis, ex Aeaci persona prolatis, iam imbuerat.* Ad populi commodum: *ad suum ipsius commodum. populum enim hic usurpat Cicero pro ea multitudine, quæ senatui & optimatibus aduersatur.* Tabellaria lex: *ut populus non, ut antea, uoce,*

ſed per tabellas de ciuibus ſententiam ferret. quatuor leges tabellariæ fuerunt, Gabinia, Caſſia, Papiria, Cœlia. libro III. *de legibus*. In ſalute optimatium: *cum aliquis de numero optimatium à populo iudicaretur, cum de ſalute optimatium in iudicio ageretur. primus enim L. Caſſius populo tabellam dedit in iudicio. dederat biennio ante Gabinius in creandis magiſtratibus*. Licentiam: *maior enim eſt licentia, ubi per tabellas ſententiæ feruntur*. Agrariam: *ne quis ultra quingenta iugera posſideret. quod aliquando lege Licinia cautum erat. Plutarchus, Appianus, Velleius, epitome Liuij: in qua pro, quingenta iugera, mendoſe legitur, decem iugera. errato cauſſam præbuit antiquæ notæ De ignoratio*. Mouerentur: *quas enim poſſeſſiones contra legem Liciniam, quæ multis ante Tiberium annis quingentorum iugerum numerum definierat, locupletes homines tenebant, eas Tiberii lege tenuioribus tradere cogebantur*. Frumentariam: *ut frumentum ſemiſſe & triente populo daretur. epitome Liuiana, Velleius, Plutarchus. hanc legem mox & L. Saturninus, & poſtea Ciceronis ætate P. Clodius tulit. ſupra*. Sine labore: *ut, etiam ſi plebs inerti ocio tempus conſumeret, ei tamen, unde uiueret, non deeſſet*. Aerarium exhauriri: *cum frumentum publicum, cuius uenditione quotannis in ærarium magnæ pecuniæ inferebantur, plebi gratis dari lex Gracchi iuberet*.

Noſtra

Nostra memoria: *Marij & Syllæ temporibus. nam deinde plebs à patribus aut non dissensit, aut sine seditione dissensit.* A' consilio principum: *à senatu, ab optimatibus.* A' delectis: *à delectis in summum ordinem, à senatu: qui de uniuersa ciuitate pro cuiusque uirtute ac meritis à censoribus legi solitus erat.* Conductas: *mercede coactas: quando sua sponte plebs ad eas conciones, quæ à turbulentis ac seditiosis tribunis pl. habentur, coire non uult.*

ORATIO.

Num uos existimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quenquam illorum ueterum, qui populares habebantur, ullum unquam in concione habuisse conductum? nemo habuit. ipsa enim largitio, & spes commodi propositi, sine mercede ulla multitudinem concitabat. itaque temporibus illis, qui populares erant, offendebant illi quidem apud graues & honestos homines, sed populi iudiciis, atque omni significatione florebant. his in theatro plaudebatur: hi suffragiis, quod contenderant, consequebantur: horum homines nomen, orationem, uultum, incessum amabant. qui autem aduersabantur ei generi; graues & magni homines habebantur; sed ualebant in senatu multum, apud bonos uiros plurimum; multitudi-

ni iucundi non erant; suffragiis offendebatur sæpe eorum uoluntas; plausum uero etiam si quis eorum aliquando accepe rat, ne quid peccasset, pertimescebat. attamen si qua res erat maior, idem ille po pulus horum auctoritate maxime commouebatur. nunc, nisi me fallit, in eo sta tu ciuitas est, ut, si operas conductorum remoueris, omnes idem de rep. sensuri esse uideantur. etenim tribus locis significari maxime populi R. iudicium, ac uoluntas potest, concione, comitiis, ludorum gladiatorumq; consessu. quæ concio fuit per hos annos, quæ quidem esset non conducta, sed uera, in qua populi R. consensus perspici posset? habitæ sunt multæ de me à gladiatore sceleratissimo: ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum fœdum uultum aspicere, nemo furialem uocem bonus audire poterat. erant, erant illæ con ciones perditorum hominum necessario turbulentæ.

COMMENTARIVS.

Populi iudiciis: *iudicium suum in magistratu mandando populus ostendit*. Significatione: *cum in theatrum populares ciues ingrediebantur, populus ad beneuolentiam significandam plausum dabat. quod autem Cicero dixit, Iudicijs atque*

que omni significatione, proxime se ipse exponit, cum infert, His in theatro plaudebatur: hi suffragijs, quod contenderant, consequebantur. Apud bonos uiros: *distinguit à senatu bonos uiros: ut ostendat, etiam in populo fuisse, qui recte de republica sentirent.* Eorum uoluntas: *cum aut ipsi, aut eorum propinqui, aut amici, magistratum petentes, repulsam ferebant.* Ne quid peccasset: *solidam lætitiam ex eo plausu non capiebant, sed tenuem & suspicione diminutam. uerebantur enim, ne qua re antea populi uoluntatem offendissent.* Tribus locis: *in foro, in campo Martio, in theatro. in foro enim conciones habebantur, munus gladiatorium dabatur, ludi interdum fiebant: in campo comitia, & conciones, in theatro ludi.* Gladiatores: *P. Clodio. gladiatores enim homines audaces, & facinorosi: à quibus natura & factis Clodius minime differebat.* Necessario: *quia conducta concio erat hominum perditorum: qui cum pretium ac mercedem accepissent, concionanti de me Clodio assentiri cogebantur. erant igitur eæ conciones necessario turbulentæ.*

ORATIO.

HABVIT de eodem me P. Lentulus consul concionem: concursus est populi R. factus: omnes ordines, tota in illa concione Italia constitit: egit caussam summa cum grauitate copiaq; dicendi, tan-

to ſilentio, tanta appobatione omnium, nihil ut unquam uideretur tam populare ad populi R. aures accidiſſe. productus eſt ab eo Cn. Pompeius, qui ſe non ſolum au ctorem meæ ſalutis, ſed etiam ſupplic em populo R. exhibuit huius oratio & per grauis, & grata concioni fuit. ſic conten do; nunquam neque ſententiam eius au ctoritate, neque eloquentiam iucundita te fuiſſe maiorem. quo ſilentio ſunt auditi de me ceteri principes ciuitatis? quos iccirco non appello hoc loco, ne mea oratio, ſi minus de aliquo dixero, ingrata; ſi ſatis de omnibus, infinita eſſe uideatur. cedo nunc eiuſdem illius inimici mei de me eodem ad uerum populum in campo Martio concionem. quis non modo approbauit, ſed non indigniſſimum facinus putauit, illum, non dicam loqui, ſed uiuere ac ſpirare? quis fuit, qui non eius uoce maculari remp. ſeq;, ſi eum audiret, ſcelere aſtringi arbitraretur? Venio ad comitia, ſiue magiſtratuum placet, ſiue legum. leges uidemus ſæpe ferri multas. omitto eas, quæ feruntur ita, uix ut quini, & hi ex alia tribu, qui ſuffragium ferant, reperiantur. de me, quem tyrannum atque ereptorem libertatis eſſe dicebat, in illa ruina reip. di-

cit

cit se legem tulisse. quis est, qui se, contra me ferebatur, inisse suffragium confiteatur? cum autem de me eodem ex S. C comitiis centuriatis ferebatur; quis est, qui non profiteatur se affuisse, & suffragium de salute mea tulisse?

COMMENTARIVS.

Productus est: *quia priuatus tunc erat Pompeius: neque cócionem habere cuiquam priuato licebat, nisi à magistratu produceretur. hoc in nostris antiquitatibus.* Quis non modo approbauit: *locutio Ciceroni usitata, pro eo, quod est, Quis, nó dico approbauit &c.* Comitia: *comitia, & de magistratibus, & de legibus dici, hic planum est. dicuntur & de iudicijs, ut in libro de comitijs demonstrauimus.* Vix ut quini: *plurimus in hoc est Cicero, ut probet, id, quod dixit; in eo statu esse ciuitatem, ut si conductorum remoueantur operæ, omnes idem de republica sentiant. probauit iam exemplo concionum. nunc idem & legibus nititur confirmare. Consideretur, inquit, ea lex, quæ de meo reditu lata est. conferatur, non dico cum ijs legibus, quæ cum feruntur, ita infrequens populus adest, uix ut quini in tribu suffragium ferant; sed cum ea, quá de mea pernicie Clodius tulit. quod autem adiungit, Et hi ex alia tribu, notat populi non modo infrequentiam, sed etiam confusionem.* Ex s.c. comitiis centuriatis: *lex Clodij neque ex S. C. neque co*

mitiis

mitiis centuriatis lata erat, sed contra uoluntatē senatus, tributis comitiis, in foro: ea uero, quam de reducendo Cicerone P. Lentulus consul tulit, ex S. C. comitijs centuriatis, in campo Martio: quam dissuasisse P. Clodium opinor ex eo, quod dictum est proxime: Cedo nunc eiusdem illius inimici mei de me eodem ad uerum populum in campo Martio concionem. suadere enim & dissuadere leges, ante quàm ferrentur, non modo magistratibus, uerum etiam priuatis hominibus licebat: quod in libro de legibus copiose ostendimus.

ORATIO.

VTRA igitur caussa popularis debet uideri; in qua omnes ætates ciuitatis, omnes ordines una consentiunt; an in qua furiæ concitatæ tanquam ad funus reip. conuolant? an, sicubi aderit Gellius, homo & fratre indignus, uiro clarissimo, atque optimo, & ordine equestri, cuius ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit: id erit populare? est enim homo iste populo R. deditus. nihil uidi magis. qui, cum eius adolescentia in amplissimis honoribus summi uiri L. Philippi uitrici florere potuisset, usque eò non fuit popularis, ut bona solus comesset. deinde ex impuro adolescente & petulante, posteaquam rem paternam ab idiotarum diuitiis ad philosophorum regulam perduxit,

Græ-

Græculum se atque ociosum putari uoluit, studio litterarum se subito dedidit. * nihil sane à te iuuabatur, anagnostæ, libelli etiam pro uino sæpe oppignerabantur: manebat insaturabile abdomen, copiæ deficiebant: itaque semper uersabatur in spe rerum nouarum, ocio, & tranquillitate reip. consenescebat. ecquæ seditio unquam fuit, in qua non ille princeps? ecquis seditiosus, cui ille nō familiaris? ecquæ turbulenta concio, cuius ille non concitator? cui bene dixit unquam bono? bene dixit? immo, quē fortem & bonum ciuem non petulantissime est insectatus? qui ut credo non libidinis caussa, sed ut plebicola uideretur, libertinā duxit uxorem. is de me suffragium tulit: is affluit: is interfuit epulis & gratulationibus paricidarum. in quo tamen est me ultus, cum illo ore inimicos est meos suauiatus: qui quasi mea culpa bona perdiderit, ita ob eam ipsam caussam est mihi inimicus, quia nihil habet.

COMMENTARIVS.

Vtra igitur caussa: *interpretis officium est, si modo, quas suscepit partes, eas cum laude sustinere uult, tria considerare, uerba, sententiā, sententiæ caussam. hic, si uerba tantum consideres; & quid singula significent, & quam sententiam effi-*

efficiant, omnibus intelligere facile est. sin autē, quò sententia referatur, & quid Cicero spectauerit, indagamus: fortasse non eadem ratio est, nec similiter omnes intelligunt. quare pro eorum cōmodo, qui non admodum in litteris acute uident, uisum est ut totam rem paulo latius explicarem. Ciuium duo genera Cicero iam dixit esse, optimates, & populares. de optimatium numero & erat ipse, & haberi uolebat: Clodius popularis putabatur. contendebat Clodius, se non esse minus optimatem, quàm Ciceronem: Cicero contra, se popularem magis esse, quàm Clodium. argumento Clodius hoc utebatur, quòd Milo, qui ei diem dixerat, accusationem persequi per senatus auctoritatem prohibitus erat. itaque dixerat accusator Sextij: Quæ est ista uestra natio optimatium; cum senatus, in quo principes optimatium sunt, Clodio contra Milonem studuerit? Cicero nihil ad hoc respondit: quia neque id esse factum, negare poterat; neque, iniuria esse factum, dicere: quòd in altero manifesta ueritas obstabat; in altero senatum reprehendere nolebat. quoniam igitur primum est in contentionibus iudiciarijs, obiecta refellere; alterum, obijcere quod refelli ab aduersario non possit: primum non attingit, ob ea, quæ iam dixi: obijcit autē Clodio, ut quasi parem gratiam referat, non esse populares eos, quos operæ conductorum sequantur, sed eos, quibus integer populus faueat. probat hoc quinque

argu-

argumentis. primum sumit à concionibus, alterum à legibus, tertium à magistratibus, quartũ à ludis, quintum à gladiatoribus. huius uniuersæ argumentationis duas partes iam absoluit, eam, quæ ad conciones, et eam, quæ ad leges pertinet. ad singula argumenta conclusionem non apposuit: quia non ubique necesse est: cum ex ijs, quæ dicuntur, facile iudices, quæ conclusio sequatur, ipsi per se possint intelligere. conclusiones tamen, quia uim quandã addunt orationi, tribus argumẽtis apponit, post leges, post magistratus, post gladiatores; primam & secundam particulares, tertiam uniuersalem, quæ ad argumẽta omnia, quæ quinque esse diximus, pariter spectet. uerũ, quia declarandæ artis negocium suscepimus, non alienum est, in ipso conclusionum usu quæ ratio seruetur, ostendere. nihil enim est ad eloquentiam utilius, quàm duorum perfectissimorum oratorum ingenia ex utriusque scriptis considerare; eamq; putare esse rectissimam diserte ornateq; loquendi regulam, qua illi, siue naturæ præcipuo quodam munere, siue diligentia studioq; adiuti, cum caussas agerent, usi sunt. Concludit igitur Cicero primum interrogando, cum ait: Vtra igitur caussa popularis debet uideri; in qua omnes ætates ciuitatis, omnes ordines una consentiunt; an in qua furiæ concitatæ tanquam ad funus reipublicæ conuolant? deinde affirmando, his uerbis: Videtis igitur populum ipsum, ut ita dicam, iam

non esse popularem; qui ita uehementer eos, qui populares habentur, respuat; eos autem, qui ei generi aduersantur, honore dignissimos iudicet. postremo interrogando, hoc modo: Videtis ne igitur, quantum inter populum Romanum & concionem intersit? dominos concionum omni odio populi notari; quibus autem consistere in operarum concionibus non liceat, eos, omni populi Romani significatione decorari? harum trium conclusionum primam uideo à sensu communi esse ductam. nam totum illud, Vtra igitur caussa, & quæ sequuntur, ita dictum uidetur, quasi omnes homines popularem esse Ciceronis, non Clodij, caussam iudicaturi sint. Alteram conclusionem, itemq; tertiam à persona iudicum sumptam esse constat. sed hoc inter eas differre iam ostédi, quòd secunda per affirmationem, tertia per interrogationem fit. placet enim, ut in pictura, sic in oratione uarietas. possumus igitur, si doctrinam ex obseruatione uolumus efficere, conclusionem tanquam genus in tres partes diuidere, in unam, quæ est à sensu communi; alteram, à persona iudicũ; tertiam, à persona nostra. primæ duæ Ciceronis exemplis, proxime recitatis, manifestæ sunt. tertia testimonio non indiget. in eam enim uel sine artificio nostra sponte incidimus: ut, si quis, diuitiis cum uirtute comparatis, post argumenta in utranque partem allata, ita concludat: est igitur diuitiis uirtus anteponenda. sed siue à sensu commu-

communi, siue à persona iudicum, siue à nostra concludamus: orationem aut affirmatione, aut interrogatione, aut negatione terminari necesse est: affirmatione sic: Videtis igitur Clodium non esse popularē: interrogatione hoc modo, Videtis ne igitur Clodium non esse popularem? negatione sic: Non est igitur ut Clodium popularem esse possitis existimare. Paritérq; à sensu communi tribus modis concludemus: Facile igitur est omnibus intelligere, Clodium non esse popularem: Quis igitur Clodium esse popularem dixerit? Nemo igitur est, cui popularem esse Clodium liceat existimare. Et à persona nostra eadem ratio est: Clodius igitur popularis non est: Clodium igitur esse popularem putabo? Non igitur, popularem esse Clodium, existimabo. Atque hæc de conclusione satis sint. Honestates: *Phaernus de mendo suspicatur: similia enim sunt, Honestates, &, Omnes ætates: ut fortasse, cum à Cicerone scriptū fuisset, Omnes ætates, deinde librariorum culpa, duabus dictionibus corruptis, & in unum contractis, factum sit, Honestatis. placet opinio uiri optimi & ingeniosissimi: presertim cum, honestas, in hanc sententiam nemo ex antiquis. quod quidem ex libris cognosci possit, usurpauerit.* Tanquam ad funus reip. *significat, Clodii conciones esse funera reipublicæ: quòd in iis nihil, nisi de interitu reipublicæ, agatur. & recte, furiæ conuolant:*

quòd

quòd uolare furias poetæ dicunt. recte etiam, Concitatæ: nihil enim placidum aut temperatum in Furias cadit. rectiſſime uero, Furiæ ad funus conuolant: quòd nihil iucundũ aut lætum furiæ diligunt. operas igitur Clodianas, ad reipublicæ perniciem libentiſſime coeuntes, uere & proprie furias appellauit. Gellius: *is, quem Cicero in oratione in Vatinium nutriculam ſeditioſorum nominat: quòd ſeditiones libenter foueret, atque aleret. dixit & hic teſtimonium in Sextium.* Fratre: *L. Gellio: qui cum Cn. Lentulo conſul, cum eodem cenſor fuit, & in cenſura C. Antonium, qui deinde conſulatum cum Cicerone geſſit, ſenatu mouit. Pedianus in commentario orationis contra competitores. pro Cluentio.* Optimo conſule: *quem locum hic habet, conſule, cum Gellius multis ante annis conſul fuerit? equidem ſuſpicor de mendo, eo magis, quòd antiquus liber Caroli Sigonij, iuuenis eloquentiæ doctrinæq; laude præſtantis, has duas dictiones non habet. quæ ſi retinendæ ſunt, alteram mutarem, & pro, Conſule, reponerem, Ciue: ut, Viro, ad res geſtas; Ciue, ad uoluntatem ſenſumq; de republica referatur. & fere uirum & ciuem Cicero in laude coniungit, ut libro* IIII. *ad Atticum, O uirum, ò ciuem Memmium: poſt reditum in ſenatu, Quid ego de præſtantiſſimo uiro T. Annio dicam? aut quis de tali ciue ſatis digne unquam loquatur? pro Plancio: Quid dicam? C. Virgilio,*

Virgilio, tali ciui, & uiro, beneuolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? Ordine equestri: *qui eques R. erat, is si nondum in senatum peruenerat, ordinis equestris dicebatur esse: si senator factus erat, senatorii. erant igitur duo fratres Gellij, alter ex ordine equestri, quia nondum ampliorem ordinem erat assecutus: alter, etsi equum publicum haberet, à nobiliori tamen ordine, quem adeptus erat, hoc est à senatorio, nominabatur. non enim posterior ordo prioris auferebat insignia, sed ad equum publicum, & annulum, quæ equestris ordinis erant, addebat latum clauum, hoc est tunicam purpuream, qua soli senatores utebantur. itaque Claudium Neronem, & Liuium Salinatorem, cum non modo senatores, uerum etiam censores essent, utrunque tamen habuisse publicum equum, eosq; alterum ab altero in censura esse priuatum, legimus apud Liuium lib. x.* Ornamenta confecit: *quadringenta millia nummum. hæc enim ad equestrem dignitatem ornandam necessaria erant. quòd si cui minus esset, eques esse non poterat. itaque Horatius:*

Si quadringentis sex septem millia desunt,
Plebs eris.

& in epistola ad D. Brutum libro x. de equite Romano nescio quo; qui magna rei familiaris detrimenta passus, uix quadringenta millia possidebat:

bat: Equestrem, inquit, dignitatem uix sustinet. nec ad aliam sententiam, ut quidem ego existimo, spectat ille locus in oratione pro Plancio: Qui ne equestrem quidem splendorem incolumem à calamitate iudicii retinere potuisset. significat enim, M. Seium, iudicio damnatum, non existimationis modo iacturam fecisse, uerum etiam ex ea multa, quam ei iudices dixerant, de suis fortunis tantum amisisse, ut infra censum quadringentorum millium redactus sit. Seium, inquit, cui, præter existimationem, equestris quoque ordinis dignitatem iudicij calamitas abstulit, populus tamen M. Pisoni, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, in honoris petitione præposuit. Quæritur autem hic, nec iniuria: qui potest Gellius equestris ordinis nomen retinere, si ornamenta confecit? iam enim & ex Horatio, & ex ipso Cicerone probatum est; qui equestri censu non esset, hoc est qui quadringenta millia non haberet, cum in equestri ordine locum non habuisse. Ad hanc dubitationem suppeditat facile, quod respondeam, antiquitatis obseruatio. primum illud dicimus: equites equestri loco à censore motos esse, uel ob tenuitatem, uel ob culpam. Gellius ob tenuitatem mouendus erat: ideo tamen moueri non potuerat, quia detrimentum illud rei familiaris post conditum lustrum fecerat: ut, etiam si quadringenta millia possidere desijsset, in equestri tamen ordine eò usque permanere

manere posset, donec censores creati cuiusque rem æstimarent, eq; censu senatores, equites, iudices uel in ordine quenque suo ac loco retinerent, uel eiicerent. Id erit populare? *an, inquit, quia legem ferēti, aut concionanti Clodio Gellius adest, propterea popularē legem, aut concionem dicemus?* L. Philippi: *hominis eloquentissimi, de quo in libro de claris oratoribus, in tertio de oratore, in oratione pro Quinctio.* Solus comesset: *quo modo igitur popularis; cum hoc nomen in eos conueniat, qui benefici, ac liberales in populum sunt?* Impuro, & petulante: *ob libidines, & impudentiam. laudatur enim maxime in adolescente castitas, & pudor.* Idiotarum: *hominum imperitorum, qui uulgarem quādam, sine modo, uiuendi rationem sequuntur: quibus Cicero philosophos hic opponit; quòd hi, à doctrina instructi ac temperati, exquisitum quoddam uitæ genus accurate seruant.* Diuitiis: *cum, diuitijs consumptis, regulam philosophorum imitari cæpisset. miror autem, cur diuitias & regulam quasi antitheta Cicero posuerit: quando & in diuitiis regula licet uti, nec alterum ab altero necessario seiungitur. præterea, cur, Ab idiotarum diuitiis? non & sapientes multi, atque eruditi diuitiis abundant? mutationem in Gellio notat, & ait: uixit primum, ut idiotæ solent; deinde, ut philosophi; hoc est, primum luxuriose, ac dissolute, deinde moderate, et parce. uelim igi-*

tur, ut paria paribus respondeant, ita legi, sic tamen, si quid adiuuant libri manuscripti: Postea quàm rem paternam ab idiotarum nequitiis ad philosophorum regulam perduxit. Græculum: *græcarum litterarum studiosum, scientiæ cupidum. omnis enim tunc à græcis litteris doctrina petebatur: cum latina lingua nondum exculta disciplinis esset.* Ociosum: *qui enim se ad litterarum studia contulerunt, ocio delectantur.* Subito: *cum antea nihil eiusmodi cogitasset, absumptis enim paternis bonis, à libidine, ac nequitia subito se ad litteras conuertit.* A`te iuuabatur: *quid, si, Arte iuuabatur? nam certe, A`te, sincerum non est. erit autem, Arte, ad quam se Gellius subito contulit, studio uidelicet litterarum, hanc enim quasi artem parsimoniæ cœpit colere, ne in luxu pergens ad ultimam inopiam redigeretur. & tamen nihil ab arte sua iuuabatur: nam exiguas rei paternæ reliquias quotidie perdebat. posset etiam ita corrigi: Nihil sane adiuuabatur. ueritas autem à libris antiquis petenda. nam nobis indicare corrupta loca satis est. coniecturis neque plane confidimus, neque omnino tamen diffidimus. sunt enim non nullæ ita non dubiæ, ut, qui obtusa prorsus ingenii acie non sit, in iis primo aspectu ueritatem possit agnoscere.* Spe rerum nouarum: *res nouas quærunt, qui ueterem male perdiderunt: ut, quando de suo non habent unde uiuant, de alieno*

no rapiant. Consenescebat: *mature consenescunt, quos animi curæ sollicitudinesq; macerant. inde consenescere dicimur ex iis rebus, quarum molestissima cogitatio senilem nobis pallorem ac maciem quotidie magis inducit*. Non libidinis caussa: *ironia: nam plane libidinis caussa libertinam ab eo uxorem esse ductam significat*. Plebicola: *quasi nobiles mulieres contempserit, studio quodam in plebem. nam ex infima plebe libertini fuerunt, utpote qui libertatem paulo ante essent adepti. ideo in urbanis tribubus, quæ ignobiliores erant, censebantur*, In quo tamen: *sua cuique tribuenda laus est. correxit hunc locum ex ingenio, quo excellit, multis adhinc annis Octauius Pãtagathus, homo eruditissimus, omniumq; integerrimus: quem ego nostræ ætatis Varronem soleo nominare: ita multas multarum rerum ac disciplinarum notitias mente scientiaq; comprehendit. is igitur ita correxit, nulla litterarum mutatione, sententia restituta. In quo tamen est me ultus, cum illo ore inimicos est meos suauiatus. præclare, nã in gratulationibus suauiari mos est: & Gellius nefandam libidinem ore exercere dicebatur: de quo est apud Catullum hoc epigramma.*

Quid dicam, Gelli, quare rosea ista labella
Hiberna fiant candidiora niue;
Mane domo cum exis, & cum te octaua quiete
E molli longo suscitat hora die?
Nescio quid certe est. an uere fama susurrat,

Grandia te medii tenta uorare uiri:
Sic certe est. clamant Victoris nupta miselli
Ilia, demulso labra notata sero.
dicit igitur, Illo ore, impurissimo, ac fœdissimo, quo uirorum obscœna membra concipere solitus est. Antea pro, Me ultus, multus, pro, ore, reo, legebatur in uulgatis libris.

ORATIO.

VTRVM, ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comedisti? quid? tu meo periculo, gurges, ac uorago patrimonii, heluabare; ut, si ego consul remp. contra te & gregales tuos defendissem, in ciuitate esse me nolles? te nemo tuorum uidere uult: omnes aditum, sermonem, congressum tuum fugiunt: te sororis filius Postumius, adolescens grauis, senili iudicio notauit, cum in magno numero tutorem liberis non instituit, sed elatus odio, & meo & reip. nomine; quorum ille utri sit inimicior, nescio; plura dixi, quàm dicendum fuit, in furiosissimum atque egentissimum ganeonem. Illuc reuertor: contra me cum sit actum, capta urbe atque oppressa, Gellium, Firmidium, Titium, eiusdem modi furias illis mercenariis gregibus duces & auctores fuisse; cum ipse lator nihil ab horum turpitudine, audacia, sordibus abhorreret.

ret. at cum de dignitate mea ferebatur, nemo ſibi nec ualetudinis excuſationem, nec ſenectutis ſatis iuſtam putauit: nemo fuit, qui ſe non remp. mecum ſimul reuocare in ſuas ſedes arbitraretur. Videamus nunc comitia magiſtratuum. Fuit collegium nuper tribunicium, in quo tres minime, uehementer duo populares exiſtimabantur. ex iis, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum conſiſtendi poteſtas non erat, duo à populo R. prætores uideo eſſe factos: &, quantum ſermonibus uulgi, & ſuffragiis intelligere potui, præ ſe populus R. ferebat, ſibi illum in tribunatu Cn. Domitii animum conſtantem, & egregium, atque Q. Ancharii fidem, ac fortitudinem, etiam ſi nihil agere potuiſſent, tamen uoluntate ipſa gratum fuiſſe.

COMMENTARIVS.

Meo periculo heluabare: *inde enim mihi factus es inimicus. damnum igitur mihi ex heluatione illa tua parabatur.* Si ego: *hæc eſt cauſſa, cur Gellius eum in ciuitate eſſe noluerit; quòd rempublicam contra coniuratos defendiſſet. hoc enim nomine lege Clodia pulſus eſt.* Ipſe lator: *P. Clodius, qui legem tulit.* Nuper: *biennio ante, Cæſare & Bibulo cos. fuit enim tribunus pl.*

eo anno P. Vatinius: de quo hic significari, paulo post ostendimus. Tres: *Cn. Domitium, Q. Ancharium, C. Fannium: quos infra nominat. & Dio libro* XXXVIII. *cum ait Bibulum consulem in agraria Cæsaris lege impedienda tribus tribunis pl. usum esse, sine dubio Domitium, Ancharium, Fannium significat. de quibus ipsis & in oratione in Vatinium Cicero intelligit, cum ait: Collegas habuisti uiros nouem: ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas seruare de cælo.* Duo: *Vatinius, & alter nescio quis.* Duo: *Domitium, & Ancharium.* Prætores: *præturam hoc anno gerebant. nam in oratione in Vatinium, quæ iisdem consulibus, quibus hæc pro Sextio, habita est, cum ait, Duos prætextatos sedentes uides, Domitium & Ancharium sine dubio significat. erat autem prætexta magistratuum toga. Et est animaduertendum, licuisse præturam petere ædilitate omissa. nam Domitius & Ancharius, qui tribuni pl. fuerant Cæsare Bibulo consulibus, non uideo qui potuerint præturam gerere consulibus Marcellino & Philippo si post tribunatum ædilitatem gesserunt: cum à Cæsare & Bibulo ad Marcellinum & Philippũ duo tantum anni numerentur: quo spatio tria fieri non possunt, peti ædilitas, geri, peti prætura: quæ suum singula annum requirunt: ut omittam, quòd inter ædilitatem & præturam duo potius anni, quàm unus, uidentur interfuisse. quod indi-*

indicat epistola ad Furnium, fam. lib. x. Cn. Domitii: *duobus tantum prænominibus, Cneo & Lucio, Domitios esse usos, apud Suetonium scriptum est. hunc opinor esse Cn. Domitium Caluinum, qui deinde consul fuit cum M. Valerio Messalla. etsi Cæsarem in bellis ciuilibus secutus est. quod cum hoc loco pugnat. hic enim, & in oratione in Vatinium, eum contra Cæsarem in tribunatu sensisse, manifestum est. Sed, ut tempora, sic homines sæpe mutantur.* Constantem: *in tuenda contra Vatinium senatus caussa.* Ancharii: *hic L. Pisoni in Macedoniam successit, prætorius consulari. in Pisonem.* Fidem, ac fortitudinem: *quia quod è republica duxit esse, id & uoluerit semper, & ausus sit. alterum enim sine altero infructuosum est.* Nihil agere: *quia, licet quotidie de cælo seruarent, ut Vatinio leges ferenti impedimento essent; ille tamen, auspiciis neglectis, & multas, & reipublicæ exitiosas, pro Cæsaris potentia, pertulit.* Gratum: *an Domitii animum? non placet: quia nimis longe referetur. malo Gratam: ut ad Ancharii fidem ac fortitudinem pertineat. Grata, sane magis probarem: ut ad animum Domitii, fidemq; ac fortitudinem Ancharii æque spectaret: nisi me numerus impediret: in exametrum enim uersum desineret oratio.*

ORATIO.

IAM de C. Fannio quæ sit existimatio, uidemus:

demus: quod iudiciũ populi R. in honoribus eius futurum sit, nemini dubium esse debet. quid populares illi duo, quid egerunt? alter, qui tamen se continuerat, tulerat nihil, senserat tantum de rep. aliud, atque homines expectabant, uir, & bonus, & innocens, & bonis uiris semper probatus, quòd parum uidelicet intellexit in tribunatu, quid uero populo probaretur, & quòd illum esse populum R. qui in concione erat, arbitrabatur, non tenuit eum locum, in quem, nisi popularis esse uoluisset, facillime peruenisset. alter, qui ita se in populari ratione iactarat, ut auspicia, legem Aeliam, senatus auctoritatem, consulem, collegas, bonorum iudicium nihil putaret, ædilitatem petiuit cum bonis uiris, & hominibus primis, sed non præstantissimis opibus, & gratia: tribum suam non tulit, Palatinam denique, per quam omnes illæ pestes uexare populum R. dicebantur, perdidit, nec quidquam illis comitiis, quod boni uiri uellent, nisi repulsam, tulit. Videtis igitur populum ipsum, ut ita dicam, iam nõ esse popularem; qui ita uehementer eos, qui populares habentur, respuat; eos autẽ qui ei generi aduersantur, honore dignissimos iudicet. Veniamus ad ludos: facit enim,

enim, iudices, uester iste in me animorū oculorumq; contuitus, ut mihi iam licere putem remissiore uti genere dicendi.

COMMENTARIVS.

Quæ sit existimatio: *quid homines opinentur. consularem auctoritatem cum esse consecutum, dicit in oratione in Vatinium.* Quod iudiciū: *hoc dicit, non esse dubitandum, quin C. Fannio magistratus eos, quos petet, populus studiose daturus sit.* Tulerat nihil: *legem quidem promulgauit, sed non tulit: quia seruantibus de cælo tribus tribunis pl. Domitio, Anchario, Fannio, nemo ex toto collegio tribunicio, præter unum Vatinium, legem promulgatam ferre ausus est. quod in oratione in Vatinium plane constat. quis autem hic sit, quem Cicero popularem tribunum pl. fuisse dicit, non satis liquet. certe, amicum fuisse Ciceronis, inde conijcio, quòd, cum eius in tribunatu sententiam improbet, in eo tamē laudando, & quasi excusando multus est. C. Cosconium putarem: de quo sic in ea in Vatinium: Omnes tribuni pl. collegæ tui habuerunt leges promulgatas, in his multas meus necessarius, etiam de mea sententia, C. Cosconius iudex noster: quem, tu dirumperis, cum ædilicium uides. Sed rationes aduersantur duæ, una, quòd, cum in Sextij caussa iudex fuerit, quod proxima, quæ recitaui, uerba declarant, non placet hæc de iudice dici: non enim æquo animo audisset illa uerba, Non tenuit*

eum

eum locum, in quem, nisi popularis esse uoluisset, facillime peruenisset. altera uero ratio est, quòd manifeste significat eum in honoris petitione repulsam tulisse, cum ait: Non tenuit eum locum. quod in Cosconium conuenire non potest: quem hoc anno ædilem fuisse, ex oratione in Vatinium proxime demonstratum est. Non tenuit eum locum: *non obtinuit ædilitatem, aut præturã. est enim hic, tenere, obtinere: quod ex insequenti uerbo, Peruenisset, coniicitur.* Auspicia: *qui sunt in historia uersati, Vatinium significari facile sentiunt. is enim, seruantibus de cælo tribus eius collegis, Domitio, Anchario, Fannio, de auspicijs nihil laborans leges, quas uoluit, pertulit. quod ipsius Ciceronis uerbis, quæ scripta sunt in oratione in Vatinium, ostendemus. Tribunus plebis, inquit, fuisti: collegas habuisti uiros fortes nouem: ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas de cælo seruare, quos irridebas, quos priuatos esse dicebas. & in eadem paulo post: Nũquem post urbem conditam scias tribunum pl. egisse cum plebe, cum constaret seruatum esse de cælo? Et infra: Eam rempublicam, quæ auspicijs inuẽtis constituta est, ijsdem auspicijs sublatis peruertere conatus es. eundem significat in epistolis ad Atticum libro* II. 28. *cum ait: Orbis hic in rep. est conuersus, citius omnino, quàm potuit: id culpa Catonis: sed rursus improbitate istorum, qui auspicia, qui Aeliam legem, qui Iu-*

niam, & Liciniam, qui Cæciliam, & Didiá neglexerunt. Legem Aeliam: *lex Aelia legem ferri, cum obnunciaretur, uetabat. Vatinius neglexit. in oratione in ipsum bis.* Senatus auctoritatem: *qui, quid senatus uellet, nihil attendisti: leges tulisti, quas senatus improbabat: per populum enim, non per senatum, Cæsar consul, & Vatinius tribunus pl. egerunt.* Consulem: *M. Bibulum: quem Vatinius in carcerem duci iussit. in oratione in ipsum.* Primis: *non gratia populari, sed familiæ dignitate. quo magis patuit, quàm non carus populo Vatinius esset, is, qui in tribunatu popularis maxime putabatur, cum ab hominibus non magnopere gratiosis tamẽ in ædilitatis petitione uictus sit.* Tribum suam: *Vatinij tribus fuit Sergia. id ex oratione in ipsum ex illis uerbis didici: Ob hasce omnes res scias te seuerissimorum hominum Sabinorum, fortissimorum uirorum Marsorum, ac Pelignorum, tribulium tuorum, iudicio notatum, nec post Romá conditam, præter te, tribulem quenquam tribú Sergiam perdidisse? erat autem ignominiæ maximæ, si quis candidatus in honoris petitione suam tribum non ferret. ideo in ea de aruspicum respon sis hoc ipsum eidem Vatinio, non nominatim quidem, sed ijs tamen uerbis obijcit, ut illum notari manifestum sit. ait, enim. Quos ad omnia progredientes, quos munera gladiatoria parantes, quos apertissime largientes, non solum alieni, sed*

etiam sui, uicini, tribules, urbani, rustici repulerunt. & in oratione in ipsum. Palatinam: *studiosam perditorum ciuium, ut hic apparet, maxime uero ex oratione pro domo sua: sic enim in ea scriptum est: Amici illi tui, te uno amico tecti & beati, qui se populo commiserant, ita repellebantur, ut etiam Palatinã tuam perderent. Non enim, in hac tribu censum esse Clodium, etsi, Tuam, Cicero dicat, credibile uidetur. tribum ueterem Claudiam, gentis Claudiæ propriam, mutauerit: concedam: tamen in aliqua potius rustica tribu, quàm in Palatina, quæ urbana fuit, locum habuisset. nam cum, in urbanis tribubus non nisi libertinos fuisse, aut homines à re domestica pessime constitutos, planum exploratumq; sit, qui potuerit in ea tribu censeri P. Clodius, qui neque libertinus erat, &, ut Plutarchus in Cæsare testatur, diuitijs abundabat, equidem non intelligo. an à censoribus ob flagitium è rustica tribu in urbanam reiectum dicemus? simile ueri non est. non enim id Cicero tacuisset, obiecisset omnino, ut alia multa, in aliqua oratione: cum illi sæpe, collectis omnibus criminibus, acerbissime male dicat. quòd si census in Claudia non est: malim omnino in Arniensi, quàm in Palatina: in qua & Claudium Neronem, qui cum Salinatore censuram gessit, esse censum, Liuius lib. IX. significat. Verum, qui translatus est à Claudia in Arniensem Nero? forte censorũ permissu, ex*

uetere Ap. Claudij censoris instituto: qui mutationē tribuum omnibus non modo ingenuis, uerum libertinis quoque concessit, ut in qua quisque uellet tribu censeretur: quod in Diodoro Siculo legimus. puto etiam id ante Appium censorem licuisse, ex lege Ouinia, de qua meminit Festus. Illæ pestes: *homines nefarios multa, quæ populum Romanum exercerent, ualdeq; perturbarent, opera, ac studio Palatinæ tribus in concione et comitijs peregisse significat.* Opibus: *de quo populus bene existimet, quē ciuitas diligit, cui fauet, is ualere opibus recte et latine dicitur. opes enim est id, quo possumus: siue bona fama sit, siue diuitiæ, siue bellica copia, siue quiduis aliud.*

ORATIO.

COMITIORVM & concionum significationes interdum ueræ sunt, non nunquam uitiatæ, atque corruptæ: theatrales gladiatoriiq; consessus dicuntur omnino solere, leuitate non nullorum, emptos plausus & exiles & raros excitare: attamen facile est, cum id fit, quemadmodum, & à quibus fiat, & quid integra multitudo faciat, uidere. quid ego nunc dicam, quibus uiris, aut cui generi ciuium maxime applaudatur? neminem uestrum fallit. sit hoc sane leue: quod non ita est; quoniam optimo cuique impertitur: sed si est leue, homini graui leue est: ei uero, qui pendet

à rebus

à rebus leuissimis, qui rumore, &, ut ipsi loquuntur, fauore populi tenetur, & ducitur, plausum immortalitatem, sibilum mortẽ uideri necesse est. Ex te igitur Scaure potissimum quæro, qui ludos apparatissimos magnificentissimosq; fecisti, ecquis istorum popularium tuos ludos aspexerit? ecquis se theatro, populoq; R. cõmiserit? ipse ille maxime ludius, non solum spectator, sed actor, & acroama, qui omnia sororis embolia nouit, qui in cætũ mulierum pro psaltria adducitur, nec tuos ludos aspexit in illo ardenti tribunatu suo, nec ullos alios, nisi eos, à quibus uix uiuus effugit. semel, inquam, se ludis, homo popularis, commisit omnino, cum in templo Virtutis honos habitus esset uirtuti, C. q; Marii, conseruatoris huius imperii, monumẽtum municipi eius, & reip. defensori sedem ad salutem præbuisset. quo quidem tempore quid populus R. sentire se ostenderit, utroque in genere declaratum est: primo, cum, * audito S.C. ore ipsi atque absenti senatui plausus est ab uniuersis datus: deinde, cũ senatoribus singulis, spectatum è senatu redeuntibus. cum uero ipse, qui ludos faciebat, consul assedit; stantes, & manibus passis gratias agentes, & lacrymantes

tes gaudio, suam erga me beneuolentiam ac misericordiam declararunt.

COMMENTARIVS.

Comitiorum, & concionum: *ex comitijs, inquit, & concionibus non ita cognoscitur populi sensus, ut ex ludorum, gladiatorumq; consessu. nam etsi non nunquam empti plausus in eo consessu excitantur, tamen hi, quo minus populi sensus appareat, non efficiunt. exiles enim sunt, & rari; &, à quibus dentur, quidq; integra multitudo faciat, facile est uidere. quare ex ludis, et gladiatoribus, quid de Clodio populus Romanus sentiat, optime cognoscemus.* Theatrales, gladiatoriiq; consessus: *ex his uerbis, ludos in theatro, gladiatores in foro datos esse, satis patet. distinguuntur enim gladiatorij consessus à theatralibus. infra quoque, cum de Scauri ludis loquitur, Quis, inquit, se theatro cõmisit? Gladiatores autem in foro datos, tum in hac ipsa oratione infra manifestum est: tum Pedianus in commentario Diuinationis, ubi de Menia columna meminit, idem tradit.* Quibus uiris: *bonis, et publicam caussam studiose tuentibus applaudi maxime solebat: exempla sunt in epistolis, & orationibus nõ pauca.* Sit hoc sane leue: *plausum dari. sit plausus de minimis leuissimisq; rebus.* Homini graui: *itaque Cicero cum in quadam epistola ad Atticum scripsisset, sibi theatrũ ingredienti plausum à populo magnum atque æ-*

quabilem esse datum, subiunxit proxime: sed hoc ne curaris. ego, ineptus, qui scripserim. quasi, plausum curare, homini consulari turpe esset. Qui pendet: *qualis est Clodius. quam enim rem maximi æstimat, ex ea ipsa re, hoc est ex populi plausu, argumento ducto, popularem non esse confirmat.* Vt ipsi loquuntur: *fauor, & urbanus, Ciceronis ætate noua fuisse, nec ante usitata, asserit Quinctilianus libro* V I I I. *cap.* I I I. *itaque Cicero, ut nouam dictionem uideatur agnoscere, quasi se excusans ait, Vt ipsi loquuntur, ij scilicet, qui à rebus leuissimis pendent, qui populi gratiam quauis arte aucupantur. sic in epistola ad Ap. Pulchrum, usurus noua dictione, Te, inquit, hominem, ut nunc loquuntur, urbanum. Fauor autem cur Ciceronis ætate noua dictio uisa sit, mirari aliquis possit, cum ea Lucretium multis ante annis usum esse constet. scripsit enim libro* V I. *- obuia rursum Quæ fuerant, sint placato conuersa fauore.* Plausum immortalitatem, sibilum mortem: *plausu populus amorem, sibilo odium indicabat. itaque cum M. Roscius Otho tribunus pl. legem tulisset, ut equites, seiuncti à plebe, in quatuordecim gradibus sedentes, ludos spectarent; plebs irata, quòd ignominiam quandam tulisse uideretur, ingredientem eum in theatrum sibilis excepit, cõtra uero plausu equester ordo. Plutarchus.* Scaure potissimum: *qui prætor es. hoc enim*

supra

supra in eo loco, Qualis pater tuus M. Scaure fuit, probatú est. Ludos fecisti: *in ædilitate. Plinius libro* XXXVI. *cap.* XV. *Pedianus, de officijs libro* II. Ecquis istorum: *cum enim se populares haberi uelint, tamen populi sibila metuentes ad ludos ire non sunt ausi.* Ipse ille: *P. Clodius.* Ludius: *ludios fuisse credo, ut ex oratione de aruspicum responsis conijcio, qui, dum agerentur ludi, in scena psallerent. ludium hic appellat credo P. Clodium, quòd ludis magnopere delectari solitus esset: qui tamen Scauri ludos noluit aspicere, cum populi clamores, & sibila metueret.* Acroama: *recitator. Sic enim expono, primum ex Cicerone in Verrem: Ne tanquam, inquit, festiuum acroama è conuiuio sine corollario discederet: deinde ex Macrobio: cuius hæc sunt lib.* II. *Saturn. Delectatus inter cenam erat Augustus pueris symphoniacis Turonij Flacci mangonis, atque eos frumento donauerat, cum in alia acroamata fuisset liberalis nummis. Alibi, ut in oratione pro Archia, satis cóstat, acroama etiam pro ipsa re, quæ recitatur, usurpari. Tribuit hic Cicero omnes partes Clodio, quæ in fabulam conueniunt: ludius, inquit, est, spectator, actor, recitator: nouit omnia sororis embolia: adducitur pro psaltria in cœtum mulierum: tamen ludos tuos aspicere noluit. Sed quæritur. agebat ne Clodius, aut recitabat fabulas in scena? Non hoc uere sentit Cicero, sed io-*

çatur in psaltriæ uestem, quam Clodius induerat, ut uniuersam quasi fabulam perageret, hoc est, Pompeia C. Cæsaris uxore potiretur. Sororis embolia: *reconditas partes: cum sorore enim rem habuisse Clodius dicebatur. et, Embolia, dixit, ambigua significatione, ut et ingressum adi-tusq; ad sororem indicaret, (sicuti embolium est ingressus argumentumq; scenicum) & in ludorum similitudine persisteret: quòd mirum uideri posset, Clodium, qui sororis embolia nosset, interesse ludicro spectaculo noluisse.* Pro psaltria: *horum uerborum sententiam historia patefacit. scribit enim Plutarchus in uita Ciceronis, P. Clodiũ psaltriæ ueste indutum, ut Pompeiæ Cæsaris uxori stuprum inferret, ingressum esse eò, ubi sacra Bonæ deæ mulieres faciebant. spectauit igitur Cicero ad illud flagitium: nec argute minus, quàm contumeliose, dixit: quasi mirum uideretur eũ, qui psaltriam simulare solitus esset, ludis abstinuisse, quibus fere psaltriæ, pretio conductæ, solerent interesse. eadem significatione dixit in ea de aruspicum responsis. P. Clodius à coma, à mitra, à muliebribus soleis, purpureisq; fasciolis, à strophio, à psaltrio, à flagitio, à stupro est factus repente popularis. nisi eum mulieres exornatum ita deprehendissent; nisi ex eo loco, quò eum adire fas non fuerat, ancillarum beneficio emissus esset: populari homine populus Romanus, respu-*

respublica ciue tali careret. Ardenti tribunatu: *fuit enim tanquam incendium reipublicæ: quandoquidem ueteres leges, maiorumq; præclara instituta cōsumpsit.* Vix uiuus effugit: *quo die de Ciceronis reditu in templo Virtutis senatusconsultum factum est, eo die ludi fuerunt. quò P. Clodius, dimisso senatu, cum uenisset; uix se populus Romanus tenuit; uix homines odium suum à corpore eius impuro; atque nefando represserunt. placet enim in re demōstranda ipsius Ciceronis usurpare uerba.* Honos habitus esset uirtuti: *quòd in eo templo, in quo Virtus colebatur, de salute ciuis eius actum est, qui rempublicam à coniuratorum scelere sua uirtute uindicarat: affuit igitur, & opem tulit uirtuti Virtus. Hic magna me dubitatio tenet, sic inquam, ut expedire me nō possim: cur senatusconsultum de suo reditu in templo Virtutis esse factum hic Cicero dicat: quod etiam infra, et in oratione pro Plancio, & de diuinatione libro* 1. *& Valerius quoque Maximus confirmat: cùm idem in hac ipsa oratione, & in ea post reditum in senatu, & in ea pro domo sua factum esse illud senatusconsultum non in Virtutis, sed in Iouis templo cōmemoret. magna me in hoc loco torquet* ἀπορία*: nihil enim habeo, quod ipse mihi uidear ad tollendam huiusmodi dubitationem probabiliter posse dicere. non enim adduci possum, ut Virtutis & Honoris templum idem fuisse Iouis existimem;*

quandoquidem, disiunctum fuisse, non obscure Festus ostendit, cum ait Virtutis & Honoris ædem à C. Mario summissiorem alijs esse factam, ne, si forte officeret auspicijs, augures eam demoliri cogerent. licet opinari, appendicem fuisse tẽpli Iouis, reliquo templo, alijsq; item sacris ædibus summissiorem: uerum nec in hac penitus opinione animus acquiescit. Marii monumentum: *quod extruxit de manubijs Cimbricis, & Teutonicis. inscriptio fuit hæc in eius arcu.* De manubiis Cimbricis Teutonicis ædẽ Honori & Virtuti uictor ueste triumphali calceis puniceis. *Alterum fuit Honoris & Virtutis templum, quod M. Marcellus, qui consul quinquies fuit, non longe ab Appia uia fecit. Pedianus, & alij.* Municipi eius: *Ciceroni: cui eadem, quæ C. Mario, patria fuit Arpinum.* Reip. defensori: *presertim in consulatu: iungit autem suam laudem cum Marij laude. nam illum Romani imperij conseruatorem, se reipublicæ defensorem nominat.* Sedem ad salutem præbuisset: *cum excepit eos, qui de Ciceronis salute decreuerunt.* Vtroque in genere: *amore erga senatum, odio in Clodium declarando.* Ore: *quis non uidet corruptam esse dictionem? Cõsuli, cum sententia quadraret: nec à scripto nimium recedit: si quis antiquam scribendi rationẽ teneat.* Ipsi: *qui retulerat ad senatum.* Faciebat: *extra ordinem, sumptu suo. ludos enim*

omnes

omnes solennes, publica impensa, ædiles curabant, præter Apollinares, qui à prætore urbano fiebant. Consul: *P. Lentulus: nam huic potius, quàm Metello, gratias populum egisse, consentaneum est: quando is ad reducendum Ciceronem senatui dux & auctor fuerat. utrum autem de ludis anniuersarijs, an ex consulis uoluntate factis intelligendum sit, non apparet. sed si anniuersarij: cur ab altero potius consule, quàm ab utroque dati? nisi si, uel sorte, uel quòd eius muneris cura ad eum consulem pertinebat, qui priore loco creatus erat.* Stantes: *sedentes enim in theatri gradibus ludos spectabant.* Pasſis: *apertis, diductis: à pando.*

ORATIO.

At cum ille furibundus incitata illa sua uecordi mente uenisset, uix se populus R. tenuit, uix homines odium suũ à corpore eius impuro, atque infando represserunt; uoces quidem, & palmarum intentus, & maledictorum clamorem omnes profuderunt. sed quid ego populi R. animum uirtutemq́; commemoro, libertatem iam ex diuturna seruitute respicientis, in eo homine, cui tum petenti iam ædilitatem ne histriones quidem coram sedenti pepercerunt? nam cum ageretur togata, simulans, ut opinor, caterua tota, clarissima concentione, in ore impu-

ri hominis imminens concionata eſt,
Huic uitæ tuæ & poſt,
Principia atque exitus Vitioſæ uitæ.
ſedebat exanimatus; & is, qui antea cantorũ conuicio conciones celebrare ſuas ſolebat, cantorum ipſorũ uocibus eiiciebatur. Et quoniam facta mentio eſt ludorum, ne illud quidem prætermittam, in magna uarietate ſententiarum nunquam ullum fuiſſe locum, in quo aliquid à poeta dictum cadere in tempus noſtrum uideretur, quod aut populum uniuerſum fugeret, aut non exprimeret ipſe actor. & quæſo hoc loco, iudices, ne qua me leuitate ductum ad inſolitum genus dicendi labi putetis, ſi de poetis, de hiſtrionibus, de ludis in iudicio loquar. non ſum tam ignarus, iudices cauſſarum, non tam inſolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, & omnes undique floſculos carpam, atque delibem. ſcio quid grauitas ueſtra, quid hæc aduocatio, quid illi conuentus, quid dignitas P. Sextii, quid periculi magnitudo, quid ætas, quid honos meus poſtulet. ſed mihi ſumpſi hoc loco doctrinam quandã iuuẽtuti, qui eſſent optimates. in ea explicanda demonſtrandum eſt, non eſſe populares omnes eos, qui putentur. id facillime

me cõsequar, si uniuersi populi iudicium uerum & incorruptum, & si intimos sensus ciuitatis expressero.

COMMENTARIVS.

Venisset: *è senatu in theatrum. fuit enim senator P. Clodius, idq́; non modo consulibus Lentulo & Metello, gesto iam tribunatu, uerum etiam ante quàm tribunatum gereret, atque adeo ante quàm plebeius fieret. patet ex oratione pro domo sua, in qua sunt hæc: Quæ maior calumnia est, quàm uenire imberbem adolescentulum, bene ualentem, ac maritum; dicere, filium senatorem populi Romani sibi uelle adoptare?* Diuturna seruitute: *quam per biennium pertulerat, consulibus Cæsare & Bibulo, Pisone & Gabinio.* Tum: *eo die, quo, senatusconsulto de me facto, in theatrum uenit.* Petenti iam: *particula, iam, non, ante legitimum tempus ædilitatem petisse Clodium, significat: anno enim, qui tribunatum primus sequebatur, ædilitatem petere licebat: sed ei, etsi iam peteret ædilitatem, histriones tamen coram sedenti non pepercisse.* Togata: *comœdia, quæ Romanum habet argumentum, à togatis personis acta.* Simulans: *potest esse togatæ nomen. potest etiam ad cateruam referri, hoc sensu. non casu, sed consulto, et simulatione caterua omnis histrionum, imminens in ore Clodij, uersus illos poetæ ueteris pronunciauit; Huic uitæ tuæ etc.* Concentione: *histriones olim,*

olim, cum fabulas agerent, numeroso cantu recitasse, uel hic locus argumento esse potest. Concionata: *uoce clarissima: qualis eorum solet esse, qui in populo cócionantur.* Cantorum conuicio: *etsi locus uocare mendo non uidetur: tamen, hoc opinor, Cicero significat. adhibere Clodius cantores ad suas conciones antea solebat, quo libentius populus audiret, eorum modulatis uocibus, quæ concionantis uocem subsequebantur, delenitus. tunc autem cantorum ipsorum uocibus quibus alios congregarat, ipse eijciebatur. hæc, nisi fallor, est horum uerborum sententia. uerum, quid sibi uellit, dictio, conuicio, & quem hic locum habeat, non dispicio. nisi si, conuicio, pro multis uocibus à Cicerone dictum uelis, quasi, cónuocio. qua significatione accipitur & ab Vlpiano iurisconsulto.* Celebrare: *frequentare: cum ad eas frequens populus conueniret. sic per oppositionem dicimus, loco celèbri, loco deserto. & infra de gladiatoribus, Id, inquit, spectaculi genus omni frequentia, atque omni genere hominum celebratur.* Sententiarum: *in togata.* Fugeret: *quod populus uniuersus non intelligeret in meam fortunam conuenire.* Actor: *is, qui primas in togata partes agebat: quem fuisse Aesopum, infra patet. is autem in agendis fabulis grauiter animo cómouebatur: ut eius personæ, quam agebat ingenium plane referre uideretur. tradit Plutarchus; cum is Atreum repræsentaret, de*

Thyestis

Thyestis supplicio deliberantem, ita esse rei argumento affectum, ut ministrum quendam, quia non satis mature aduenisset, sceptro percussum occiderit. Aduocatio: *ij, qui suam præsentiam (ut Pediani uerbis utar) commodant reo.* Ille conuentus: *populus, qui ad iudicium conuenerat: quãã in oratione pro Milone coronam uocat: quòd populi circa stantis frequentia, quasi corona quadam, iudicum subsellia cingerentur.*

ORATIO.

Quid fuit illud, quod, recenti nuncio de illo S.C. quod factum est in templo Virtutis, ad ludos scenamq; perlato, consessu maximo, summus artifex, & mehercule semper partium in rep. tanquam in scena, optimatium, flens, & recenti lætitia, & mixto dolore, ac desiderio mei, egit aperte multo grauioribus uerbis meã caussam, quàm egomet de me agere potuissem? summi enim poetæ ingenium non solum arte sua, sed etiam dolore exprimebat. Quàm enim certo animo, - qui remp. adiuuerit, Steterit cum Achiuis. uobiscum me stetisse dicebat, uestrosq; ordines demonstrabat. reuocabatur ab uniuersis. - re dubia, Nec dubitarit uitam offerre, nec capiti pepercerit. hæc quantis ab illo clamoribus agebantur? cum iam, omisso gestu, uerbis poetæ, & studio

dio actoris, & expectationi nostræ plauderetur.

Summum amicum summo in bello.
nam illud ipse actor adiungebat amico animo: et fortassis homines propter aliquod desideriũ approbabant: - summo ingenio præditum. tum illa quanto cum gemitu populi R. ab eodem paulo post in eadẽ fabula sunt acta? O pater.

COMMENTARIVS.

Optimatium: *optimarum, non dubito quin rectius sit: ut cum rep. & cum scena pariter congruat. partes, inquit, optimas, ut in scena, sic in rep. tuetur.* Summi poetæ: *qui fabulam, quæ agebatur, composuerat.* Sed etiam dolore: *cum enim poetæ uersus meum casum referentes pronunciaret, ad eorum sententiam non modo corporis motum, et uocem, et uultum, uerum etiam animũ, intimosq; sensus accommodabat. summo enim cum dolore, multisq; cum lacrymis agebat.* Steterit cum Achiuis: *cum hæc ab homine græco dici facile conijciam, qui post multa in Achiuos collata beneficia uitam in exilio misere ducat: fortasse, Telamonem hunc esse, Aiacis & Teucri patrem, non absurde putabimus: de quo hæc Cicero libro* III. *Tusculanarum. Huius ne uitæ propositio & cogitatio aut Thyestem leuare poterit, aut Aeetam, aut Telamonem pulsum patria, exulantem atque egentem? in quo*

in quo hæc admiratio fiebat: deinde subiunxit trochaicos quadratos catalecticos.

Hicine est Telamon ille, modo quem gloria ad cælum extulit,
Quem aspectabant, cuius ob os Graij ora obuertebant sua?

nec dubito, quin ij duo uersus ex eadem fabula sint, ex qua hi, quos in oratione Cicero commemorat. etenim illud,

Exulare sinitis, sistis pelli, pulsum patimini,

aptissime ad Telamonem referuntur. fabulam autem fuisse opinor Accij Andromacham. nam illa quæ sequuntur,

O pater,
Hæc omnia uidi inflammari;

quæ Cicero ex eadem fabula esse dicit; ex Accij Andromacha sumpta esse, plane cōstat in III. Tusculana. utrunque autem in eadem fabula, Telamonem & Andronacham, suam miseriam deplorantem esse inductum, primum hic licet conijcere: deinde ex ea, de qua memini Tusculana, possum suspicari. nam ex una parte Telamonem, ex altera Andromacha, suam calamitatem misere conquerentes, uidetur Accius collocasse: cum Cicero, tribus uersibus de Telamone recitatis,

Pol mihi fortuna magis nunc desit, quàm genus:
Nanque regnum suppetebat mihi: ut scias, quanto è loco,
Quantis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna occidat:

dat: ſubiungat,

Ex opibus ſummis, opis egens Hector tuæ;

Quid petam præſidi, aut exequar? quo ue nunc auxilio, aut fuga,

Freta ſim? -

& quæ ſequuntur: quæ ſunt ex Andromachæ, Hectoris uxoris, perſona. Veſtros ordines. *ſenatum, equites, plebem: quos à me ordines defenſos eſſe demonſtrabat.* Reuocabatur: *cogebat populus hiſtriones, quæ ſemel dicta placuerant, ſæpius eadem iterare.* Clamoribus: *non actoris, ſed populi.* Omiſſo geſtu: *non iam populus geſtu, ſed plauſu ſignificabat, quid de poeta ſentiret, qui illa ſcripſerat; quid de actore, qui tantum ſtudium, animiq; affectionem in agendo declarabat; quid de nobis, quorum reditus expectabatur.* Summo in bello: *opinor, in priore bello Troiano; in quo ab Hercule & Telamone euerſa Troia eſt.* Adiungebat: *de ſuo, non à poeta ſcriptum. nam, Summo ingenio præditum, non ita conueniebat in hominem militarem, de quo proxima ſuperiora dicta ſunt; ut in Ciceronem, qui inter omnes ciues ingenij laude ſcientiaq; eminebat.* O' pater: *Andromachæ uerba apud Accium, ſuam fortunam euerſa Troia deplorantis. et eſt ad patrem Eetionem, quem Thebis in Aſia regnantem Achilles occiderat, miſerabilis inuocatio. integer uerſus eſt,*

O' pater, ò patria, ò Priami domus:

cuius

cuius et in III. libro Tusculanarum, et in III. de oratore mentio fit.

ORATIO.

Me, me ille absentem, ut patrem, deplorandum putabat, quem Q. Catulus, quem multi alii sæpe in senatu patrem patriæ, nominarant. quãto cum fletu de illis nostris incendiis, ac ruinis? cum patrem pulsum, patriam afflictam deploraret, do mum incensam euersamq;, sic egit, ut, demonstrata pristina fortuna, cum se conuertisset,

Hæc omnia uidi inflammari,

fletum etiam inimicis, atque inuidis excitaret. pro dii immortales, quid illa, quẽadmodum dixit idem? quæ mihi quidem ita & acta, & scripta uidentur esse, ut uel à Catulo, si reuixisset, præclare posse dici uiderentur: (is enim libere reprehendere & accusare populi nonnunquam temeritatem solebat, aut errorem senatus) O' ingratifici Argiui, inanes Graii, immemores benefici. nõ erat illud quidem uerum: nõ enim ingrati, sed miseri, quibus reddere salutem, à quo acceperant, non liceret: nec unus in quenquam unquam gratior, quàm in me uniuersi. sed tamen illud scripsit disertissimus poeta pro me, egit fortissimus actor, non solum optimus,

mus, de me. cum omnes ordines demonſtraret, ſenatum, equites R. uniuerſum populum R. accuſaret, Exulare ſinitis, ſiſtis pelli, pulſum patimini: quæ tum ſignificatio fuerit omnium, quæ declaratio uoluntatis ab uniuerſo populo R. in cauſſa hominis popularis, equidem audiebamus: exiſtimare facilius poſſunt, qui affuerunt. & quoniam huc me prouexit oratio, hiſtrio caſum meũ toties collacrymauit, cum ita dolenter ageret cauſſam meam, ut uox eius illa præclara lacrymis impediretur. neque poetæ, quorum ego ſemper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt: eaq; populus R. non ſolum plauſu, ſed etiam gemitu ſuo cõprobauit. utrum igitur hæc Aeſopum potius pro me, aut Accium dicere oportuit, ſi populus R. liber eſſet, an principes ciuitatis? nominatim ſum appellatus in Bruto Tullius: Qui libertatem ciuibus ſtabiliuerat: millies reuocatum eſt. parum ne uidebatur; populum R. iudicare id à me, & à ſenatu eſſe conſtitutum, quod perditi ciues ſublatum per nos criminabantur?

COMMENTARIVS.

Patrem pulſum: *cum diceret hiſtrio, ò pater, ò patria, ò Priami domus, me, patrem patriæ, pulſum, patriam afflictam, domum incenſam & euerſam,*

euersam, cum lacrymis significabat. Pristia fortuna: *cum enim actor illa pronunciasset,*

O pater, ò patria, ò Priami domus,
Septum altisono cardine templum,
Vidi ego te, astante ope barbarica,
Tectis cælatis, laqueatis,
Auro, ebore instructam magnifice,

subiunxit ea, quæ idem poeta proxime scripsit: quæ in III. *Tusculana notauimus:*

Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari,
Iouis aram sanguine turpari.

de quibus uersibus primum duntaxat hic Cicero ponit; cum tamen omnes histrio in scena recitarit. primus enim ad repræsentanda ædium suarum incendia pertinebat: duo reliqui in fortunam illius non cadebant. Si reuixisset: *perierat inter Ciceronis consulatum, & exilium.* Pro me: *ut in me multis post annis conuenirent, ut in eum tempus cadere possent. quod non poetæ consilio, sed casu ita factum est.* Fortissimus: *quia libere egerit, suumq; mei desiderium, nullo metu perterritus, aperte demonstrarit.* De me: *sentiunt profecto nescio quid aures, quo iuuentur, cum duo proxima* κῶλα *iisdem audiunt syllabis terminari: ut hic: Scripsit disertissimus poeta pro me, egit fortissimus actor, non solum optimus, de me:* ὁμοιοτέλευτον *Græci uocant.* Fictum etiam inimicis: *hoc dixit, uel quia re uera fa-*

ctum erat; uel quòd, graues calamitates cum significamus, miserabiles etiam inimicis appellare consueuimus. sic apud Sophoclem Tecmissa de Aiace, sua ipsius manu interfecto:

ὦ δύσμορ᾽ Αἴας, οἷος ὢν οἵως ἔχεις,
ὡς καὶ παρ᾽ ἐχθροῖς ἄξιος θρήνων τυχεῖν.

& apud eundem nuncius in tyranno:

— θέαμα δ᾽ εἰσόψει τάχα
τοιοῦτον, οἷον, καὶ στυγοῦντ᾽ ἐποικτίσαι.

Hominis non popularis: *se ipsum intelligit: qui etsi nomine popularis non erat, summam tamen erga se populi uoluntatem cognouisse dicit.* Equidem audiebamus: *sic libro* III. *de finibus: Equidem, diligentius sæpiusq́; ista loquemur inter nos. & ad Atticum lib.* III. *Adhuc equidem ualde me pœnitet.* Toties: *in omnibus à me recitatis uersibus.* Impediretur: *debilitatur enim fletu uox. pro Cœlio, et pro Milone.* Poetæ: *qui quasi diuinantes illa pro me scripserunt.* Aesopum: *histrionem, Ciceronis familiarem: qui, ut Roscius in comœdijs, sic ipse primas in tragœdijs ferebat. epistola ad Marium, fam. libro* VII. *reliquit filium ditissimum, & nequissimum. Plinius.* In Bruto: *Accij tragœdia, de qua libro* I. *de diuinatione, & apud Varronem de lingua latina lib.* IIII. *mentio fit.* Tullius: *cum enim Brutum Aesopus nominare deberet, Tullium nominabit: quòd ut Brutus, Tarquinio rege pulso, sic Cicero, coniuratione*

iuratione oppressa, libertatẽ ciuibus stabiliuerat. Reuocatum est: *à populo. sic in epistola quadam ad Atticum lib.* 11. *de Diphilo tragœdo: Millies coactus est dicere eadem.* Id à me constitutum: *libertatem.* Criminabantur: *propterea Clodius ex euersa Ciceronis domo templum Libertatis exædificauit: quasi, eo pulso, qui tyrannidem in suo consulatu exercuisset, restituta libertas uideretur.* Munus: *de gladiatoribus quidem, sed proprie de uenationibus usurpatur, ut indicat Lactantius libro* VI. *distinguuntur autem à ludis munera: nec satis intelligenter fecerunt, qui illud in Verrem, Vllum munus ædilitatis, de ludis dictum existimarunt, suaq; in scripta retulerunt.*

ORATIO.

MAXIMVM uero populi R. iudicium uniuerso consessu gladiatorio declaratum est: erat enim munus Scipionis, dignum & eo ipso, & illo Q. Metello, cui dabatur. id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentia atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maxime delectatur. in hunc consessum P. Sextius trib. pl. cum ageret nihil aliud in eo magistratu, nisi meam caussam, uenit, & se populo dedit, non plausus cupiditate, sed ut ipsi inimici nostri uoluntatem uniuersi populi uiderent. uenit, ut scitis, ad

 colum-

columnam Mæniam. tantus est ex omnibus spectaculis usque à Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut nunquam maior consensio, aut apertior populi R. uniuersi fuisse ulla in caussa diceretur. ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, ciuium expulsores? alius ne est aliquis improbis ciuibus peculiaris populus, cui nos offensi inuisiq; fuerimus? equidem existimo, nullum tempus esse frequentioris populi, quàm illud gladiatorium; neque concionis ullius, neque uero ullorum comitiorum. hæc igitur innumerabilis hominum multitudo, hæc populi R. tanta significatio sine ulla uarietate uniuersi, cum illis ipsis diebus de me actum iri putaretur, quid declarauit, nisi optimorum ciuium salutem & dignitatem populo R. caram esse uniuerso?

COMMENTARIVS.

Q. Metello: *Pio, Numidici filio: cuius memoria P. Scipio, is, qui postea Pompeij Magni socer fuit, gladiatores dedit. erat enim, ut scripsit Dio, ab eo adoptatus: ideoq; & Metellum, & Scipionem appellari in epistolis Ciceronis, atque etiam in antiquis nummis, licet animaduertere. opinor autem & hunc Scipionem, & duos Lucullos fratres, & Seruilium Isauricum Metelli Pij amita,*

amita, Numidici sorore natos. nam Metellarum sororum filios Lucullos, Seruilios, Sciopiones uideo in duobus orationibus post reditum nominari. & Plutarchus, L. Lucullum Metelli Numidici sorore genitum esse, plane narrat. Dabatur: *non statim post obitum: nam aliquot ante annis Cicerone consule Metellum Pium uita excessisse, Dio libro* XXXVII. *declarat. sic & Q. Gallium patri mortuo munus gladiatorium anno post dedisse, apud Pedianum obseruauimus.* Columnam Mæniam: *è qua gladiatorum pugna in foro spectabatur. quod ex Pediano satis constat.* Ex fori cancellis: *ergo in foro gladiatores dabantur. quod et Pedianus ait, & Plutarchus in Gracchorum uita confirmat.*

ORATIO.

At uero & ille tribunus pl. qui de me non patris, aui, proaui, maiorum denique suorum omnium, sed Græculorum instituto concionem interrogare solebat, uellet ne me redire; &, cum erat reclamatum semiuiuis mercenariorum uocibus, populum R. negare dicebat: is, cum quotidie gladiatores spectaret, nunquam est conspectus, cum ueniret: emergebat subito, cum sub tabulas subrepserat, ut,

Mater te appello,

dicturus uideretur. itaque illa uia late-

 brosa,

brosa, qua spectatum ille ueniebat, Appia iam uocabatur, qui tamen quoquo tempore conspectus erat, non modo gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimescebant. Videtis ne igitur, quantum inter populum R. & concionem intersit? dominos concionum omni odio populi notari; quibus autem consistere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi R. significatione decorari? Tu mihi etiam M. Atilium Regulum commemoras, qui redire ipse Carthaginem sua uoluntate ad supplicium, quàm sine iis captiuis, à quibus ad senatum missus erat, Romæ manere maluerit? & mihi negas optandum reditum fuisse per familias comparatas, & homines armatos? uim scilicet ego desideraui: qui, dum uis fuit, nihil egi; & quem, si uis non fuisset, nulla res labefactare potuisset. hunc ego reditum repudiarem? qui ita florens fuit, ut uerear, ne quis me studio gloriæ putet idcirco exisse, ut ita redirem. quem enim unquam senatus ciuem, nisi me, nationibus exteris commendauit? cuius unquam propter salutem, nisi meam, senatus publice sociis populi R. gratias egit?

Ille tribunus pl. *ex omnibus, qui Lentulo & Metello cos. tribuni pl. fuerunt, duos duntaxat inimicos Ciceroni fuisse, Numerium Quinctium, & Sex. Atilium Serranum, supra cognouimus. sed acrior aduersarius Atilius: qui etiam, ne kalendis Ian. res conficeretur, impedierit; idemq; post reditum Ciceronis, ut est libro* IIII. *epist. ad Atticum, senatusconsulto, quod de restituenda Ciceronis domo in Marcellini consulis designati sententiam fiebat, intercesserit. quare hic eum potius intelligi, quàm Numerium, existimo.* Patris: *non significat patrem Atilij naturalem: nam is Gauius quidam fuit, homo ignobilis, à re domestica male paratus: cuius horreum Cicero desertum supra uocauit. significat igitur Atilium patrem adoptiuum: qui & ipse, & pater, & maiores clari uiri fuerant, optimeq; de bonis ciuibus, deq; republica senserant, quorum dissimilis Gauianus Atilius, Ciceronem, bene de patria meritum, uehementer oppugnabat.* Græculorum: *qui se omnia scire profitentur. quorum nomina solet Cicero diminuere, ut indicet, non esse re uera tales, quales ipsi se esse prædicent. solebant enim ex Gorgiæ Leontini uetere instituto multis astantibus interrogare, Num quis aliquid quæreret: & ad omnia quæsita respondebant. quorum inanem ostentationem & alibi Cicero deridet. eorum igitur consuetudinem Atilius uidebatur*

batur imitari, cum interrogaret in concione, Vellent ne me redire. Cum ueniret: *non conspectus est, cum in forum ad spectandos gladiatores ueniret: sub eas enim tabulas, quæ spectaculi caussa temporariæ compinguntur, occulte subrepebat; cum populi sibila metueret. qui tamen, postea quàm consederat, à populo conspectus, ita exsibilabatur, ut repentino sonitu non modo gladiatores, sed ipsi gladiatorum equi perturbarentur.* Vt, mater te appello: *ut Memnoni, Auroræ filio, similis uideretur: cuius imago interfecti & insepulti per quietem matri apparens ita fatur:*

Mater te appello, quæ curam somno suspensam leuas,

Neque te mei miseret. surge, & sepeli natum.

sunt enim hi uersus Tusculanarum quæstionum lib. 1. quemadmodum igitur Memnonis umbra de terra subito existit, & ad matrem illa pronunciat: sic Atilius, cum sub tabulas subrepserat, emergebat subito, ut, quasi Memnon, Mater te appello, dicturus uideretur. Latebrosa: *celebres enim uias fugiebat, ut occulte ueniret.* Appia: *nisi me coniectura fallit; Atilia, rectius legetur, quàm Appia: ut ab Atilii tribuni pl. nomine uia illa, qua spectatum ueniebat, à ridiculis ac facetis hominibus Atilia diceretur.* Equi gladiatorum: *ex equis gladiatores pugnasse, nisi me locus hic monuisset, non putassem.* D

cetera

cetera exempla, quod meminerim, de peditibus æquo solo sunt. Notari: *Vatinium in comitijs, Clodium in ludis, Atiliũ in munere gladiatorio.* Decorari: *Lentulum in concionibus & ludis, Domitium & Ancharium in comitijs, Sextium, in gladiatorio consensu.* Tu mihi etiam: *accusator Sextij M. Tullius Albinouanus obiecerat Ciceroni, quòd per seruos & homines armatos in patriam reuertisset: exemplumq́; Reguli protulerat; qui redire Carthaginem ad supplicium, ut reipublicæ consuleret, quàm Romæ manere maluisset. nota historia est ex Polybio, Gellio, ipso Cicerone libro* III. *de officijs.* Nihil egi: *quid enim facerem, cum uis & arma intentarentur? discessi è patria, ne ui contra uim uterer.* Nulla res: *nam neque leges, neque iudicia, neque omnino res ulla eam mihi calamitatem inuexisset, quam uis intulit.* Sociis: *qui eum, patria pulsum, comiter exceperant, benigneq́; tractarant.*

ORATIO.

DE me uno patres conscripti decreuerunt, ut qui prouincias cum imperio obtinerent, qui quæstores legatiq́; essent, salutẽ & uitam meam custodirent. in mea una caussa post Romam conditam factum est, ut litteris consularibus ex S. C. cuncta ex Italia omnes, qui remp. saluam uellent, conuocarentur. quod nunquam senatus

in uniuersæ reip. periculo decreuit, id in unius mea salute conseruanda decernendum putauit. quem curia magis requisiuit? quem forum luxit? quem æque ipsa tribunalia desiderauerunt? omnia discessu meo deserta, horrida, muta, plena luctus & mæroris fuerunt, quis est Italiæ locus, in quo non fixum sit in publicis monimentis studium salutis meæ; testimonium dignitatis? nam quid ego illa de me diuina S. C. commemorem? uel quod in templo Iouis optimi maximi factum est, cum uir is, qui tripartitas orbis terrarum oras, atque regiones tribus triumphis adiunctas huic imperio notauit, de scripto sententia dicta, mihi uni testimonium patriæ conseruatæ dedit: cuius sententiam ita frequentissimus senatus secutus est, ut unus dissentiret hostis, idq́; ipsum tabulis publicis mãdaretur ad memoriam posteri temporis sempiternam: uel quod est postridie decretum in curia, populi ipsius R. & eorum, qui ex municipiis conuenerant, admonitu; ne quis de cælo seruaret; ne quis morã ullam afferret. si quis aliter fecisset, eum plane euersorem reip. fore, idq́; senatum grauissime laturum; & ut statim de eius facto referretur. qua grauitate sua cum frequens senatus

natus non nullorum ſcelus audaciamq; tardaſſet, tum illud addidit: niſi diebus quinque, quibus agi de me potuiſſet, eſſet actum, redirem in patriam dignitate omni recuperata, decreuit eodem tempore ſenatus, ut iis, qui ex tota Italia ſalutis meæ cauſſa conuenerant, agerentur gratiæ; atque ut iidem ad res redeuntes, ut uenirent, rogarentur.

COMMENTARIVS.

Cum imperio: *qui pro conſulibus, et qui pro prætoribus erant. nam quæſtores, & legati imperiũ in prouincijs non habebant. ideo eos ſeparatim Cicero nominat.* Cuncta ex Italia: *ὑπερβολικῶς. non enim Italia cuncta ſuffragium ferebat. porro non niſi ad ferendum de Cicerone ſuffragiũ conuocabantur. dixit igitur, cuncta ex Italia, rei exagerandæ cauſſa, pro, cunctis ex municipiis. quod locus in ea poſt reditum in ſenatu declarat, his uerbis: Quid? ut agerentur gratiæ ijs, qui è municipiis ueniſſent? quid? ut ijdem, ad res cum rediſſent, rogarentur ut pari ſtudio conuenirent?* Diuina S. C. *quatuor de Cicerone reſtituendo S. C. eſſe facta, & hic, & in ea poſt reditum in ſenatu planum fit: unum, ut ab omni Italia, qui remp. ſaluam uellent, ad Ciceronem reſtituendũ & defendendum Romã uenirent: alterum, quod utroque conſule referente, in Capitolio, Iouis in templo, de reuocando Cicerone factum eſt: tertium,*

tium, quod in curia; ne quis ad impediendam legem de cælo seruaret; ne quis morá ullam afferret: quartum, ut ijs, qui ex municipijs uenerant, agerentur gratiæ, atque ut ijdem ad res redeuntes, ut uenirent, rogarentur. postea, centuriatis comitijs, à P. Lentulo consule, magistratibusq; cunctis, præter unum prætorem, Ap. Claudium, P. Clodij fratrem, & duos tribunos pl. Sex. Atilium Serranum, & Numerium Quinctium, pridie nonas Sext. lata lex est. Viris: *Cn. Pompeius: qui, uictis in Africa Carbone, in Hispania Sertorio, in Asia Mithridate, de tribus orbis terrrarum partibus triumphauit.* Vnus dissentiret hostis: *et unus de plurimis, et hostis: nam ne unus quidem, nisi hostis esset, dissensisset. manifestum est, P. Clodium designari: de quo sic in ea post reditú in senatu: Quo quidé die cú* CCCCX. *senatores essetis, magistratusq; omnes adessent; dissensit unus, qui sua lege coniuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Ibi enim Clodium significari, declarant in eadem oratione illa uerba: Meus inimicus promulgauit, ut, si reuixissent ij, qui hæc pene delerent, tum ego redirem. & pro domo sua sic: Cum de mea dignitate in templo Iouis optimi maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decreuisset.* De cælo seruaret: *cum lex de me ferretur, agere enim cum plebe, cum de cælo seruaretur, non licebat. supra, & in Vatinium. miror autem, cur senatus*

tus ita decerni necessarium putarit: cum, ne seruari de cælo liceret, cum lex ferretur, lege P. Clodij sancitum iam esset. non enim suspicari possumus eam legem, quæ auspicia tollebat, ab insequentis anni tribunis pl. in consulatu Lentuli, & Metelli esse abrogatam. siquidem illa uerba, quæ sunt in oratione de prouincijs cõsularibus in extremo, eam adhuc ualere significant, cum essent consules Marcellinus & Philippus. Aut uobis, inquit, statuendum est, legem Aeliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam; non omnibus fastis legem ferri licere; cum lex ferretur, de cælo seruari, obnunciari, intercedi solere. & quæ sequuntur. quid igitur dicendum est? an hoc? senatum, etsi leges Clodii ualere intelligeret, quia tamen improbas iudicaret, ita decreuisse, quasi eæ in republica non essent. non enim aduersus Clodij legem faciebat senatus, sed cum ea potius consentire uidebatur, cum decernebat, ne quis de cælo seruaret, cum de Ciceronis reditu lex ferretur. quod de omnibus legibus Clodii lege cautum erat.
Referretur: *in senatu: ut, quid agendum in illum esset, decerneretur. de Serrani tribuni pl. intercessione relatũ esse, legimus in epistolis ad Atticum 54: sic etiam de tribunorum pl. facto, qui senatus consulto de Galliis intercesserant, relatũ esse, Cæsar his uerbis libro 1. de bello ciuili scriptum reliquit. Refertur confestim de intercessione tribunorum. dicuntur sententiæ graues. ut*
quisque

quisque acerbissime crudelissimeq; dixit, ita quàm maxime ab inimicis Cæsaris collaudatur. hac tota de re meminit Cicero & in ea post reditum in senatu. Diebus quinque: *comitialibus: quibus agi cum populo licebat. non enim dicit, quinque continentibus diebus, sed, quinque, quibus agi potuisset.* Ex tota Italia: *uerius, ex omnibus Italiæ municipiis: quod iam ostendi.* Ad res: *ad sua negocia. in oratione post reditum in senatu. Quid? inquit, ut agerentur gratiæ, qui è municipiis uenissent. quid? ut, ad illam diem res cum redisset, rogarentur ut pari studio conuenirent. dicit idem, quod in hac pro Sextio, sed ita corruptis uerbis, ut, nisi locus loco illustraretur, facile sententia lateret in mendo. correctio desideratur huiusmodi fere: Quid? ut iidem, ad res cum redissent, rogarentur ut pari studio conuenirent?*

ORATIO.

HAEC erat studiorum in mea salute contentio, ut ii, qui à senatu de me rogabantur, iidem senatui pro me supplicarent. atque ita in his rebus unus est solus inuentus, qui ab hac tam impensa uolũtate bonorum palam dissideret; ut etiam. Q. Metellus consul, qui mihi uel maxime ex magnis cõtentionibus reip. fuisset inimicus, de mea salute retulerit. qui excitatus summa cum auctoritate P. Seruilii, quadam

dam grauitate dicendi , cum ille omnes prope ab inferis euocasset Metellos, & ad illius generis, quod sibi cum eo commune esset, dignitatē propinqui sui mentē à Clodianis latrociniis reflexisset; cumq; eum ad domestici exempli memoriam, & ad Numidici illius Metelli casum uel gloriosum, uel grauem conuertisset: collacrymauit uir egregius, ac uere Metellus, totumq; se P. Seruilio dicenti etiam tum tradidit, nec illam diuinam grauitatem, plenam antiquitatis, diutius homo eiusdem sanguinis potuit sustinere, & mecum absens summo suo beneficio rediit in gratiam. quod certe, si est aliquis sensus in morte præclarorum uirorum, cum omnibus Metellis, tum uero uni, uiro fortissimo, præstantissimo ciui, gratissimū fratri suo fecit, socio laborum, periculorum, consoliorum meorum. Reditus uero meus qui fuerit, quis ignorat? quēadmodnm mihi aduenienti tanquam totius Italiæ, atque ipsius patriæ dexteram porrexerint Brundusini; cum ipsis nonis Sext. idem dies aduentus mei fuisset, qui natalis idem carissimæ filiæ, quam ex grauissimo tum primum desiderio luctuq; cōspexi; idem etiam ipsius coloniæ Brundusinæ; idem Salutis; cumq; me domus eadem

eadem optimorum & doctisſimorum uirorũ, Lenii Flacci, & patris, & fratris eius, lætisſima accepiſſet, quæ proximo anno mærens receperat, & ſuo præſidio periculoq; defenderat; cumq; itinere toto urbes Italiæ feſtos dies agere aduentus mei uidebantur, uiæ multitudine legatorum undique miſſorum celebrabantur: ad urbem acceſſus incredibili hominum multitudine & gratulatione florebat: iter à porta, in Capitolium aſcenſus, domum reditus erat eiuſmodi, ut ſumma in lætitia illud dolerem, ciuitatem tam gratam, tam miſeram, atque oppreſſam fuiſſe.

COMMENTARIVS.

Vnus: *P. Clodius. ſic poſt reditum in ſenatu: Diſſenſit unus, is, qui ſua lege coniuratos etiam ab inferis excitandos putarat. Idem pro domo ſua.* Auctoritate P. Seruilii: *Iſaurici, uiri conſularis, triumphalis, Cenſorii. Iſauros in Cilicia domuerat: ex quo Iſaurici cognomen accepit. epitome Liuii libro* XCIII. *Velleius lib.* II. *Cicero lib.* III. *in Verrem, & Pedianus, & Florus in bello piratico.* Retulerit: *in eo S. C. quod in templo Iouis factum eſt. poſt reditum in ſenatu, de prouinciis conſ.* Quadam grauitate dicendi: *non placet, ita dici. non enim, cum laudamus, ita loquimur, quædam uirtus, quædam eloquentia, ſed, ſumma quædam uirtus, eximia quædam*

quædam eloquentia. quare, cum auctoritatem Seruilii summam dixerit; uelim, ut ad eiusdem grauitatem dicendi adiiciatur item aliquid, quod augeat. præterea particula, Cum, aliam particulã, quæ respondeat, deesse demonstrat, nempe, tum. sic igitur legerem: Excitatus summa cum auctoritate P. Seruilii, tum incredibili quadam grauitate: uel, Tum diuina quadam grauitate dicendi. *utrunque enim æque probo; Incredibili, ex oratione de prouinciis cõsularibus, ubi hanc ipsam Metelli reconciliationem Cicero commemorans ita loquitur.* Quid? Q. Metellus Nepos non ne consul in templo Iouis opt. max. permotus cum auctoritate uestra, tum illius P. Seruilii incredibili grauitate dicendi, absens mecum summo suo beneficio rediit in gratiam? *Placet etiam,* Diuina quadam grauitate dicendi, *ob exemplum eiusdem rei in oratione post reditum in senatu: quod est huiusmodi:* Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici, perspecta uestra uoluntate, omnia priuata odia deposuit: quem P. Seruilius, uir cum clarissimus, tum uero optimus, mihiq; amicissimus, & auctoritatis, et orationis suæ diuina quadam grauitate ad sui generis, communisq; sanguinis facta uirtutesq; reuocauit. *Etiam in oratione de aruspicum resp. P. Seruilii grauitatem in dicendo singularem, ac pene diuinam appellat.* Ab inferis: *induxit enim uiuentes, Metellumq; hortantes ad res præclaras Metellos omnes, cla-*

ros uiros, qui iam obierant. προσωποποιΐα *dicitur, oratoribus ad animos audientium commouendos familiaris. sic in ea post reditum in senatu: ut haberet in consilio & fratrem ab inferis, socium rerum mearum, & omnes Metellos, præstantissimos ciues, pene ex Acheronte excitatos.* Sibi cum eo commune: *quia Metellus hic & Seruilius à Metello Macedonico originem ducebant, Metellus ex patre, Seruilius ex matre. nam ex Macedonico Balearicus, ex Balearico Nepos, ex Nepote Nepos hic natus est, qui cum P. Lentulo consulatum gessit. hoc cum aliis argumentis, tum Pediani uerbis probare possum. is enim in commentario orationis pro Cornelio ita scriptum reliquit. Fuere tunc plures Q. Metelli: ex quibus duo consulares, Pius, & Creticus; duo adolescentes, Nepos, & Celer: ex quibus nunc Nepotem significat. eius enim patrem Q. Metellum Nepotem, Balearici filium, Macedonici filium, qui consul fuit cum T. Didio, Curio is, de quo loquitur, accusauit. Ex his uerbis plane constat, hunc Metellum Macedonici pronepotem fuisse. eiusdem autem Macedonici nepotem ex filia fuisse Isauricum Seruilium, Cicero demonstrat in ea pro domo sua, cum ait: C. Atinius patrum memoria bona Q. Metelli, qui eum è senatu censor eiecerat, aui tui Q. Metelle, & tui P. Seruili, & proaui tui P. Scipio consecrauit. Loquitur enim in eo loco Cicero de Metello Macedonico:*

quod

quod Liuiana epitome lib. L I X. *& Plinius libro* V I I. *declarant. sed in Plinio mendose, Catinius pro C. Atinius, legitur.* Ad unum dicto citius Metelli casum: *optima est non modo interpretandi ratio, uerum etiam corrigendi, cum similia similibus conferuntur. uidebam in tribus illis dictionibus, Vnum dicto citius, latere mendum; nec tamen aut ex libris manuscriptis, aut ex ingenio sinceram lectionem assequebar. recurri ad similem locum in oratione post reditum in senatu. legi: continuo ueritas illuxit. intellexi enim, ubi nunc est in omnibus impressis libris, Ad unum dicto citius Metelli casum, reponendum esse, Ad Numidici illius Metelli casum. quod ut alijs quoque ita uideatur, uerba subscribam, quæ sunt in oratione post reditum. Vt haberet in consilio & fratrem ab inferis socium rerum mearũ, & omnes Metellos, præstantissimos ciues, ex Acheronte excitatos, in quibus Numidicum illum Metellum, cuius quondam de patria discessus honestus ipsi, bonis omnibus luctuosus uisus est. Solet autem Cicero, cum de Numidico Metello mentionem facit, eum hoc prænomine, ille, insignire, ut pote Metellorum omnium præstantissimum. sic in oratione pro Archia: Erat temporibus illis iucundus Q. Metello illi Numidico, & eius Pio filio.* Vere Metellus: *quia Metellorum familia, etsi plebeia, honoribus tamen, & dignitatibus erat nobilissima.*

T 2 &

& intra XII. *ferme annos aut consules fuisse, aut censores, aut triumphasse amplius* XII. *Metellos, Velleius Paterculus memoriæ tradidit. unde illud Næuij, quod Cicero in oratione* II. *in Verrem significauit,*
Fato Metelli Romæ fiunt consules.
Plenā antiquitatis: *erat enim Seruilius admodum senex, ut qui consulatum* XXII. *annis ante cum Ap. Claudio, P. Clodij patre, gessisset.* Beneficio: *uel addendum, uel subaudiendum, suo: sed addi malim, quàm subaudiri: ut hoc modo legatur: Mecum absens, suo beneficio, rediit in gratiam. nam & in ea de prouincijs consularibus, Metellus, inquit, Nepos, permotus cum auctoritate uestra, tum illius P. Seruilij incredibili grauitate dicendi, absens mecum, summo suo beneficio, rediit in gratiam. beneficium autem in Ciceronem illud fuit, quòd ad senatum una cum Lentulo collega de reducendo Cicerone retulit. quod in orationibus, ad Quirites post reditum, & in senatu, & pro domo.* Fratri suo: *Q. Metello Celeri, Q. Metelli Celeris filio, qui tribunus pl. fuit cum Q. Vario, C. Curione, C. Carbone, Cn. Pomponio: ut est apud Ciceronem in Bruto. Hic cum Nepotis frater fuerit; de Macedonici stirpe fluxerit, necesse est. nec tamen huius plane cognationis rationem inire adhuc potui. nisi si Celeris & Nepotis patres fratres fuere. quod uix uidetur posse fieri: cum uterque*
Quin-

Quincti prænomen habuerit. tametsi duos Ap. Claudios nominat Pedianus in commentario orationis pro Milone. recte autem fortissimum uirum Cicero eum appellat. consul enim cum esset; P. Clodium, fratem suum, à patribus ad plebem transire conantem, sua se manu interfecturum audiente senatu dixit. pro Cælio, & de aruspicum resp. Socio: *coniurationis tempore: fuit enim prætor Cicerone consule: officiumq; inter eos ita dispertitum fuisse legimus, ut Metellus Italiam ab armis & ab occulta coniuratione, Cicero urbem à domesticis insidijs & ab intestino scelere defenderet. iccirco & in ea post reditum in senatu socium rerum suarum nominat.* Dexteram porrexerint: *primi enim eum aduenientem Brundusini exceperunt.* Tum primum: *Brundusium usque patri redeunti Tulliola obuiam iuit. quod officium Terentia obire neglexit. Plutarchus.* Ipsius coloniæ: *quæ nonis Sext. quo ego die in Italiam appuli, Brundusium deducta fuerat.* Idem ut scitis: *epistola prima libri* IIII. *ad Atticum huius loci corectionem demonstrat. eadem enim ibi narrantur, quæ hic, de nonis Sext. corrigendum autem sic: Idem & Salutis: ut significetur, templum Salutis, quod fuit in colle Quirinali, nonis Sext. esse dedicatum.* Et patris, & fratris eius: *duos fratres Lenios & in ea pro Plancio commemorat.* Periculoq;: *propter legem Clodiam, quæ pœnam*

irrogabat ijs, qui Ciceronem exulem intra quadringenta millia passuum tecto excepissent. qua de re sic in oratione pro Plancio. In hortos me M. Lenij Flacci contuli. cui cum omnis metus, publicatio bonorum, exilium, mors proponeretur; hæc perpeti, si acciderent, maluit, quàm custodiam mei capitis dimittere. Etiam in epistolis, quæ familiares uocantur, lib. XIIII. *de Leniorum hospitio, & de legis Clodiæ pœna meminit.* In Capitolium: *primum enim ad agendas Ioui optimo maximo gratias iuit, quòd se patriæ compotem fecisset: deinde ad suos penates à Capitolio reuertit. ad Atticum lib.* IIII. 53. Domum: *non Palatinam; in qua euersa Clodius templum Libertatis exædificauerat; sed eam, opinor, quam habebat in Ceramio: de qua libro ad Atticum* IIII. 56.

ORATIO.

HABES igitur, quod ex me quæsisti, qui essent optimates. non est natio, ut dixisti: quod ego uerbum agnoui: est enim illius, à quo uno maxime P. Sextius se oppugnari uidet, hominis eius, qui hanc nationem deleri & concidi cupiuit, qui C. Cæsarem, mitem hominem & à cæde abhorrentem, sæpe increpuit, sæpe accusauit, cum affirmaret illum nunquam, dum hæc natio uiueret, sine cura futurum. nihil profecit de uniuersis: de me A

agere

agere non destitit: me oppugnauit primum per indicem Vectium, quem in concione de me, & de clarissimis uiris interrogauit: in quo tamen eos ciues coniunxit eodem periculo & crimine, ut à me inierit gratiam, quòd me cum amplissimis & fortissimis uiris congregauit. sed postea mihi nullo meo merito, nisi quòd bonis placere cupiebam, omnes est insidias sceleratissime machinatus. ille ad eos, à quibus audiebatur, quotidie aliquid defecti afferebat: ille hominem mihi amicissimum Cn. Pompeium monebat, ut meam domum metueret, atque à me ipso caueret, ille se sic cum inimico meo copularat, ut illum meæ proscriptionis, quam adiuuabat Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscum uiuit, tabulam esse, se scriptorem diceret: ille unus ordinis nostri, discessu meo, luctu uestro palam exultauit.

COMMENTARIVS.

Agnoui: *intellexi cuius sit, à quo usurpaueris. est enim Vatinij, qui Sextium maxime oppugnat, in quem etiam testimonium dixit. unde in illum Ciceronis oratio: quam appellat interrogationem in epistola, Periucundæ, ad Lentulum: quia perpetua cum interrogatione accusat.* Increpuit: *cum tribunus pl. ipse, consul Cæsar esset.* De

uniuersis: *non obtinuit à Cæsare, ut in uniuersam optimatium nationem ui & armis irrueret.* De me: *dixi iam, in hac oratione, atque omnino in omnibus orationibus, quas post exilii sui calamitatem habuit, diligenter cauisse Ciceronem, ne C. Cæsaris animum offenderet: uel quòd Pompeii socer esset, cuius maxime opera se esse restitutum intelligebat: uel quòd, malo doctus, pugnare cum potentibus deinde nollet; sibiq; non, ut antea, dignitatis solum, sed salutis cum dignitate rationem esse habendam existimaret. quo consilio præteritas in se Cæsaris iniurias partim silet, partim excusat. Hic, cum dixisset, Nihil profecit de uniuersis, locus postulabat, ut adiungeret de se ipso, quid apud Cæsarem profecisset Vatinius, & traductionem illam Clodij ad plebem, cuius auctor atque actor in consulatu Cæsar fuit, ex Vatinii sermone consilioq; manasse criminaretur. uerum, ne uideatur ea meminisse, quæ ut ex animo deleantur, gratiæ reconciliatio requirit; odiosam commemorationem callide prætermittit, & orationem ad ea traducit, quæ propria Vatinii sunt, non cum Cæsare communia.* Indicem Vectium: *indicauit L. Vectius, negocium sibi à clarissimis uiris esse commissum, ut Cn. Pompeium occideret. id à Vatinio tribuno pl. & Cæsare consule fictum, suspicio fuit: quia, cum indicis falsitas manifestis signis argueretur, Vectius in carcere occulte strangulatus est: de quo*

sic

sic in oratione in Vatinium: Promulgaris ne, impurissime & perditissime hostis, quæstionem de tot amplissimis & talibus uiris, indici Vectio præmia amplissima? quibus rebus omnium mortalium non uoluntate, sed conuicio repudiatis, fregeris ne in carcere ceruices ipsi illi Vectio, ne quod indicium corrupti indicii extaret, eiusq; sceleris in te ipsum quæstio flagitaretur? Et Suetonius in Iulio Vectium ueneno sublatum significat, auctore, ut creditum est, Cæsare; cuius cum Vatinio communia consilia erant. De me: *an ego Vectio auctor atque impulsor ad necem Pompeii fuissem.* Clarissimis uiris: *M. Bibulo, tum consule; L. Lucullo, consulari, & triumphali; C. Curione, consulari, & triumphali; L. Domitio Ahenobarbo, qui tum præturam petebat; L. Lentulo, qui consulatum petebat; L. Aemilio Paullo, qui tum quæstor Macedoniam obtinebat; aliis priuatis, quos enumerat in epistola ad Atticum penultima libri* II. *& in Vatinium.* Aliquid defecti: *non agnosco latinam uocem: & apparet mendum. tribus modis corrigi potest, Aliquid ficti, Aliquid effecti, aliquid de me ficti. ex his correctionibus, quia non differunt in sententia, eam probari maxime uelim, quam libri manuscripti comprobabunt, aut cum qua minimum dissentient.* Afferebat: *forte querelam attulit Ciceronis in iudicio C. Antonii. uide pro domo sua.* Monebat: *de Vatinio igitur*

supra

ſupra intellexit, cum dixit: Quem, domi meæ, certi homines, ad eam rem compoſiti, monuerunt, ut eſſet cautior: eiusq; uitæ à me inſidias apud me domi poſitas eſſe dixerunt. & in Piſonem, cum ait: Qui familiaritatis licentia, ſuorum improbiſſimorum ſermonum domicilium in auribus eius impulſu ueſtro collocauerunt, Vatinium potuit ſignificare. Meæ proſcriptionis: *legem qua pulſus eſt, proſcriptionem appellat; quia, cum contra leges, moremq; maiorum eſſet rogata, lex eſſe non poſſet. eſt autem proſcriptionis odioſum nomen: quòd eas facere conſueuerunt ii, quorum potentia ſupra leges eſt, qualis L. Sylla fuerat. eadem ſententia dixit ſupra, Cum proſcriptio denunciaretur. & poſt, Cum de capite ciuis, & de bonis proſcriptio ferretur.*
Adiuuabat Sex. Clodius: *homo ſeditioſiſſimus; qui P. Clodii interfecti corpus in forum detulit, populoq; concitato cremauit. quo incendio & curiam, & baſilicam Aemiliam conflagraſſe, eoq; deinde crimine Sex. Clodium eſſe damnatum, Pedianus in ſuis commentariis tradidit: & M. Antonii conſulis extat epiſtola, Ciceronem rogantis, ut Sex. Clodium reſtitui patiatur. hic leges Clodii ſua ſcriptione adiuuabat. itaque in ea pro Milone, Exhibe quæſo, inquit, librarium illud legum ueſtrarum. in ea uero pro domo ſua: Hanc tibi legem Clodius ſcripſit ſpurciorem lingua ſua, ut interdictum ſit, cui non ſit*

interdictum? Sexte noster, bona uenia dic: quoniam iam dialecticus es, & hoc quoque liguris: quod factũ non est, ut sit factũ, ferri ad populum, aut uerbis ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest? hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc ministro rempublicam perdidisti. Hic scriptorem eius legis Vatinium uidetur agnoscere, scriptionis autem adiutorem & participem Sex. Clodium: oratorum more; qui res ad personas uarie solent, ut caussa fert, accommodare. Quibuscum uiuit: *uiuebat maxime cum P. Clodio, cumq; nefariis ac seditiosis hominibus: de quo sic in oratione pro Cælio: Quem uos per biennium aut ministrum seditionis aut, ducem uidistis, hominem sine re, sine fide, sine spe, sine fortunis, ore, lingua, manu, uita omni inquinatum.* Ordinis nostri: *senatorii.*

ORATIO.

De quo ego, cum quotidie rueret, uerbũ feci iudices nunquam: neque putaui, cum omnibus machinis, ac tormẽtis, ui, exercitu, copiis oppugnarer, de uno sagittario me queri conuenire. Acta mea illi displicere, quis nescit? qui legem contemnat, quæ dilucide uetat gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus sit, dare. in quo eius temeritatem satis mirari uidices non queo. facit apertissime contra legem; facit is, qui neque elabi ex iudicio

iudicio iucũditate sua, neque emitti gratia potest, neque opibus, & potentia leges, ac iudicia perfringere. quæ res hominem impellit, ut sit tam intemperans? ista nimia gloriæ cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus est speciosam, nobilem, gloriosam: norat studia populi: uidebat clamores & concursus futuros. hac expectatione elatus homo flagrans cupiditate gloriæ, tenere se non potuit quin hos gladiatores induceret, quorum esset ipse pulcherrimus. si ob eam caussam peccaret, pro recenti populi R. in se beneficio, populari studio elatus: tamen ignosceret nemo. cum uero ne de uenalibus quidem homines electos, sed ex ergastulis emptos, nominibus gladiatoriis ornarit, & sortito alios Samnites, alios Prouocatores fecerit: tanta licentia, tanta legum contemptione non habitura sit exitum, pertimescit: sed habet defensiones duas: primum, do, inquit, bestiarios: lex est scripta de gladiatoribus. Festiue. accipite aliquid etiam acutius. Dicit se non gladiatores, sed unum gladiatorem dare, & totam ædilitatem in munus hoc transtulisse. præclaca ædilitas, unus leo, ducenti bestiarii.

Rueret: *aliquid furiose faceret. feruntur enim homines improbi ad facinus eo impetu, ut ruere uideantur*. Vi, exercitu, copiis: *ui Clodij, exercitu Cæsaris, copijs improborum ciuium*. Sagittario: *Vatinio. pulcherrima cõcluditur hoc extremo uerbo metaphora, à similitudine urbis oppugnatæ*. Acta mea: *pro republica*. Legem: *à Cicerone consule rogatam*. Contemnat: *quia, cum ædilitatem & petierit anno proximo, & hoc ipso anno præturam petat, gladiatores tamen dare uult. in Vatinium*. Vetat: *recte: ne populus, aut præteritæ uoluptatis memoria, aut futuræ spe delenitus, indignis honores mãdet*. Elabi ex iudicio: *si quia contra legem fecerit, accusabitur*. Iucunditate: *non est enim iucunditas in homine turpissimo. deformem autẽ Vatinium paulo post significat, cum ait, Hos gladiatores induxit, quorum esset ipse pulcherrimus. &, strumis affectum, notatumq; fuisse, patet infra, & in oratione in ipsum, & ad Atticum*. Gratia: *quem sui tribules, nedum alij, respuunt. uide supra, & in oratione in ipsum*. Opibus, & potentia: *de quo nemo bene existimat, cui ne Cæsar quidem ipse fauet. in oratione in ipsum*. Pulcherrimus: *ergo turpissimi omnium gladiatores: siquidem Vatinius, deformitate insignis, præ ijs pulcherrimus uidebatur*. Ob eam caussam: *quòd, familiam gladiatoriam speciosam, nobilem,*

gloriosam nactus, tenere se non potuerit homo fla grans cupiditate gloriæ, quin eam induceret. Beneficio: *si populus R. ædilitatem Vatinio, quá denegauit, dedisset. est in his uerbis tacita repulsæ significatio. quasi dicat: certe populari studio efferri non debuit, cum populum sui minime studiosum in ædilitatis petitione cognouerit.* Sortito: *ut sors cuique obtigit, alios, Samnites, alios Prouocatores fecit.* Samnites, *plura gladiatorum erant genera, Samnites, Prouocatores, Retiarii, Mirmillones. ex his oppositi in pugnis Samnites, & Prouocatores: quod hic Ciceronis locus ostendit: Retiarii, & Mirmillones, quod Valerius Maximus libro* I. *Quinctilianus lib.* VI. *declarat. Samnites ad pugnandum primo lenti: Prouocatores ex se nomen sumpserunt, quia certaminis initio prouocare aduersario solerent. unde Horatius in epistola quadam,*

Lento Samnites ad limina prima duello.

Mirmillones, & Secutores dicebantur: quod, si quis Festum, & Quinctilianum lib. VI. *& Suetoniú in Caligula legerit, facile poterit coniicere. de Secutoribus meminit et Cicero li.* VII. *ad Atticum, & Iuuenalis sat.* VIII. Habet defensiones duas: *totum hoc eò pertinet, ut ostendat Vatinium populo uerba dare, qui bestiarios gladiatorum nomine sit inducturus: refert autem ad Vatinii defensionem, quia quod per irrisionem obijcitur aduersario, iucunditatem parit, neque*

tamen

tamen uim amittit. Bestiarios*: seruos, qui cum bestijs pugnabant.* Vnum gladiatorem*: significat ex iis, quos Vatinius gladiatores nominabat, unum re uera gladiatorem esse, reliquos omnes bestiarios. duplex igitur est defensio, à genere homiuum, & à numero. non enim gladiatores, sed bestiarios; non plures, sed unum modo gladiatorem dare se dicit. lex autem, cum gladiatores, dari uetat; de gladiatoribus, non de bestiariis intelligit; nec unum gladiatorem, sed plures dari uetat.* Totam ædilitatem *: ædilitatem gerere Vatinium non existimabit qui meminerit illa, quæ supra dicta sunt: Aedilitatem petiuit: tribum suam non tulit: Palatinam perdidit: nec quidquam illis comitiis, quod boni uiri uellent, nisi repulsam tulit. & qui legerit illa, quæ sunt in oratione in ipsum: de quibus duos prætextatos sedentes uides, te ædiliciam prætextam togam, quã confeceras, uendidisse. Fingit igitur Vatinium dicentem, se quos ludos, quæ munera Vatinius, si ædilis creatus esset, populo daturus erat, id omne nunc dare. fingit autem propterea, ut significet, quàm non magnifica, quàm tenuis, ac sordida futura fuerit illius ædilitas, qui tantum unũ leonem, ducentos bestiarios dare cogitabat.* Vnus leo*: quem conficerent ducenti bestiarij. esset autem præclara ædilitas, & spectaculum iucundũ, si, quod leones, tot bestiarij pugnarent. & uidetur Vatinius eodem munere daturus, qui certa-*

rent tanquam gladiatores, etiam si non gladiatores, sed bestiarii essent; & qui cum uno leone congrederentur. alterum patet ex eo quod dixit: Cum ex ergastulis emptos nominibus gladiatoriis ornarit, & sortito alios Samnites, alios Prouocatores fecerit. alterum ex his uerbis cognoscitur, Vnus leo, ducenti bestiarii.

ORATIO.

VERVM utatur hac defensione: cupio eũ suæ caussæ confidere: solet enim tribunos pl. appellare, & ui iudiciũ disturbare, cum diffidit. quẽ non tam admiror, quòd meã legẽ contemnat, hominis inimici, quàm quod se statuit omnino cõsularem legem nullam putare. Aciliã, Didiam, Liciniam, Iuniam contempsit: etiam ne eius, quem sua lege, & suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C. Cæsaris legem de pecuniis repetundis non putat esse legem? & aiunt alios esse, qui acta Cæsaris rescindant, cum hæc optima lex & ab illo socero eius, & hoc assecla negligatur? & cohortari ausus est accusator in hac caussa uos iudices, ut aliquando essetis seueri? aliquando medicinam adhiberetis reip.? non est ea medicina, cum sanæ parti corporis scalpellum adhibetur, atque integræ: carnificina est ista, & crudelitas. ii medentur reip. qui execant pe-

stem

ſtem aliquam, tanquam ſtrumam, ciuitatis. Sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, & ut ego ante dicendi finē faciam, quàm uos me tam attente audiendi; concludam illud de optimatibus, eorumq́; principibus, ac reip. defenſoribus: uosq́; adoleſcentes, & qui nobiles eſtis, ad maiorum ueſtrorum imitationem excitabo; & qui ingenio, & uirtute nobilitatem poteſtis conſequi, ad eam rationē, in qua multi homines noui & honore, & gloria floruerunt, cohortabor.

COMMENTARIVS.

Solet enim tribunos pl. appellare: *quid ſignificet, apertū eſt in oratione Vatinium. ait enim ſic. Quæro etiam illud ex te, poſtulatus ne ſis lege Licinia & Iunia? edixerit ne C. Memmius prætor ex ea lege, ut adeſſes die triceſimo? cum is dies ueniſſet, feceris ne, quod in hac rep. non modo factum ante nunquam eſt, ſed in omni memoria ſit inauditum? appellaris ne tribunos pl. ne cauſam diceres?* Vi iudicium diſturbare: *& hoc eiuſdem Ciceronis uerbis in eadem oratione exponam. Quæro, inquit, ex te Vatini, num quis in hac ciuitate poſt urbem conditam tribunos pl. appellarit, ne cauſſam diceret? num quis reus in tribunal ſui quæſitoris aſcenderit, eumq́; ui deturbarit? ſubſellia, urnas deleuerit? eas denique omnes res in iudicio diſturbando commiſerit, qua*

rum rerum caussa iudicia sunt cōstituta? Quod se statuit: *omnino prænomen , Se , latinæ linguæ ratio postulat ut tollatur: sed, nisi uetera cōsentiant exemplaria , mutandum nihil statuo .* Aciliam, Didiam: *malim Cæciliam, Didiam: quam consules tulerunt Q. Metellus T. Didius, anno ab urbe condita* DCLV. *de qua libro ad Atticum* II. 28. *& in Philippica* V. *ubi hanc legem cum Iunia Licinia uideo coniungi: quæ trinundinum in lege seruari, iubebant: sed pœnam grauiorem Iunia Licinia irrogabat. illa uero Cæcilia Didia, de qua in oratione pro domo sua scriptum est, ab iisdem quidem consulibus , alia tamen de re lata est, nempe de hac: ne unam in legem diuersa capita inculcarentur; ne populo necesse esset , in coniunctis rebus compluribus aut id, quod nollet, accipere, aut id, quod uellet, repudiare .* Liciniam, Iuniam: *nullam uideo caussam esse, cur duas esse leges existimem. sed quemadmodum una lex est Cæcilia Didia, de qua proxime dixit, à duobus consulibus lata: sic, ut una sit Licinia Iunia, à duobus item consulibus lata, consentaneum uidetur. mouet etiam me non nihil illa ratio, quòd in oratione in Vatinium cum dixisset Cicero, Quæro etiam illud ex te, postulatus ne sis lege Licinia & Iunia? Subiunxit, edixerit ne C. Memmius prætor ex ea lege, ut adesses die tricesimo? Liciniam, & Iuniam cum nominasset, intulit, ex ea lege. fecerat autem contra*

legem

legem Liciniam & Iuniam Vatinius, quia trinundinum in legibus ferendis non seruasset. quod ne fieret, lege Licinia cautum esse, aperte in oratione pro domo sua, & in V. *in Antonium Cicero docet. ea uero Licinia, qua de meminit in* II. *agraria, & pro domo sua, diuersa fuit ab hac, quæ cum Cæcilia Didia semper à Cicerone coniungitur. hæc enim, ut dixit, de spatio legis promulgatæ fuit: ea uero de legum latoribus sanxit, ut, qui legem ferret, is non modo sibi, sed nec collegis, cognatis, affinibus potestatem ullam curationem ue mandaret. omitto, quòd Iuniam Liciniá proximis annis latam uidetur Cicero significare in* V. *in Antonium his uerbis: Vbi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Iunia Licinia? at uero alteram Liciniam non recentem, sed ueterem in* II. *agraria dicit fuisse: eamq; non cum Iunia, sed cum Aebutia nominat.* Solet gloriari: *uere gloriabatur. nam ei Galliam cisalpinam cum Illyrio in quinquennium lege lata dederat. Suetonius, Plutarchus, Paterculus, Dio.* Rescindant: *quòd ab eo consule nihil saluis auspicijs actum esse dicant. supra, de prouincijs, in Pisonem, pro domo sua, Suetonius.* Socero: *L. Pisone, Macedoniam obtinente, cuius filiam Calpurniam Cæsar in consulatu duxit uxorem, suamq; filiam Iuliam Pompeio collocauit, ut suam potentiam nouis affinitatibus augeret. quod euenit. hac de lege à Pisone*

neglecta, quia de creditis pecunijs ius in liberos populos dixit, mentio fit in oratione de prouincijs, & in Pisonem, & pro domo sua: ubi, Soceri, pro Generi, mendose legitur. Hoc assecla: *Vatinius enim in tribunatu pecunias iniquissime coegit, contra legem de repetundis eo ipso anno à Cæsare consule rogatam. qua de re hæc sunt uerba in oratione in Vatinium: Quæro ex te, sis ne ex pauperrimo diues factus illo ipso anno, quo lex lata est de pecunijs repetundis acerrima? ut omnes intelligere possent, à te non modo nostra acta, quos tu tyrannos uocas, sed etiam amicissimi tui legé esse contemptam.* Sanæ parti: *significat, ut in corpore sanam partem, sic P. Sextium, uirum bonum, atque innocentem, esse conseruandum.* Tanquam strumam: *Vatinium, qui strumis laborabat, de republica tollendum, quasi pestem aliquam, intelligit. Plutarchus in Cicerone, & in Vatinium. & ad Atticum libro II.: Vatinij strumá, inquit, διδάφω uestiant.* Vosque adolescentes: *totum hoc, quod sequitur, usque ad illud, sed me repente, de moribus oratio est; quam ἠθικὸν λόγον Græci nominant: & maxime illam quidem in dialogo & epistola, sed in omni etiam sermone conuenire, Demetrius tradidit. oratoris enim imago quædam et index animi est oratio.*

ORATIO.

HAEC est una uia, mihi credite, & laudis, &

& dignitatis, & honoris, à bonis uiris, ſapientibus, & bene natura conſtitutis laudari, & diligi; noſſe deſcriptionem ciuitatis à maioribus noſtris ſapientisſime conſtitutam: qui cum regum poteſtatem non tuliſſent, ita magiſtratus annuos creauerunt, ut conſilium ſenatus reip. præponerent ſempiternum, deligerentur autem in id cõſilium ab uniuerſo populo, aditusq; in illum ſummum ordinem omnium ciuiũ uiũ induſtriæ, a cuirtuti pateret. ſenatum reip. cuſtodem, præſidem, propugnatorem collocauerunt. huius ordinis auctoritate uti magiſtratus, & quaſi miniſtros grauisſimi conſilii, eſſe: ſenatum autem ipſum proximorum ordinum ſplendore confirmari, plebis libertatem, & cõmoda tueri, atque augere uoluerunt. hæc qui pro uirili parte defendunt, optimates ſunt, cuiuſcunque ſint ordinis: qui autem præcipue ſuis ceruicibus tanta munia, atqne remp. ſuſtinent, ii ſemper habiti ſunt optimatium principes, auctores & conſeruatores ciuitatis. uic hominũ generi fateor, ut ante dixi, multos aduerſarios, inimicos, inuidos eſſe, multa proponi pericula, multas inferri iniurias, magnos eſſe experiundos, & ſubeundos labores: ſed mihi omnis ratio eſt cum uir
 tute,

tute, non cum desidia; cum dignitate, non cum uoluptate; cũ iis, qui se patriæ, qui suis ciuibus, qui laudi, qui gloriæ, nõ qui somno, & conuiuiis, & delectationi natos arbitrantur. nam si qui uoluptatibus ducuntur, & se uitiorum illecebris, & cupiditatum lenociniis dederũt; missos faciant honores; ne attingant remp. patiantur uiros fortes, laborum patientes, frui. qui autem bonam famam bonorũ, quæ sola uere gloria nominari potest, expetunt; aliis ocium quærere debent, & uoluptates, nõ sibi. sudandum est his pro communibus commodis, adeundæ inimicitiæ, subeundæ sæpe pro rep. tempestates, cum multis audacibus, improbis, non nunquam etiam potentibus dimicandum.

COMMENTARIVS.

Ab uniuerso populo: *ante creatos censores. nam deinde non à populo, sed à censoribus senatores lecti sunt. à populo autem deligebantur consule nominante.* Proximorum ordinum: *intelligit eos, qui senatoribus dignitate proximi sunt, ut equites & iudices.* Cuiuscunque sint ordinis: *siue senatores, siue equites, siue municipales, siue rustici, siue negocia gerentes, siue etiam libertini. sic enim optimates definiunt.* Mihi omnis ratio: *non hæc, inquit, propono*

ijs,

ijs, qui desidia languent, sed ijs, quorum animos uirtutis cupiditas excitat. ignauorum et inertium hominum in hac mea cohortatione rationem non habeo: strenuis, & fortibus, & uirtutem dilige̅tibus hæc dico. Laborum patientes, frui: *soleo mirari & hic, & quibusdam in locis, unde factum sit, ut impressi libri, ut appellantur, à manuscriptis tam ualde dissentiant. hic omnes impressi, Labore se ocio suo perfrui. omnes antiqui, Laborum patientes frui. ego, cur ab utrisque dissentiam, habeo: quid ipse afferam de meo, non habeo. facilius enim possum, quid displiceat, iudicare, quàm inuenire quod placeat. non grauate relinquo, in quo aliorum exerceri possit industria.*

ORATIO.

HAEC audiuimus de clarissimorum uirorum consiliis, & factis, hæc accepimus, hæc legimus. neque eos in laude positos uidemus, qui incitarunt aliquando populi animos ad seditionem, aut qui largitione cæcarunt mentes imperiorum, aut qui fortes, & claros uiros, & bene de rep. meritos in inuidiam aliquam uocauerũt: leues hoc semper nostri homines, & audaces, & malos, & perniciosos ciues putauerunt. at uero, qui horum impetus, & conatus represserũt, qui auctoritate, qui fide, qui constantia, qui magnitudine a-

nimi consiliis audacium restiterunt; ii graues, ii principes, ii duces, ii auctores huius dignitatis, atque imperii semper habiti sunt. Ac ne quis ex nostro, aut aliquorum præterea casu hanc uitæ uiã pertimescat: unus in hac ciuitate, quem quidem ego possim dicere, præclare uir de rep. meritus, L. Opimius indignissime cõcidit. cuius monimentum celeberrimum in foro, sepulcrum desertissimum in litore Dyrrhachino relictum est. atque hũc tamen, flagrantem inuidia propter interitum C. Gracchi, semper ipse populus R. periculo liberauit. alia quædam ciuem egregiũ iniqui iudicii procella peruertit. ceteri uero, aut repentina ui perculsi, ac tempestate populari, per populum tamen ipsum recreati sunt, atque reuocati; aut omnino inuulnerati, inuiolatiq; uixerũt. at uero ii, qui senatus consilium, qui auctoritatem bonorum, qui instituta maiorum neglexerunt, & imperitæ aut concitatæ multitudini iucundi esse uoluerunt, omnes fere reip. pœnas aut præsenti morte, aut turpi exilio pependerunt.

COMMENTARIVS.

Hæc audiuimus: *uiros clarissimos sudasse pro communibus commodis, adiisse inimicitias, subiisse tempestates, cum audacibus, improbis, potentibus*

tibus dimicasse. & , Audiuimus, ab iis, qui ipsi uiderunt: Accepimus, ab iis, qui ab aliis audierunt: Legimus in libris, antiqua referentibus. ascendit enim à propinquis rebus quasi per gradus ad ea, quæ longe distant. Consiliis, & factis: *qui ea, quæ proposui, & iudicarunt, & fecerunt.* Incitarunt: *ut aliquid in republica nouarent.* Cæcarunt: *ut honores consequerentur.* In inuidiam aliquam uocauerunt: *aliquo crimine accusarunt.* Leues, & audaces, & malos, & perniciosos: *leues, & audaces eos intelligit, qui incitarunt aliquando populi animos ad seditionem. & alterum ad uoluntatem, alterum ad actiones refertur. nam, mutationem in republica cogitare, leuitatis est: aggredi uero, & conari ea, unde mutatio fit, audaciæ. Malos uocat eos, qui ambitu sibi uiam ad honores muniunt: perniciosos, qui fortes & claros uiros, & bene de republica meritos insectantur. quos grauiore, quàm alios, nomine appellat, partim quidem quòd ita sentiret, (quid enim hoc ciuium genere detestabilius?) deinde etiam sua ipsius caussa, quòd ab his indignissime pulsus erat.* L. Opimius: *qui consul C. Gracchum, & una cum eo circiter tria millia ciuium Romanorum occidit.* Monimentum: *templum Concordiæ; quod ab eo factum esse Plutarchus tradit: aut basilicam Opimiam; de qua meminit Varro lib. I I I I. de lingua lat. & forte*

de

de basilica potius, quàm de templo, intelligendum. nam cum, celeberrimum, & desertissimum, tanquam antitheta, Cicero posuerit; & in altero solitudinem, in altero frequentiam hominum significauerit: rectissime de basilica dictum possumus coniicere. ubi enim maior hominum frequentia, quàm in basilicis? in quibus iudicia fiebant. quod à Vitruuio didicimus.

Semper ipse populus R. *apparet, non à populo Romano, sed à prætore & iudicibus Opimium esse damnatum. quod & Cicero in Bruto significat his uerbis: Inuidiosa Manilia quæstione C. Galbam sacerdotem, & quatuor consulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, ciuemq; præstantissimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, à populo absolutum, cum is contra populi studium stetisset, Gracchani iudices sustulerunt. Damnatus autem est Opimius, ut ait Plutarchus in uita Gracchorum, quòd legatus ad Iugurtham Numidiæ regem missus, pecunias ab eo accepisset. Pedianus tamen in commentario orationis in Pisonem, in extremo, Opimium ob inuidiam, quæ illum ex interitu M. Fuluij Flacci consularis, & L. Gracchi tribunicij secuta est, iudicio circumuentum, & in exilium actum esse narrrat. sed Plutarchus, quasi Gracchorum studiosus, & Opimio, quòd in consulatu primus dictatoris potestatem exercuisset, infensus, affirmat eum à Iugurtha esse corruptam.*

Pedianus

Pedianus insontem eo crimine significat, & ob ea damnatum, quæ in consulatu fortiter egisset. idem Cicero declarat; quia, Ciuem egregium, ait, iniqui iudicii procella peruertit: quod & in oratione pro Plancio confirmat. ergo, quod ad Opimij damnationem attinet, ita statuemus; uocatum esse in iudicium pecuniæ nomine, à Iugurtha contra leges acceptæ, damnatum non eo, quo accusabatur, crimine, quandoquidem culpa uacabat; sed quòd regia potestate in ciues Romanos usus esset. Liberauit*: in iis iudiciis, in quibus ipse de Opimio iudicauit. &, cum dicat Cicero, Semper liberauit; apparet, populum Romanum de Opimio, ob C. Gracchi aliorumq; necem accusato, non semel iudicem fuisse. ego tamen unius tantum accusationis mentionem inuenio, cum P. Decius tribunus pl. Opimio, proximo post eius consulatum anno, ad populum diem dixit. quod in epitome Liuiana, in libello de uiris illustribus, in Ciceronis partitionibus, in* II. *de oratore, in Bruto obseruauimus.* Perculsi*: ab irato populo damnati. quos intelligat, cognoscitur ex ea pro domo sua: in qua ita scriptum est. At uero, ut annales populi Romani, & monumenta uetustatis loquuntur, censor ille Quinctius, & M. Furius Camillus, & M. Seruilius, cum essent optime de republica meriti, tamen populi incitati uim iracundiamq; subierunt: damnatiq; comitijs centuriatis, cum in exilium profugissent, rursus*

sus ab eodem populo placato sunt in suam pristinam dignitatem restituti. quo in loco, ut aliud ex alio, duo menda, alterum manifeste uideo, in dictione censor, alterum suspicor esse in prænomine Seruilij Censorem quidem Quinctium esse damnatum, nulli annales populi Romani, quos habeamus, loquuntur: cum tamen de homine notissimo significare Cicero uideatur, prænomine usus, ille; quod ad eximiæ cuiusdam atque extraordinariæ rei, aut excellentis & insignis maxime hominis significationem usurpatur. Sequor igitur primum, ut soleo, cum aliquid corrigo, similitudinem litterarum, deinde historiæ testimonium; & ex utrisque, pro censor, repono Ceso: ut Ceso ille Quinctius intelligatur, quem sæpe pro patribus contra plebem certasse, eoq; nomine accusatum in exilium, non expectata iudicij die, abijsse, T. Liuius historiarum suarum libro III. *scriptum reliquit. quod & Dionysius Halicarnasseus libro* X. *tradidit. Alterum esse mendum opinor in prænomine Seruilii. nemo enim de M. Seruilio scripsit, optime de republica merito, à populo damnato. utrunque autem uideo conuenire in C. Seruilium Ahalam: qui et Sp. Melium sua manu occidit, de tyrannide cogitantem; & præclari facti pœnas iniquissimo exilio pependit: de Melio Liuius, Plutarchus, hic noster sæpe memorant: de exilio unus, quod sciam, Valerius Maximus memoriæ prodidit.* Inuulnerati: *ut, exempli*

exempli caussa, Ap. Claudius Sabinus: qui cum senatus atque optimatium caussam constantissime tueretur, plebi uero acerrimus esset aduersarius, tranquillam tamen atque honoratam in patria uitam duxit, nec ab infenso populo iniuriam ullam tulit. Præsenti morte: *ut Sp. Melius, M. Manlius Capitolinus, duo Gracchi L. Appuleius Saturninus, P. Sulpicius.* Turpi exilio: *hos necesse est non à populo, ut Cesonem, Camillum, Seruilium, sed à senatu esse damnatos. agitur enim hic de iis, qui populares esse uoluerunt. hi qui fuerint, in historijs, quæ nunc extant, non satis apparet. M. tamen Lepidi, eius, qui cum Q. Catulo consul fuit, in epitome, Floro, & aliis mentio fit. is, quia Syllæ acta rescindere conatus esset, hostis iudicatus, exul in Sardinia decessit.*

ORATIO.

QVOD si apud Athenienses, homines Græcos, longe à nostrorum hominum grauitate disiunctos, non deerant, qui remp. contra populi temeritatē defenderent, cum omnes, qui ita fecerant, è ciuitate eiicerentur; si Themistoclem illum, conseruatorem patriæ, non deterruit à rep. defendenda nec Milciadis calamitas, qui illam ciuitatē populo ante seruarat, nec Aristidis fuga, qui unus omnium iustissimus fuisse traditur; si postea summi eius-

dem

dem ciuitatis uiri, quos nominatim appellari non est necesse, propositis tot exẽplis iracundiæ, leuitatisq́; popularis, tamen suam remp. illam defenderunt: quid nos tandem facere debemus? primum in ea ciuitate nati, unde orta mihi grauitas, & magnitudo animi uidetur; tum in tanta gloria insistentes, ut omnia humana leuiora uideri debeant; deinde ad eam remp. tuendam aggressi, quæ tanta dignitate est, ut eam defendentem occiderẽ non aliud sit, quàm oppugnantem rerum potiri. homines Græci, quos antea nominaui, inique à suis ciuibus damnati, atque expulsi, tamen, quia bene sunt de suis ciuitatibus meriti, tãta hodie gloria sunt non in Græcia solum, sed etiam apud nos, atque in ceteris terris, ut eos, à quibus illi oppressi sunt, nemo nominet, horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. quis Carthaginiensium pluris fuit Annibale consilio, uirtute, rebus gestis, qui unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio, & de gloria decertauit? hunc sui ciues è ciuitate eiecerũt: nos etiam hostem litteris nostris & memoria uidemus esse celebratũ.

COMMENTARIVS.

Conseruatorem patriæ: *bello Xerxis Persarum*

rum regis. Calamitas: *accusatus enim proditionis, quòd, cum parum expugnare posset, à rege Persarum corruptus infectis rebus à pugna discessisset, capitis quidem absolutus est, pecunia uero tanta multatus, quantam cum soluere non posset, in uincula publica coniectus, miserrima atque indignissima morte diem obijt*. Seruarat: *Marathonia pugna, cæso & fugato Darij Persarum regis, Xerxis patris, exercitu*. Fuga: *res augetur nomine: ut Themistoclis animi magnitudo, & constantia clarius indicetur. dicimus enim, Abijt in exilium, &, In exilium profugit: cum utrunque idem sit. pro discessu igitur Aristidis ab urbe in exilium proficiscentis, fugam Cicero dixit. damnatum opera Themistoclis, decem annorum exilio, quasi nimiam in libera ciuitate potentiam haberet, Aemilius Probus, & Plutarchus tradiderunt. uterque tamen ab ipsa ciuitate reuocatum cõmmemorat*. Vnus omnium: *uni enim contigit, ut iustus appellaretur. Aemilius Probus*. Tot exemplis: *nam quicunque uel generis nobilitate, uel eloquentia, uel rerum gestarum gloria, uel omnino aliqua re ceteros anteiret, hunc Athenienses, qui ciuium æqualitatem in republica uellent, testula damnatum eiiciebant: ut etiam Damonem, Periclis præceptorem, quòd nimium sapere uideretur, in exilium miserint*. Tot imperatoribus: *P. Cornelio Scipione, Africani maioris*

patre,

patre, Ti. Sempronio Longo, C. Flaminio, C. Centenio, C. Terentio Varrone, L. Aemilio Paullo, Q. Fabio Maximo, Ti. Sempronio Gracclio, M. Claudio Marcello, P. Scipione, eius filio, quem primum apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertio apud Trebiam fugauerat. Tot annos: *sexdecim.* Eiecerunt: *non eiectum esse, sed ipsum profugisse, ne Romanis dederetur, Aemilius Probus in eius uita memoriæ mandauit.*

ORATIO.

QVARE imitemur nostros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Aemilios, innumerabiles alios, qui hanc remp. stabiliuerunt; quos equidem in deorum immortalium cœtu, ac numero repono: amemus patriam; parcamus senatui; consulamus bonis; præsentes fructus negligamus; posteritati & gloriæ seruiamus; id esse optimum putemus, quod erit rectissimum; speremus, quæ uolumus, sed, quod acciderit, feramus; cogitemus denique, corpus uirorum fortium, magnorumq́; hominum esse mortale, animi uero motus & uirtutis gloriam sempiternam; neque, hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam uidemus, cuius corpore ambusto uitam eius, & uirtutem

tutem immortalitas excepiſſe dicitur, minus exiſtimemus eos, qui hanc tantam remp. ſuis conſiliis, aut laboribus aut auxerint, aut defenderint, aut ſeruarint, eſſe immortalem gloriam conſecuturos. Sed me repente iudices, de fortisſimorum, & clarisſimorum ciuium dignitate, & gloria dicentem, & plura etiam dicere parantem, horum affectus in ipſo curſu orationis represſit. uideo P. Sextium, meæ ſalutis, ueſtræ auctoritatis, publicæ cauſſæ defenſorem, propugnatorem, auctorem, reum; uideo hunc prætextatum eius filium oculis lacrymantibus me intuentem: uideo Milonem, uindicem ueſtræ libertatis, cuſtodem ſalutis meæ, ſubſidiũ afflictæ reip. extinctorem domeſtici latrocinii, repreſſorem cædis quotidianæ, defenſorem templorum atque tectorum, præſidium curiæ, ſordidatum & reum: uideo P. Lentulum, cuius ego patrem deũ, ac parentem ſtatuo fortunæ, ac nominis mei, & fratris, rerumq́; noſtrarum, in hoc miſero ſqualore & ſordibus; cui ſuperior annus idem & uirilem patris, & prætextam populi iudicio togam dederit, hunc hoc anno in hac toga rogationis iniuſtisſimæ ſubitam acerbitatem pro patre fortisſimo, & clarisſimo ciue deprecantem.

Brutos: *L. Iunium Brutum, qui Tarquinium regem eiecit.* Camillos: *M. Furium Camillum, qui Veios cepit, urbem Romam à Gallis liberauit, alia pro patria præclarissima gessit.* Ahalas: *C. Seruilium Ahalam, qui Sp. Melium, male de patria cogitantem, magister equitum interemit.* Decios: *patrem, & filium: de quibus supra.* Curios: *Man. Curium, qui ter triumphauit, de Pyrrho Epirotarum rege, de Samnitibus, de Lucanis.* Fabricios: *C. Fabricium Luscinum, qui cum Pyrrho rege pugnauit.* Maximos: *Q. Fabium Maximum, qui Annibalis uictoris impetus arte, & patientia retardauit.* Scipiones: *duos Africanos.* Lentulos: *eum fortasse, qui senatus princeps fuit: quem sæpe Cicero commemorat. sed hic ætate post Aemilium fuit. ut fortasse, Catones, uerius fuerit. sed litteræ nimium differunt. uide de nat. deo. lib. II. ubi non Lentulum nominat, sed Catonem.* Aemilios: *L. Aemilium Paullum, qui Macedoniæ regnum, Perse rege capto, in populi Romani potestatem redegit.* Consecratam: *Herculem dicit in deorum numerum relatum esse, quòd ea fuerit opinione, quam præscripsit: ut consulatur bonis: præsentes fructus negligantur: & reliqua.* Corpore ambusto: *in monte Oeta. Tusculana II.* Vestræ auctoritatis: *uestra enim uoluntas & auctoritas in me restituendo Sextium adiu-*

adiutorem, defensoremq; habuit. Publicæ cauſ-ſæ: *quòd in mea re publica res agebatur. bonis enim iacentibus, iacere ſimul ipſa reſpublica uidetur.* Defenſorem, propugnatorem: *ocioſa eſſe multa in Cicerone imperiti putant. non ita eſt. nam, quæ ſuperuacanea uideri poſſunt, ad augendum inducta ſunt. ſed homines inepti, uel quia Romanæ linguæ uim, et propriam ſignificationem ignorant, uel quia diligenter ſingula non examinant, optima faſtidiunt, ac reſpuunt. Defendere, & propugnare, idem ſunt, aliquis dixerit. idem, ſed idem in genere, non idem omnino. eſt enim quiddam, quo alterum ab altero differat. defendere, non plane eſt propugnare: at propugnare, eſt defendere. defendimus etiam leuiter: propugnamus acriter, & cum actione uehementi: ut quaſi pugnam, unde uerbum propugnare deductum eſt, referre uideamur. quare non ſolum defendiſſe Sextium publicam cauſſam Cicero ſignificat, ſed ita defendiſſe, ut ualde contenderit, quippe qui etiam uulnera ab ijs, qui eam oppugnabát, plurima grauiſſimaq; acceperit. augetur igitur res, & demonſtratur maxime nominibus multiplicatis, idq; tráslatis potius, quàm propriis. nam propria non poſſunt eſſe unius rei multa, ſed unũ tantum cuiuſque rei proprium eſt: translata uero eidem rei multa poſſunt inſeruire, nec ex uno tantum, ſed ex diuerſo genere ſumpta, modo ſint è frequenti uſu ita nota, ac familiaria, ut cũ pro-*

prijs, quasi peregrini cum ciuibus, facile consocientur. quod autem augeri rem, & demonstrari multiplicatis nominibus dixi; idq; maxime translatis: utrunque accipi & intelligi absolute nolo. Alterum enim semper fit alterum non illud quidem semper, sed plerunque tamen. semper translatione res demonstratur: quia semper à rebus notissimis translatio fit. plerunque res augetur: quia id, unde transfertur, cum eo quò transfertur, comparatum, plerunque maius est. Auctorem: *defensorem, ac propugnatorem eiusmodi, ut præcipuas in eo munere partes sustineret. Auctor enim dicitur is, qui alios sua auctoritate, suo ue exemplo ad aliquam rem excitat.* Reum: *quod in sententia magis ualet ad mouendum, id oratores in extremo collocare consuerunt. quæ enim ad animum extrema perueniunt, ea firmius, ac diutius inhærent. quo consilio & illa in sequentibus periodis ultima Cicero constituit, Me intuentem, Sordidatum, & reum, in squalore, & sordibus, Pro patre deprecantem, Propter unum me.* Prætextatum: *prætexta ueste utebantur usque ad annum ætatis* XVI. Vestræ libertatis: *quia P. Clodij furorem exultantem represſit; ne ue ille, quod cogitabat, omnia ui teneret, effecit.* Latrocinii: *Clodiani.* Templorum, atque tectorum: *templa publica, quibus inijcere flammam Clodius solitus erat: tecta Milonis, quæ idem Clodius oppugnauerat,*

uerat, intellige. utrunque cognoscitur supra. Sordidatum*: ad eliciendam misericordiam inculti et sordida ueste induti ad iudicium rei ueniebant.* Reum*: de ui, accusante P. Clodio ædile.* P. Lentulum*: cuius pater anno proximo consul Ciceronem ab exilio restituerat. hic ob eam caussam erat in squalore, & sordibus, quia C. Cato tribunus pl. legem promulgauerat, ut P. Lentulo eius patri, Ciliciam administranti, imperium abrogaretur. ex quo filius uestitum mutauit: quod in maximis calamitatibus factum esse notum est. de hac in Lentulũ rogatione meminit Cicero epist. fam. libro* I. *& ad Q. fratrem libro* II. *epistola* III. *in qua iisdem fere diebus & Milonem à Clodio, & Sextium à M. Tullio Albinouano esse accusatos, & legem à Catone promulgatam, licet cognoscere.* Superior annus*: anno superiore, & uirilem togam sumpserat, à patre datam; & prætextam. (sic enim lego, non, ut antea, Prætextatam) hoc est honorẽ aliquem à populo acceperat. nam prætexta magistratum, aut honorẽ aliquem indicat. de magistratu non est ut existimemus: cum adolescentulus adhuc esset Lentulus, annum agens* XVII. *quo anno uirilis toga sumebatur. honore, hoc est de sacerdotio, possumus intelligere. nam Lentulum hunc patre consule, hoc est anno superiore, in augurum collegium esse cooptatum, in Dionis historia legimus, libro* XXXI. *dicit autem, populi indicio: quia populus*

pulus hoc tempore sacerdotia mandabat ex lege, quam T. Atius Labienus tribunus pl. tulerat. qua de re scripsit idem Dio lib. XXXVII. *ante Labieni legem sacerdotes à pontificum collegio creabantur. hoc in libro de legibus copiose demonstrauimus.* Prætextam: *prætexta quatuor hominum genera utebantur, pueri ad usque tirocinii diem, hoc est ad annũ ætatis* XVII. *magistratus omnes urbani: quod utrunque nemo, ut opinor, paulo humanior ignorat: præterea, quod obseruatum non ita uulgo credimus, magistri collegiorum, dum ludos compitalicios faciebant; & senatores omnes, cum deorum festos celebrabant dies. de magistris collegiorum docuit me locus in oratione in Pisonem, quo in loco sunt hæc. Q. Metellus, designatus consul, cum quidam tribunus pl. suo auxilio magistros ludorum ludos facere iussisset, priuatus fieri uetuit. tu, cum in kalendas Ian. compitaliciorum dies incidissent, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuisset, ludos facere, & prætextatum uolitare passus es. Quibus uerbis Pedianus hæc subiungit. Solebant magistri collegiorũ ludos facere. faciebãt compitalicios prætextati. Erat autem satis turpe mendum in iis uerbis, magistros ludorum ludos facere. nam legitur in omnibus, qui ad hanc diem impressi leguntur, libris, Magnos ludos facere. cum loquatur Cicero non de magnis ludis, sed de compitaliciis. ut omittam duo argumenta, unum, quòd illud, Fa*

cere iussisset, aliquid omnino desiderabat: quem enim tribunus ille ludos facere iussisset? alterum, quòd Pedianus ità loquitur, ut significet magistrorum in oratione fieri mentionem. quàm facilè autem ex, magistros, fieri potuerit, magnos, litterarum declarat similitudo, presertim si, magistros, paucioribus litteris, apice superimposito, scribatur. De senatoribus autem ex iis uerbis, quæ sunt oratione II. in Antonium, conieci: Nescis, heri quartum in circo diem ludorum Romanorũ fuisse? te autem ipsum ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? cur non sumus prætextati? cur honorem Cæsaris, tua lege datum, deseri patimur?

ORATIO.

ATQVE hic tot & talium ciuium squalor, hic luctus, hæ sordes susceptæ sunt propter unum me, quia me defenderũt; quia meum casum, luctumq; doluerunt; quia me lugenti patriæ, flagitanti senatui, po scenti Italiæ, uobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum est in me scelus? quid tantopere deliqui illo, illo die, cum ad uos indicia, litteras, confessiones communis exitii detuli? cum parui uobis? Ac, si scelestũ est amare patriam, pertuli pœnarum satis: euersa domus est, fortunæ uexatæ, dissipati liberi, raptata coniux: frater optimus, incredibili pie-

tate, amore inaudito, maximo in squalore uolutatus est ad pedes inimicissimorum: ego pulsus aris, focis, diis penatibus, distractus à meis, carui patria, quam uti leuissime dicam: certe texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, scelus infidelium, fraudem inuidorum. si hoc non est satis, quòd hæc omnia deleta uidentur reditu meo: multo mihi, multo, inquam iudices præstat, in eandem illam recidere fortunam, quàm tantam importare meis defensoribus, & conseruatoribus calamitatem. an ego in hac urbe esse possum his pulsis, qui me huius urbis compotem fecerunt? non ero, non potero esse iudices: neque hic unquam puer, qui his lacrymis, qua sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me, me ipsum incolumen uidebit; nec, quotiescunque mi uiderit, ingemiscet, ac pestem suam, & patris sui sese dicet uidere. ego uero uos in omni fortuna, quæcunque erit oblata, complectar; nec me ab iis, quos meo nomine sordidatos uidetis, unquam ulla fortuna diuellet; neque eæ nationes, quibus me senatus commendauit, quibus de me gratias egit, hunc exulem propter me, sine me uidebunt. sed hæc dii immortales, qui me suis templis aduenientem recepe-

runt,

runt, ſtipatum ab his uiris, & P. Lentulus conſul, atque ipſa reſp. qua nihil eſt ſanctius, ueſtræ poteſtati iudices commiſerunt. uos hoc iudicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere poteſtis: uos his ciuibus uti optimis, uos me reficere, & renouare remp. poteſtis. quare uos obteſtor atque obſecro, ut, ſi me ſaluum eſſe uoluiſtis, eos conſeruetis, per quos me recuperauiſtis.

COMMENTARIVS.

Quod tantum eſt in me ſcelus? *ubi aliquid expoſuimus factum; ſtatim, quaſi nos commouerit indignitas rei, erumpimus uel in interrogationem, uel in ironiam, uel in exclamationem. interrogationis exemplum eſt hoc, & huic ſimillimum, ac pene idem, in oratione pro Milone: in qua ſunt hæc in extremo. Quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi Quincte frater qui nunc abes, conſorti mecum téporum illorum? me non potuiſſe Milonis ſalutem tueri per eoſdem per quos noſtram ille ſeruaſſet? at in qua cauſſa non potuiſſe? quæ eſt grata gentibus. à quibus non potuiſſe? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquierunt. quo deprecante? me. quodnam concepi tantum ſcelus, aut quod in me tantum facinus admiſi iudices, cũ illa iudicia communis exitii indagaui, pateſeci, protuli, extinxi?*

omnes

omnes in me meosq; redundant ex illo fonte dolores. Ironia est illa in hac pro Sextio. En, cur ceteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur. & illa apud Virgilium libro IIII.
Egregiam uero laudem, & spolia ampla refertis
Tuq; puerq; tuus: magnum et memorabile numē,
Vna dolo diuum si fœmina uicta duorum est.
Exclamatio post iniustæ rei mentionē est illa pro Balbo: Vtrum, inscientē uultis Cn. Pompeiū contra fœdera fecisse, an scientem? si scientem, ò nomen nostri imperij, ò populi Romani excellens dignitas, ò Cn. Pōpeij sic late longeq; diffusa laus, ut eius gloriæ domicilium communis imperij finibus terminetur; ò nationes, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, testes Cn. Pompeij non solum uirtutis in bello, sed etiā religionis in pace. Communis exitii: *de coniuratione dici, satis constat.* Parui uobis: *mihi enim S.C. mandastis, ut coniuratos carnifici necandos traderem.* Texerā: *plus esset, Conseruaram: quod alibi dixit: sed Texeram, modestiæ caussa maluit.* Crudelitatem inimicorum: *apte nominibus Cicero nomina coniungit, ex eo, quod cuiusque natura fert. oritur enim ex inimicitijs crudelitas, ex infidelitate scelus, ex inuidia fraus. sic in Diuinatione, Quas res, inquit, luxuries in flagitijs, crudelitas in supplicijs, auaritia in rapinis, superbia in contumelijs efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno prætore per triennium pertulisse. Simile & illud est in oratione pro*
Cœlio,

Cœlio, Cum tristibus seuere, cum remissis iucunde, cum senibus grauiter, cum iuuentute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriose. Deleta*: uidentur hæc non fuisse, quia rediui: & in me nouæ calamitates, noua iniuriarum genera comparantur.* Ego uero uos*: & orationem, & uultum ad eos, qui sordidati aderant, conuertit. cum uero subiungit, Nec me ab ijs, quos meo nomine sordidatos uidetis, unquam ulla fortuna diuellet, à sordidatis ad iudices uultum, & actionem refert.* Receperunt*: cum enim ab exilio rediit, à porta Capena in Capitolium ad agendas Ioui opt. max. gratias, quòd se patriæ compotem fecisset, recta profectus est. inde suos lares petiit. epistola I. libri IIII. ad Atticum, & pro domo sua.* Ab his uiris*: qui nunc in squalore, sordibusq; sunt.* P. Lentulus *: qui cum me consul restituit, commisit hæc uestræ potestati: ut possitis id, quod uobis hoc iudicio licet, uel me cum meis defensoribus & conseruatoribus perdere, uel mecum simul eos seruare, sine quibus in hac urbe esse non possum. nam nisi ille me restituisset, non hæc in uestra potestate nunc essent.* His ciuibus uti*: quos sordidatos uidetis: quos si eiicietis, uti uobis eorum opera in tuenda republica non licebit.* Reficere*: tot malis afflictum.*

FINIS.

SERIES LITTERARVM.

ABCDEFGHIKLMNOPQRSTVX.

Omnes ſunt quaterniones.

VENETIIS, M. D. LIX.

Apud Paulum Manutium
Aldi F.

